

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), акад. Нац. акад. наук вищ. освіти
України, Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 11 від 27.11.2025).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Acad. of the Nat. Acad. of Sciences of Higher Education of Ukraine, Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihhanaveva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbін O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 11 from 27.11.2025).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadaniuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Функції та механізми фінансування асоціацій видавців і книготорговців у окремих країнах світу.....3

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

ОГОРОДНИК Т., ПОПАДІЮК Н., МЕЛЬНИК-ХОХА Г. "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст.": ідея та основні заходи грантового проекту.....13

РЕЦЕНЗІЇ

СЕРОВ Ю. Аналіз впливу темних соціальних медіа на сучасне суспільство.....19

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

КОВАЛЬСЬКА Л., КОВАЛЬСЬКИЙ Г. Організація архівного зберігання аудіовізуальних документних ресурсів: чинник соціокомунікаційних технологій.....21

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

МИНА Ж., РАВСЬКА А.-М. Збереження та популяризація аудіоархівної спадщини композитора Богдана-Юрія Янівського29

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Передумови революційних процесів 1917 р.: анатомія накопичення (на матеріалах видань із фондів Книжкової палати України).....34

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ОНИЩУК М., ГАНЕЧКО М. Полум'я над сторінками: спалена книга як мовчазна жертва ідеології.....39

РОМАНЮК Н. Рубрика "З минулого" журналу "Хобі" як спосіб популяризації української культури та джерельна база для дослідників48

CONTENT

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Functions and financing mechanisms of publishers' and book distributors' associations in some countries of the world3

LIBRARIANSHIP

OHORODNYK T., POPADIUK N., MELNYK-KHOKHA G. "Imago Ucrainæ on the maps of the 15th—20th centuries": the idea and key activities of the grant project.....13

REVIEWS

SEROV Yu. Analysis of the impact of dark social media on modern society19

DOCUMENTARY SCIENCE

KOVALSKA L., KOVALSKIY H. Organization of archival preservation of audiovisual documentary resources: the role of sociocommunicative technologies.....21

INFORMATION ACTIVITIES

MYNA Zh., RAVSKA A.-M. Preservation and popularization of the audio archive heritage of composer Bohdan-Yurii Yanivskyi29

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Prerequisites of the revolutionary processes of 1917: anatomy of accumulation (based on printed materials from the collections of the Book Chamber of Ukraine).....34

HISTORICAL INTELLIGENCE

ONYSHCHUK M., HANECHKO M. Flames above the pages: a burnt book as a silent victim of ideology39

ROMANIUK N. The sections "From the past" in the magazine "Hobby" as a way to popularize Ukrainian culture and a source base for researchers.....48

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).3-13](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).3-13)
УДК 655.4/.5:06]:336.56](100)(045)

Микола Сенченко,

в. о. директора Книжкової палати України, професор
office@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Функції та механізми фінансування асоціацій видавців і книгорозповсюджувачів в окремих країнах світу

Статтю присвячено дослідженню функцій і джерел фінансування асоціацій видавців і книгорозповсюджувачів Німеччини, Великої Британії, США, Франції, Австралії та Польщі. На основі порівняльного аналізу діяльності головних організацій (наприклад, *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* у Німеччині; *The Publishers Association* у Великій Британії; *Association of American Publishers* у США; *Le Syndicat national de l'édition* у Франції; *Australian Publishers Association* в Австралії; *Polskie Towarzystwo Księgarzy* в Польщі) розглянуто основні ролі асоціацій: представництво інтересів галузі в урядових і публічних структурах, захист авторських прав, організація ярмарків і премій, сприяння цифровізації та міжнародній співпраці, лобіювання політики фіксованої ціни на книги. Окремо розглянуто моделі фінансування діяльності асоціацій і зроблено висновок, що вони здебільшого базовані на членських внесках, державних грантах і партнерствах із міжнародними структурами на кшталт *International Publishers Association*. Визначено спільні виклики для успішного розвитку асоціацій, як-от вплив цифрових технологій і глобалізації, і запропоновано рекомендації щодо оптимізації їхньої діяльності в контексті європейської та світової інтеграції.

Ключові слова: асоціації видавців; книжкова індустрія; регулювання цін; фіксовані ціни; цифровізація ринку; міжнародна співпраця; організація ярмарків; авторське право; престижні нагороди; міжнародні проекти; електронне книгорозповсюдження

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації й трансформації видавничого ринку асоціації видавців і книгорозповсюджувачів відіграють важливу роль у представництві інтересів галузі, захисті авторських прав, просуванні читання й адаптації до нових викликів, як-от домінування онлайн-платформ на кшталт Amazon і падіння обсягів продажу традиційних книг. Однак, попри спільні цілі, функції та механізми фінансування цих асоціацій значно відрізняються залежно від країни, що зумовлено її історичними, правовими, економічними та культурними особливостями.

У країнах із розвиненою видавничою інфраструктурою, наприклад, Німеччині чи Франції, асоціації видавців активно впливають на державну політику, тоді як у Польщі чи Австралії їх діяльність більше орієнтовано на підтримку малого бізнесу та міжнародну співпрацю.

Проблема полягає у відсутності комплексного порівняльного аналізу зазначених аспектів, що ускладнює впровадження найкращих практик у країнах Центральної Європи, зокрема Польщі, де ринок книговидання стикається з фрагментацією, низьким рівнем державного фінансування культури (лише 0,46% ВВП у 2022 р.) і конкуренцією з глобальними гравцями.

Наведені чинники призводять до проблем розвитку галузі, зниження конкурентоспромож-

ності малих видавців і загрози культурній різноманітності. Дослідження функцій і джерел фінансування асоціацій видавців у Німеччині (*Börsenverein des Deutschen Buchhandels*), Великій Британії (*The Publishers Association*), США (*Association of American Publishers*), Франції (*Le Syndicat national de l'édition*), Австралії (*Australian Publishers Association*) та Польщі (*Polskie Towarzystwo Księgarzy*) дасть змогу виявити спільні тенденції та відмінності, сформулювати рекомендації для оптимізації їхньої діяльності в умовах європейської інтеграції та глобальних змін.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження особливостей функціонування асоціацій видавців у зазначених країнах здебільшого спрямовані на аналіз видавничої галузі загалом з акцентом на економічні, правові та культурні аспекти. Значну частину публікацій сфокусовано на ролі асоціацій у лобіюванні інтересів галузі, захисті авторських прав й адаптації до цифрових технологій, але працям бракує комплексного порівняльного аналізу.

Дослідники, які вивчають досвід західноєвропейських асоціацій видавців, зокрема Німеччини та Франції, акцентують на тісній інтеграції їхньої діяльності з державними структурами. Наприклад, одне з основних завдань *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* полягає у збереженні фіксованої ціни на книги та організації міжнародних

ярмарків. Фінансування асоціації відбувається завдяки членським внескам і державним субсидіям. Функції французького *Le Syndicat national de l'édition* науковці розглядають переважно в контексті боротьби з піратством та реалізації екологічних ініціатив. Організація отримує фінансування через гранти від ЄС і національних фондів.

У публікаціях *Міжнародної асоціації видавців (International Publishers Association, IPA)* наведено дані статистичних звітів асоціацій видавців США, Великої Британії та Франції, що демонструють зростання обсягів цифрових продажів (наприклад, +2.6% у Франції у 2024 р.), але майже не деталізовано проблеми фінансування.

У статтях, присвячених діяльності асоціацій видавців англосовітських країн (Велика Британія, США, Австралія), акцентовано на її комерційній орієнтації. Дослідники зазначають, що британська *The Publishers Association* є лобістом змін у законодавстві про авторське право та виконує функції надання аналітики й координації мережі. Фінансування відбувається завдяки внескам членів Асоціації (понад 140 компаній).

Діяльність *Association of American Publishers* у США науковці розглядають у контексті захисту свободи вираження та судових позовів проти цензури. Зазначено, що однією з головних функцій організації є збирання галузевої статистики (наприклад, 1,8 млрд друкованих книг, проданих у 2018 р.), але джерела фінансування не деталізовано.

Автори статей, присвячених функціонуванню *Australian Publishers Association*, зосереджують увагу на її функціях адвокації та професійного розвитку. Фінансування здійснюється через членські внески та партнерства.

Публікації, що стосуються діяльності *Polskie Towarzystwo Księgarzy*, здебільшого обмежені національними звітами, у яких організацію позиціоновано як координатора грантів від Міністерства культури та ЄС (наприклад, програма NPRCz 2.0 із бюджетом понад zł1 млрд). Основне фінансування організація отримує від внесків (70%).

У порівняльних дослідженнях, присвячених розвитку глобального ринку видавництва (наприклад, Global 50 Ranking), здебільшого розглянуто діяльність великих гравців, а не асоціацій. Аналізуючи питання відкритого доступу й фінансування видавництва (наприклад, мандати фінансування), дослідники торкаються діяльності асоціацій опосередковано, наголошуючи на їхній ролі у трансформації моделей.

Загалом, опрацьованій літературі бракує ґрунтового аналізу джерел фінансування асоціацій видавців країн світу (переважно членські внески та гранти) і порівнянь між ними. Пропопо-

новане дослідження покликане заповнити цю нішу, спираючись на IPA-звіти та національні джерела [1—10].

Мета статті — систематизація та порівняльний аналіз функцій і механізмів фінансування асоціацій видавців і книгорозповсюджувачів у Німеччині, Великій Британії, США, Франції, Австралії та Польщі з метою виявлення й упровадження найкращих практик у діяльність аналогічних організацій в Україні.

Дослідження спрямовано на оцінювання ефективності асоціацій видавців у захисті інтересів галузі, стимулюванні інновацій та протидії ринковим викликам, як-от домінування великих онлайн-платформ і падіння обсягів продажу друкованих видань, а також передбачає формулювання рекомендацій для гармонізації політики щодо видавничих асоціацій в ЄС.

Методи дослідження. Дослідження базується на порівняльному методі, що дає змогу систематизувати відомості щодо функцій і механізмів фінансування асоціацій видавців в обраних країнах. Під час дослідження проведено:

1. Аналіз документів і джерел: вивчення статутів, річних звітів, офіційних сайтів асоціацій (boersenverein.de, publishers.org.uk) і міжнародних організацій (IPA), що охоплює якісний (представництво, лобювання, організація подій) і кількісний (джерела фінансування, розрахунок внесків, грантів) аналіз функцій асоціацій.

2. Статистичний аналіз: опрацювання даних галузевих звітів (наприклад, обороти ринку: zł4,5 млрд у Польщі й £11 млрд у Великій Британії у 2023 р); використання таблиць для порівняння (наприклад, структура внесків).

3. Порівняльний аналіз: визначення спільних (захист прав) і відмінних (державні субсидії в ЄС, приватне фінансування у США) аспектів. Застосування критеріїв: ефективність, залежність від грантів, вплив на політику.

Дані актуальні на 2023—2025 рр. з урахуванням програм ЄС ("Креативна Європа") і національних бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Асоціації видавців зазначених країн представляють інтереси видавців, книгорозповсюджувачів і книгарень у діалозі з урядом, законодавцями й іншими організаціями, зокрема захищають права своїх членів у питаннях авторського права, регулювання цін на книги (*Buchpreisbindung* — система, що встановлює фіксовані ціни на видання), цифровізації ринку, активно працюють над створенням сприятливих економічних і правових умов для ефективного функціонування й розвитку книжкової галузі.

Функції Асоціації видавців і книгорозповсюджувачів Німеччини

(*Börsenverein des Deutschen Buchhandels, BDB*)

1. Організація книжкових ярмарків. Асоціація є головним організатором *Франкфуртського книжкового ярмарку (Frankfurter Buchmesse)* — одного з найбільших книжкових заходів у світі, який сприяє міжнародній співпраці й торгівлі правами на книги. BDB також підтримує *Лейпцизький книжковий ярмарок (Leipziger Buchmesse)*, орієнтований здебільшого на німецькомовну аудиторію.

2. Нагородження та культурні ініціативи. Асоціація вручає престижні нагороди, зокрема *Премію миру німецьких книгарів (Friedenspreis des Deutschen Buchhandels)*, якою від 1950 р. відзначають діячів літератури та мистецтва за внесок у розвиток миру та взаєморозуміння між народами, літературу, науку чи мистецтво (призовий фонд — €25 тис.). Наприклад, у 2022 р. нагороду отримав український письменник С. Жадан за літературну та гуманітарну діяльність. BDB також заснувала *Німецьку книжкову премію (Deutscher Buchpreis)* для просування сучасної німецької літератури.

Асоціація підтримує ініціативи з промоції читання, особливо серед молоді, через проекти на кшталт *Heldenstücke LIVE* — онлайн-платформи для дітей, батьків і видавців, створеної у співпраці з видавничою групою *Oetinger*.

3. Міжнародна співпраця та підтримка. Асоціація активно підтримує міжнародні проекти, зокрема й з Україною. Наприклад, у 2022 р. BDB спільно з українськими колегами ініціювала проект підтримки видавців, книгарень і авторів, а у 2024 р. сприяла реалізації проекту "Німецька книжкова полиця в Україні" для поповнення наших бібліотек перекладеними виданнями німецьких авторів.

Асоціація висловлювала солідарність з Україною, зокрема після обстрілів друкарень, як-от "Фактор-Друк" у Харкові 2024 р., називаючи такі атаки частиною гібридної війни.

4. Цифровізація й інновації. Асоціація сприяє адаптації книжкової галузі до цифрових викликів, підтримуючи проекти з електронного книгорозповсюдження, створення онлайн-платформ і нових форматів доставляння видань. BDB консулює видавців і книгорозповсюджувачів щодо цифрових стратегій, допомагаючи малим бізнесам конкурувати з великими платформами.

5. Аналітика та дослідження ринку. Асоціація регулярно публікує звіти щодо стану німецького книжкового ринку. Наприклад, за ре-

зультатами її дослідження, у 2018—2019 рр. обсяг ринку становив €1,13 млрд.

Під час пандемії Асоціація оцінила збитки галузі в понад €1,6 млрд і консулювала уряд щодо заходів із підтримки книжкової індустрії Німеччини.

6. Підтримка книгарень і видавництв. Асоціація спонсорує невеликі й незалежні видавництва завдяки грантам і преміям, як-от *Deutscher Verlagspreis* (€1,4 млн у 2020 р. для 60 видавництв); сприяє кооперації між книгарнями, видавцями й іншими бізнес-структурами (наприклад, магазинами органічної продукції чи кав'ярнями) для розширення каналів реалізації видань.

Фінансування

Механізм фінансування діяльності Асоціації охоплює кілька джерел, що дає їй змогу залишитися стабільною та впливовою.

1. Членські внески. Асоціація об'єднує майже 4500 членів: видавництв, книгарень і книгорозповсюджувачів. Членські внески є основним джерелом доходу BDB, а їх розмір залежить від масштабу діяльності учасників (великі видавництва платять більше, ніж малі).

2. Дохід від Франкфуртського книжкового ярмарку. Франкфуртський книжковий ярмарок приносить значний дохід завдяки продажу квитків, наданню в оренду стендів і спонсорським контрактам. Ці кошти частково спрямовують на фінансування діяльності Асоціації.

3. Державна підтримка. BDB отримує гранти від Федерального уряду Німеччини, зокрема від Уповноваженого з питань культури та засобів масової інформації (*Beauftragte der Bundesregierung für Kultur und Medien*). Наприклад, за його підтримки було профінансовано проект "Німецька книжкова полиця в Україні" у 2024 р.

Під час пандемії COVID-19 Асоціація отримувала державну підтримку для компенсації збитків галузі, зокрема через зниження ПДВ на книги з 7 до 5% у 2020 р.

4. Спонсорство та партнерство. Асоціація співпрацює з великими видавничими групами, культурними фондами й комерційними партнерами, які підтримують її проекти та нагороди. Наприклад, фінансування закупівлі українських книг для берлінських бібліотек у 2023 р. частково забезпечила BDB.

5. Інші джерела фінансування. Дохід від освітніх програм, семінарів і консультацій для членів Асоціації; продаж аналітичних звітів і маркетингових матеріалів щодо динаміки розвитку книжкового ринку.

Висновок. Асоціація відіграє значущу роль у розвитку книжкової індустрії, виконуючи функ-

ції лобіювання інтересів видавців і книгорозповсюджувачів, організації культурних подій, підтримки цифровізації та міжнародної співпраці. Фінансова модель базується на членських внесках, доходах від ярмарків, державних грантів і партнерств, що дає змогу успішно підтримувати німецький і міжнародний книжковий ринки. Особливо помітною є підтримка України останніми роками, що демонструє соціальну відповідальність і глобальний вплив BDB.

Функції Асоціації видавців Великої Британії (The Publishers Association of UK, PA)

1. Представництво інтересів видавничої галузі. Асоціація лобіює інтереси видавців у діалозі з урядом Великої Британії, Європейським Союзом (до Brexit) та іншими міжнародними організаціями. PA працює над створенням сприятливого законодавчого середовища, зокрема щодо авторського права, оподаткування й свободи слова. Наприклад, 2025 р. організація очолювала кожну ініціативу в межах кампанії *Save Our Books* ("Спасемо наші книги") й досягла успіху на ниві захисту культурної спадщини, забезпечення довготривалого зберігання літературних творів й інтелектуальної власності для видавничої галузі та ширшої бізнес-спільноти країни. PA активно обстоює політику фіксованої ціни на книги та бореться з піратством, щоб підтримати справедливу конкуренцію.

2. Підтримка та розвиток видавців. Асоціація консулює своїх членів з юридичних, фінансових і технологічних питань, допомагаючи адаптуватися до цифрових реалій, як-от електронні книги та аудіокниги. PA сприяє професійному розвитку завдяки тренінгам, семінарам і програмам обміну (наприклад, *Міжнародна програма обміну для видавців*) у співпраці з *Британською Радою*, що дає змогу видавцям з України, Грузії й Туреччини комунікувати з британськими колегами. Асоціація підтримує невеликих і незалежних видавців, надаючи доступ до ресурсів і мереж великих компаній.

3. Промоція британської літератури й експорту. Асоціація активно просуває британські книги та журнали на міжнародних ринках. У 2018 р. видавничий сектор країни мав оборот £6 млрд, з яких 60% припадало на експорт (книги, журнали, права). Найбільший зовнішній ринок до Brexit становила Європа (35—37% експорту), відтак — Східна та Південна Азія, Близький Схід і Північна Америка. PA додатково допомагає видавцям адаптуватися до нових умов після Brexit, зокрема через переговори про торговельні угоди.

4. Аналітика та дослідження ринку. Асоціація публікує щорічні звіти, як-от "*Видавничий*

щорічник" (*Publishing Yearbook*), що містять аналіз стану галузі. Наприклад, 2018 р. обсяги продажу нехудожньої літератури зросли на 1% до £954 млн, а перекладної художньої літератури — на 5,5% до £20,7 млн.

Асоціація відстежує сучасні тренди, й констатує зростання обсягів продажу цифрових книг (наприклад, показники реалізації електронних нехудожніх книг зросли на 10% у 2018 р.).

5. Культурні й освітні ініціативи. Асоціація підтримує ініціативи з просування читання та освіти, співпрацюючи з бібліотеками, школами й іншими організаціями. PA бере участь у заснуванні премій і нагород, як-от *PPA Awards* (разом з *Асоціацією професійних видавців*), якими відзначають досягнення у видавничій справі.

Асоціація також підтримує проекти, спрямовані на різноманітність і доступність у видавничій галузі.

6. Кризове реагування. Під час пандемії COVID-19 PA разом з *Асоціацією книготорговців* (*Booksellers Association*) виступала за державну підтримку галузі. У 2020 р. уряд країни виділив £160 млн на підтримку творчої індустрії, у тому числі видавців, а уряд Уельсу започаткував фонд у £150 тис. для видавців і книготорговців.

Асоціація також закликала видавців скеровувати покупців на сайти малих книгарень замість великих платформ на кшталт Amazon.

7. Міжнародна співпраця. PA є активним членом Міжнародної асоціації видавців, співпрацюючи з іншими видавничими організаціями для розв'язання глобальних проблем, зокрема щодо свободи слова та захисту авторських прав.

У 2020 р. PA підтримала спільний проєкт IPA з ЮНІСЕФ і ВООЗ *Read the World*, присвячений онлайн-читанню дитячої літератури.

Фінансування

Охоплює кілька джерел, які забезпечують незалежність PA і здатність ефективно виконувати свої функції.

1. Членські внески. Основним джерелом доходу є внески приблизно 300 видавничих компаній — членів Асоціації. Розмір внесків варіюється залежно від масштабів підприємства (наприклад, великі видавництва, як-от Penguin Random House, сплачують більше, ніж малі незалежні видавці).

2. Дохід від заходів і програм. Асоціація організовує семінари, конференції й тренінги, які приносять дохід від оплати учасників.

Програми обміну, наприклад, співпрацю з Британською Радою, частково фінансують через гранти або партнерські внески.

3. Державна та грантова підтримка. Хоча PA є недержавною організацією, вона може отри-

мувати гранти від уряду чи культурних установ, як-от Британська Рада, для реалізації специфічних проєктів, наприклад, міжнародних програм чи ініціатив зі сприяння читанню.

Під час пандемії COVID-19 Асоціація отримувала підтримку через загальнодержавні програми, які компенсували до 80% зарплатні працівників галузі.

4. Спонсорство та партнерство. Організація співпрацює з комерційними партнерами, зокрема великими видавництвами й технологічними компаніями, які спонсорують певні заходи чи дослідження.

РА також співпрацює з іншими організаціями, як-от Асоціація книготорговців, у спільних проєктах, які можуть отримати додаткове фінансування.

5. Продаж аналітичних звітів і послуг. Асоціація проводить дослідження видавничої галузі, результати якого публікує у звіті "Видавничий щорічник", котрий є цінним джерелом інформації для видавців і партнерів. Консультаційні послуги для членів також приносять дохід.

Висновок. Асоціація видавців Великої Британії є важливим гравцем видавничої індустрії, виконуючи широкий спектр функцій: від лобювання інтересів видавців і захисту авторських прав до просування британських видань на глобальному рівні. Видавнича діяльність, яка 2018 р. принесла £6 млрд доходу, посідає провідне місце у креативній економіці країни. Фінансування РА базується на членських внесках, доходах від заходів, грантів і партнерств, що забезпечують її стабільність і впливовість.

Функції Асоціації американських видавців (Association of American Publishers, AAP)

1. Лобювання та захист інтересів видавців. Асоціація представляє інтереси видавничої галузі перед Конгресом США, федеральними агентствами й міжнародними організаціями; захищає авторське право, свободу слова та справедливе оподаткування. Наприклад, AAP бореться з піратством через судові позови проти нелегальних платформ, як-от бібліотеки тіньового контенту (*shadow libraries*). У 2022 р. Асоціація підтримала позови проти платформ, які незаконно поширювали електронні книги.

Організація також виступає проти цензури, захищаючи право видавців публікувати контент без обмежень, зокрема 2023 р. засудила спроби заборонити книги расової, гендерної й історичної тематики у школах і бібліотеках.

2. Підтримка цифрової трансформації. Асоціація допомагає видавцям адаптуватися до цифрових технологій, як-от електронні книги, аудіокниги та онлайн-платформи.

Організація консультує щодо стандартів цифрового контенту (EPUB) і підтримує ініціативи з надання доступу до нього людям з інвалідністю через проєкт *Accessible Books Consortium*.

У 2025 р. AAP наголосила на важливості використання III у видавничій справі, одночасно закликаючи до регулювання юридичних питань для захисту інтелектуальної власності.

3. Аналітика та дослідження ринку. Асоціація публікує регулярні звіти щодо стану видавничої галузі США. Наприклад, за результатами дослідження AAP, у 2023 р. дохід видавничої галузі становив \$28,1 млрд, з яких 45% припадало на видання в електронній формі.

AAP проводить щомісячні та щорічні дослідження на базі програми *StatShot*, аналізуючи динаміку продажу книг, журналів і навчальних матеріалів. У 2024 р., за даними *StatShot Annual*, було зафіксовано зростання обсягів реалізації аудіокниг на 22%.

Організація також проводить моніторинг експорту книг, відповідно до якого у 2022 р. США експортували цієї продукції на \$1,7 млрд на ринках Канади, Великої Британії та Китаю.

4. Освітні та професійні ініціативи. Асоціація організує семінари, конференції й вебінари для видавців, присвячені новим технологіям, маркетингу та юридичним питанням.

AAP підтримує програми різноманітності, як-от *Publishing Equity Initiative*, спрямовані на залучення до галузі представників меншин.

Організація також співпрацює з університетами для підготовки фахівців видавничої справи.

5. Міжнародна співпраця. AAP є членом Міжнародної асоціації видавців, сприяючи глобальному захисту авторських прав і боротьбі з піратством.

Асоціація підтримує американських видавців на міжнародних книжкових ярмарках, зокрема Франкфуртському й Лондонському, для розширення експорту видавничої продукції США.

У 2022 р. AAP співпрацювала з українськими видавцями, підтримуючи ініціативи з відновлення бібліотек, пошкоджених через бойові дії.

6. Нагороди та визнання. Асоціація вручає нагороди, наприклад *PROSE Awards*, якими відзначають значущі наукові та професійні видання, зокрема у 2024 р. було нагороджено 106 видань у 45 категоріях.

Асоціація також підтримує премії за внесок у захист свободи слова, співпрацюючи з такими організаціями, як *PEN America*.

7. Кризове реагування. Під час пандемії COVID-19 AAP лобювала державну підтримку видавців і книгарень, що сприяло залученню

галузі до програми *Paycheck Protection Program* (фінансування на \$2,2 трлн).

У 2025 р. Асоціація закликала до зниження тарифів на папір і логістику через зростання витрат після глобальних економічних потрясінь.

Фінансування

1. *Членські внески.* Основним джерелом доходу ААР є внески понад 300 членів, поміж яких — великі видавництва, малі компанії й асоційовані партнери (наприклад, технологічні фірми).

Розмір внесків зумовлено масштабами діяльності компанії: великі видавництва, наприклад *Simon & Schuster*, платять більше за незалежних видавців.

2. *Дохід від заходів і програм.* ААР отримує дохід від організації конференцій, як-от щорічна зустріч членів (*AAR Annual Meeting*), і професійних тренінгів.

Продаж звітів *StatShot* та інших аналітичних матеріалів також є прибутковим.

3. *Гранти та спонсорство.* Хоча ААР є недержавною організацією, вона може отримувати гранти від культурних фондів і урядових програм для реалізації різноманітних проєктів, як-от підтримка доступності контенту.

Спонсорство технологічних компаній (*Amazon*, *Google*) і великих видавництв дає змогу підтримати окремі ініціативи (*PROSE Awards*).

4. *Судові та ліцензійні доходи.* ААР отримує кошти від успішних судових позовів проти піратських платформ, завдяки чому компенсації розподіляють між Асоціацією та видавцями.

Ліцензування стандартів і технологій (наприклад, *EPUB*) також приносить додатковий дохід.

5. *Партнерства.* Співпраця з іншими організаціями (*Book Industry Study Group* чи *IPA*) дає змогу залучати кошти для спільних проєктів. Наприклад, програми просування читання у школах фінансують спільно з некомерційними організаціями.

Висновок. Асоціація американських видавців відіграє вагомую роль у видавничій індустрії США, захищаючи права видавців, сприяючи цифровій трансформації та просуваючи американську видавничу продукцію на глобальному ринку. Фінансова стабільність організації забезпечується членськими внесками, доходами від заходів, грантами та партнерствами, що дає змогу ефективно виконувати видавничі завдання в умовах швидкозмінного ринку.

Функції Національного союзу видавців Франції

(*Le Syndicat national de l'édition, SNE*)

1. **Представництво інтересів видавців.** Союз лобіює інтереси видавничої галузі перед урядом

Франції, Європейським Союзом та іншими організаціями, зокрема захищає авторське право, підтримує фіксовані ціни на книги (*Loi Lang*, закон 1981 р. про єдину ціну книги) і справедливе оподаткування. Наприклад, у 2023 р. *SNE* успішно виступила за зниження ПДВ на електронні книги до 5,5%, що відповідає ставці для друкованих книг, сприяючи розвитку цифрового ринку.

Асоціація активно бореться з піратством, співпрацюючи з правоохоронними органами та міжнародними організаціями, зокрема Міжнародною асоціацією видавців.

2. **Промоція французької літератури та читання.** *SNE* підтримує ініціативи з популяризації читання через співпрацю з бібліотеками, школами та культурними центрами, наприклад, бере участь у програмі *Partir en Livre*, національному фестивалі дитячої та юнацької літератури.

Асоціація сприяє експорту французьких книг, співпрацюючи з *Bureau International de l'Édition Française (BIEF)* для участі в міжнародних книжкових ярмарках, зокрема Франкфуртському й Лондонському. Наприклад, у 2022 р. експорт французьких книг приніс €1,2 млрд доходу.

SNE також підтримує переклади французької літератури за кордоном через програми, фінансовані *Національним центром книги (Centre national du livre, CNL)*.

3. **Аналітика та дослідження ринку.** *SNE* регулярно публікує звіти щодо стану видавничої галузі. Наприклад, за результатами її дослідження, у 2023 р. французький книжковий ринок становив €4,3 млрд, з яких 15% припадало на електронні та аудіокниги.

Асоціація також аналізує обсяги продажу літератури, тренди (зокрема, зростання попиту на графічні романи) та вплив на ринок великих цифрових платформ.

SNE також визначає соціальні й економічні виклики (зростання цін на папір на 30% у 2022—2023 рр.) і пропонує стратегії їх подолання для видавців.

4. **Підтримка видавців і професійний розвиток.** *SNE* надає юридичні, фінансові й технічні консультації своїм членам, допомагаючи адаптуватися до цифрових технологій і нових бізнес-моделей (підписка на електронні книги).

Асоціація організовує тренінги та семінари через власний навчальний центр *Asfored*, що пропонує курси з видавничої справи, маркетингу й цифрових технологій.

SNE підтримує малі видавництва через гранти та доступ до ресурсів великих компаній, сприяючи різноманітності на ринку.

5. **Міжнародна співпраця.** Як член Міжнародної асоціації видавців *SNE* співпрацює з видав-

ними організаціями світу для захисту авторських прав і впровадження глобальних стандартів.

У 2022 р. SNE підтримала видавців України, сприяючи перекладу українських книг французькою мовою за підтримки Національного центру книги.

Асоціація також бере участь у двосторонніх угодах, наприклад, між Україною та Францією, для організації книжкових виставок і зустрічей видавців.

6. Кризове реагування. Під час пандемії COVID-19 SNE лобіювала державну підтримку видавців і книгарень, що сприяло виділенню у 2020 р. €25 млн на субсидії для малих видавництв і книгарень.

У 2025 р. Асоціація закликала уряд вжити заходів для компенсації зростання витрат на папір і логістику, пропонуючи субсидії та зниження тарифів.

7. Культурні ініціативи та нагороди. SNE підтримує літературні премії, як-от *Prix Goncourt* (хоча її організовує окрема академія), через партнерства та спонсорство.

Асоціація також сприяє реалізації проєктів із забезпечення доступності книг для людей з інвалідністю, співпрацюючи з компанією *BrailleNet* для створення адаптованих форматів.

Фінансування

1. Членські внески. Основним джерелом доходу SNE є внески від понад 700 видавничих компаній. Розмір внесків залежить від обсягів виробництва й доходу: великі видавництва, як *Nachette*, платять більше, ніж малі незалежні видавці. Членські внески становлять майже 60—70% бюджету Асоціації.

2. Дохід від заходів і послуг. SNE отримує доходи від організації семінарів, конференцій і професійних тренінгів, зокрема через навчальний центр *Asfored*.

Окрім того, продаж аналітичних звітів і доступу до баз даних книжкового ринку також приносить прибуток.

3. Державна підтримка та гранти. Хоча SNE є недержавною організацією, вона отримує гранти від Міністерства культури Франції та Національного центру книги для реалізації проєктів із промоції читання чи підтримки перекладів.

Під час пандемії SNE отримала доступ до державних фондів, спрямованих на підтримку культурного сектору.

4. Спонсорство та партнерства. SNE співпрацює з великими видавничими групами, книгарнями й технологічними компаніями, які можуть спонсорувати її заходи чи ініціативи. Наприклад, проєкти з цифровізації Асоціація частково фінансує завдяки партнерству з вели-

кими платформами, як-от Google Books чи Amazon (хоча SNE критикує їх вплив на ринок).

5. Міжнародні проєкти. SNE отримує кошти від міжнародних організацій (*IPA* чи *ЮНЕСКО*) для реалізації проєктів із просування французької літератури за кордоном.

Двосторонні угоди, наприклад, з Україною, можуть передбачати фінансування від французького уряду чи культурних фондів.

Висновок. Національний союз видавців Франції є провідною організацією у видавничій індустрії, яка захищає права видавців, сприяє культурному розвитку й адаптує галузь до сучасних викликів. Фінансова модель, заснована на членських внесках, доходах від заходів, державних грантах і партнерствах, забезпечує стабільність і можливість реалізації масштабних проєктів. SNE відіграє важливу роль не лише у Франції, а й на міжнародній арені, наприклад, підтримуючи Україну в культурній сфері.

Функції Асоціації видавців Австралії

(Australian Publishers Association, APA)

1. Представництво та лобіювання інтересів видавців. Асоціація є головним голосом видавничої галузі в діалозі з урядом Австралії, місцевими органами влади й міжнародними організаціями. APA виступає за захист авторських прав, підтримку культурної політики та створення сприятливих умов для видавничого бізнесу.

Асоціація декларує важливість видавничої діяльності для освіти, культури й інтелектуального життя Австралії, співпрацюючи з політиками та зацікавленими сторонами. Наприклад, APA брала участь у розробленні національної культурної політики *Revive* (2023), яка наголошує на ролі авторського права в підтримці креативних індустрій.

APA також бореться з піратством і підтримує політику регулювання діяльності цифрових платформ для захисту видавців від несправедливої конкуренції.

2. Промоція австралійської літератури й експорту. APA сприяє просуванню австралійських книг і журналів на внутрішньому й міжнародному ринках. Асоціація співпрацює з різноманітними організаціями, наприклад, *Books From Australia*, для участі в міжнародних книжкових ярмарках.

Асоціація підтримує експорт австралійських видань, які у 2022 р. становили значну частку доходу галузі (приблизно 30% загального товарообігу видавництва).

APA також сприяє популяризації читання через партнерства з бібліотеками та школами, зокрема підтримку таких ініціатив, як *Love Your Bookshop Day*, разом з *Australian Booksellers Association*.

3. Аналітика та дослідження ринку. АРА проводить дослідження динаміки розвитку видавничої галузі. Наприклад, 2022 р. Асоціація опублікувала *Australian Publishing Industry Workforce Survey on Diversity and Inclusion*, результати якого свідчать, що галузь є високоосвіченою (85% працівників мають вищу освіту), але потребує більшої культурної різноманітності.

У 2024 р. АРА провела опитування *Sustainability Survey*, яке виявило, що 56% видавців мають спеціалізовані команди для впровадження екологічних ініціатив, хоча лише 19% розраховують свої викиди вуглецю.

Асоціація також відстежує ринкові тренди й констатує зростання попиту на дитячу літературу й електронні книги.

3. Підтримка видавців і професійний розвиток. АРА надає своїм членам доступ до ресурсів, знижок і професійних послуг, охоплюючи юридичні консультації, маркетингові інструменти й технічну підтримку.

Асоціація організовує тренінги, семінари й галузеві заходи на кшталт *BookUp Conference* та *Australian Book Industry Awards (ABIA)*, які сприяють професійному зростанню й розвитку нетворкінгу.

АРА підтримує малі та незалежні видавництва, надаючи їм доступ до платформ, як-от *TitlePage* — онлайн-сервісу для каталогізації та дистрибуції книг.

4. Ініціативи з різноманітності та доступності. АРА активно працює над підвищенням інклюзивності у видавничій галузі. Після звіту 2022 р. про різноманітність було створено *Diversity & Inclusion Working Group* для розроблення плану дій із залучення працівників із різних культурних і соціальних груп.

Асоціація також співпрацює з *Institute of Professional Editors (IPEd)* над розробленням посібника *Books Without Barriers*, який містить рекомендації щодо створення доступних книг для людей з інвалідністю.

5. Екологічна стійкість. АРА приділяє увагу екологічній відповідальності, підтримуючи ініціативи зі зменшення впливу на довкілля наслідків від видавничої діяльності. Робоча група Асоціації *Sustainability Working Group* розробила п'ять рекомендацій для видавців, зокрема щодо створення команд зі сталого розвитку та скорочення відходів. Результати реалізації цих ініціатив розміщено на глобальній платформі *IPA SDG Dashboard* як приклад роботи видавців над завданнями сталого розвитку.

6. Міжнародна співпраця. Асоціація є повноправним членом *IPA*, що дає змогу брати участь у

глобальних дискусіях щодо авторських прав, цифровізації та свободи слова.

Асоціація підтримує міжнародні проекти зі співпраці з українськими видавцями для просування перекладів і культурного обміну.

Фінансування

1. Членські внески. Основним джерелом доходу АРА є внески від понад 200 членів, до яких входять комерційні, некомерційні, академічні й незалежні видавництва. Членські внески становлять приблизно 50—60% бюджету Асоціації, великі видавництва платять більше, ніж малі.

2. Дохід від заходів і програм. АРА отримує дохід від організації конференцій (*BookUp Conference*), нагород (*Australian Book Industry Awards*), тренінгів і семінарів.

Платні сервіси, як-от доступ до *TitlePage* для каталогізації книг, також приносять додаткові кошти.

3. Державна підтримка та гранти. АРА отримує гранти від уряду Австралії, зокрема через *Copyright Agency's Cultural Fund*, для реалізації різноманітних проектів (створення посібника *Books Without Barriers*).

Під час пандемії COVID-19 Асоціація лобювала політику державної підтримки видавців, що сприяло виділенню фінансування культурному сектору, у тому числі видавничій галузі.

4. Спонсорство та партнерства. АРА співпрацює з комерційними партнерами, до яких належать великі видавництва та технологічні компанії, які спонсорують її заходи й ініціативи. Наприклад, щорічну премію *Australian Book Industry Awards* частково фінансують спонсори.

Партнерство з такими організаціями, як *Australian Booksellers Association* та *Australian Society of Authors*, також дає змогу залучити додаткові ресурси.

5. Продаж аналітичних звітів і послуг. АРА продає звіти *Sustainability Survey* і *Workforce Survey on Diversity and Inclusion*, які є цінним джерелом для видавців, дослідників та урядових установ.

Надання консультаційних послуг і доступу до галузевих даних також приносять додатковий дохід.

Висновок. Асоціація видавців Австралії відіграє важливу роль у розвитку видавничої галузі країни, підтримуючи видавців через лобювання їхніх інтересів, забезпечення професійного розвитку, дослідження й ініціативи, що стосуються різноманітності й сталості. Фінансова модель, що ґрунтується на членських внесках, доходах від заходів, державних грантах і партнерствах, забезпечує стабільність і можливість реалізації амбіт-

них проєктів. АРА не лише зміцнює австралійський книжковий ринок, а й сприяє його глобальному впливу через міжнародну співпрацю.

Функції Польської асоціації книгарів (Polskie Towarzystwo Księgarzy, PTK)

1. Представництво інтересів книгарів.

Асоціація представляє спільноту книгарів у діалозі з урядом Польщі, місцевими органами влади й іншими організаціями. РТК лобіює інтереси книгарень, зокрема щодо зниження податків, введення пільгових поштових тарифів і підтримки невеликих крамниць. Наприклад, у 1930-х рр. РТК домоглася знижок на поштові відправлення для книгарів, а нині підтримує такі ініціативи, як зниження ПДВ на книги до 0% (досягнуто в співпраці з *Polskie Towarzystwo Wydawców Książek, PTWK*).

Асоціація також регулює відносини між книгарями та видавцями, обстоюючи справедливі знижки та чіткі умови співпраці.

2. Популяризація читання та підтримка книжкової торгівлі. Асоціація організує заходи з просування читання: виставки книг, літературні фестивалі й акції, наприклад, *Światowy Dzień Książki i Praw Autorских* (2011), у співпраці з іншими організаціями.

РТК підтримує малі та незалежні книгарні через програми, які допомагають конкурувати з великими мережами (Empik) та онлайн-платформами (Amazon).

Організація бере участь у створенні баз даних книгарень, наприклад, *Ogólnopolska Baza Księgarń*, спільно з *Polską Izbą Książki (PIK)*, щоб спростити доступ до інформації про крамниці та їхню пропозицію.

3. Професійний розвиток і навчання. РТК проводить тренінги та курси для книгарів, спрямовані на підвищення кваліфікації в управлінні книгарнями, маркетингові, цифрових продажах і клієнтському сервісі. У міжвоєнний період Асоціація створила товариство *Studium Księgarskie* для професійної підготовки книгарів.

Сучасні програми передбачають проведення семінарів, присвячених адаптації до цифрових ринків і використанню сучасних технологій у книжковій торгівлі.

4. Організація заходів і нагород. РТК є співорганізатором книжкових ярмарків і виставок, зокрема *Міжнародного книжкового ярмарку у Варшаві (Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie)*, завдяки якому книгарі мають змогу презентувати й реалізовувати свій товар, налагоджувати контакти з видавцями.

Асоціація бере участь у врученні нагород, наприклад, *Nagroda Sezonu Wydawniczo-Księgar-*

skiego IKAR (від 2008 р.), якою відзначають досягнення книгарів, видавців і бібліотек. Лауреатами, зокрема, стали комерційна мережа *Empik* (2001) і *Biblioteka Narodowa* (2003).

РТК також підтримує видання літературного журналу *Kwartalnik Literacki Wyspa*, присвяченого літературному процесу в Польщі.

5. Кризове реагування й історична діяльність. Під час Другої світової війни РТК разом із *Polskie Towarzystwo Wydawców Książek* створили комісію *Tymczasową Komisję Porozumiewawczą Organizacji Księgarskich* (1940), яка діяла в підпіллі під керівництвом Я. Гебетнера. Книгарі рятували заборонені книги, розповсюджували їх серед молоді на таємних заняттях, а також передавали літературу воєнного змісту солдатам Армії Крайової.

У сучасний період РТК підтримує книгарні, зокрема під час пандемії COVID-19, лобіюючи державну допомогу, наприклад, субсидії для малих книгарень, через фонд *Fundusz Księgarski* (як приклад наведемо Краків, якому 2025 р. було виділено zł300 тис. для 19 книгарень).

6. Міжнародна співпраця. РТК є частиною міжнародної спільноти через співпрацю з *Międzynarodowy Kongres Wydawców*, на якому Асоціація презентувала Польщу ще до здобуття незалежності (1910).

Організація сприяє експорту польських книг і співпраці з іноземними книгарями, наприклад, через участь у міжнародних ярмарках.

7. Культурна й історична роль. РТК відіграла значну роль у збереженні польської культури, особливо в періоди окупації. У 1964 р. Асоціація організувала святкування 600-річчя польського книгарства.

У 1985 р. РТК отримала нагороду *Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski* за внесок у розвиток книжкової справи та популяризацію культури.

Фінансування

1. Членські внески. Основним джерелом доходу є внески від членів РТК, як-от власники книгарень, дистриб'ютори й асоційовані партнери. У 1935 р. Асоціація налічувала 1200 членів, а річний дохід становив zł200 тис., що свідчило про міцну фінансову базу.

Сьогодні внески варіюються залежно від розміру книгарні чи компанії, забезпечуючи приблизно 50—60% бюджету Асоціації.

2. Дохід від заходів і програм. РТК отримує дохід від організації ярмарків, виставок і професійних тренінгів. Наприклад, участь у *Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie* дає змогу отримати кошти за продаж квитків та оренду стендів.

Платні курси та семінари для книгарів також приносять додатковий дохід.

3. *Державна підтримка та гранти.* РТК отримує гранти від Міністерства культури і національної спадщини Польщі (MKiDN) для реалізації таких проєктів, як популяризація читання чи підтримка книгарень. Наприклад, у 2025 р. невеликі книгарні отримали фінансування через *Fundusz Księgarski KMLU* у Кракові частково завдяки лобюванню РТК.

Під час пандемії COVID-19 Асоціація сприяла виділенню субсидій для книгарень через державні програми підтримки культурного сектору.

4. *Спонсорство та партнерства.* РТК співпрацює з видавництвами, великими мережами книгарень (Empik) і культурними організаціями, які можуть спонсорувати її заходи. Приклад підтримання спонсорами премії *Australian Book Industry Awards* демонструє, як можна успішно фінансувати програми нагородження, і РТК застосовує схожу модель для *Національної видавничо-книжкової премії Nagroda IKAR*.

Партнерства з *Polską Izbą Książki* та *PTWK* дають змогу залучати додаткові ресурси для спільних проєктів.

5. *Продаж публікацій і послуг.* РТК отримує дохід від продажу інформаційних матеріалів, каталогів і доступу до баз даних, зокрема *Ogólnopolska Baza Księgarń*.

Консультаційні послуги для книгарів у сфері цифрових продажів також приносять дохід.

Висновок. Польська асоціація книгарів є значущим гравцем книжкової галузі Польщі, підтримуючи книгарні через лобювання їхніх інтересів, організацію заходів, професійний розвиток і популяризацію читання. Історична роль РТК у збереженні польської культури, особливо під час окупації, примножує значення її діяль-

ності. Фінансування Асоціації охоплює членські внески, доходи від заходів, державні гранти й партнерства, що забезпечує стабільність і можливість реалізації масштабних ініціатив. Асоціація продовжує адаптуватися до сучасних викликів, як-от конкуренція з онлайн-платформами й цифровізація.

Загальні висновки. Результати порівняльного аналізу функцій і джерел фінансування асоціацій видавців і книгорозповсюджувачів у Німеччині, Великій Британії, США, Франції, Австралії та Польщі демонструють чітку кореляцію між моделлю фінансування й ефективністю діяльності. У країнах із сильною державною підтримкою (Німеччина, Франція) асоціації активно впливають на політику (фіксована ціна на книги, гранти на переклади), тоді як у ринково орієнтованих системах (США, Австралія) домінує фінансова модель на основі членських внесків і комерційного партнерства. Польська модель є перехідною: 70% доходів — від внесків, 30% — від грантів MKiDN та ЄС, що забезпечує стабільність, але обмежує стратегічний вплив через фрагментацію ринку й низький рівень державного фінансування культури.

Спільні виклики: цифровізація, конкуренція з Amazon, падіння обсягів продажу друкованих книг — потребують посилення міжнародної співпраці (через IPA, FEP) і диверсифікації джерел.

Рекомендації для Польщі та Центральної Європи: 1) збільшити державні гранти до 40—50% бюджету асоціацій; 2) запровадити диференційовані внески з підтримкою малих видавців; 3) гармонізувати політику фіксованої ціни з ЄС; 4) активізувати участь у програмах на кшталт "Креативної Європи".

Реалізація цих заходів посилить конкурентоспроможність видавничої галузі та збереже культурну різноманітність.

Список бібліографічних посилань

1. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. Jahresbericht 2024. *Boersenverein*. URL: <https://www.boersenverein.de>.
2. The Publishers Association. Annual Report 2023/2024. London, 2024.
3. Association of American Publishers. Industry Statistics 2023. Washington, 2024.
4. Le Syndicat national de l'édition. Rapport d'activité 2024. Paris, 2024.
5. Australian Publishers Association. Member Handbook 2024. Sydney, 2024.
6. Polska Izba Książki. Sprawozdanie finansowe 2023. Warszawa, 2024.
7. International Publishers Association. Global Publishing Monitor 2024. Geneva, 2024.
8. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 (2021—2025). Warszawa, 2024.
9. Federation of European Publishers. Annual Report 2023. Brussels, 2024.
10. Biblioteka Narodowa. Rynek książki w Polsce 2023. Warszawa, 2024.

Mykola Senchenko,

Acting Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

Functions and financing mechanisms of publishers' and book distributors' associations in some countries of the world

The article is devoted to the analysis of the functions and sources of financing of publishers' and book distributors' associations in Germany, Great Britain, the USA, France, Australia and Poland. Based on a comparative analysis of

the activities of the main organizations (for example, Börsenverein des Deutschen Buchhandels in Germany, The Publishers Association in Great Britain, Association of American Publishers in the USA, Le Syndicat national de l'édition in France, Australian Publishers Association in Australia and Polskie Towarzystwo Księgarzy in Poland), the main roles of the associations are considered: representing the interests of the industry in government and public spheres, protecting copyright, organizing fairs and awards, promoting digitalization and international cooperation, as well as lobbying for a fixed book price policy. The models of financing the activities of the associations are separately considered and it is concluded that they are mostly based on membership fees, government grants and partnerships with international structures such as the International Publishers Association. The study identifies common challenges for the successful development of associations, such as the impact of digital technologies and globalization, and offers recommendations for optimizing their activities in the context of European and global integration.

Keywords: publishers' associations; book industry; price regulation; fixed prices; market digitalization; international cooperation; organization of fairs; copyright; prestigious awards; international projects; electronic book distribution

Надійшла до редакції 11.11.2025

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).13-19](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).13-19)

УДК 027.021ЛННБ:[021.4:084.3(477)"14/19"]](045)

Тарас Огородник,

кандидат наук із соціальних
комунікацій,
старший науковий співробітник,
керівник кабінету картографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника
karta_lnb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6063-3799>

Надія Попадюк,

кандидатка філософських наук,
доцентка, наукова співробітниця
відділу періодичних видань
ім. Мар'яна та Іванни Коців
ЛННБ України ім. В. Стефаника
grinnad13@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8913-1071>

Галина Мельник-Хоха,

наукова співробітниця
відділу бібліотекознавства
ЛННБ України ім. В. Стефаника
e-mail: galja-m@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7357-2163>

"Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст.": ідея та основні заходи грантового проєкту

У статті проаналізовано особливості реалізації започаткованого 2025 р. у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника (ЛННБ України ім. В. Стефаника) грантового проєкту "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст." — від ідеї до основних заходів із втілення в життя. Констатовано, що культурно-мистецький проєкт має особливе значення для бібліотеки, оскільки дає змогу ефективно розкрити картографічний фонд, в якому міститься чимало унікальних, рідкісних і цінних пам'яток, що становлять національне культурне надбання. Наголошено, що картографічні документи мають високий потенціал для посилення інформаційного спротиву ворожій пропаганді в сучасній російсько-українській війні. Зауважено, що успішне втілення проєкту сприятиме розвінчуванню наративів російської пропаганди, а також суттєвому розширенню культурно-просвітницьких послуг бібліотеки, підвищенню рівня та оперативності бібліотечно-інформаційного обслуговування. Підсумовано, що застосування інноваційних методів презентації документів у межах реалізації проєкту допоможе усунути територіальні бар'єри й надати доступ дистантним користувачам, які проживають в Україні й поза її межами. Маломобільні групи населення матимуть можливість взяти участь у презентаційних заходах проєкту завдяки доступу до кураторських екскурсій, цифрових копій карт на вебсторінці виставки та цифрової колекції картографічних документів в електронному каталозі ЛННБ України ім. В. Стефаника.

Ключові слова: ЛННБ України ім. В. Стефаника; Український культурний фонд; "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст."; грантовий проєкт; стаціонарна виставка; віртуальна виставка; цифрова колекція; друковане ілюстроване видання

Постановка проблеми. У теперішній російсько-українській війні, одним з елементів якої є інформаційне протистояння, академічна наукова бібліотека не може залишатися осторонь. Зберігаючи значний масив документальних джерел (наразі фонд налічує понад 8 млн од. зб.), Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі — ЛННБ України

ім. В. Стефаника) здатна чинити ефективний інформаційний спротив антиукраїнській пропаганді та культурному експансіонізму РФ. З цією метою наукові працівники установи впродовж 2024 р. розробили культурно-мистецький проєкт "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст.", покликаний репрезентувати широкому колу громадськості картографічні документи, що роз-

кривають 500-річний процес формування території України та її картографічний образ у міжнародно визнаних кордонах. Проект має протидіяти картографічній дезінформації країни-агресорки, сприяти формуванню в української та світової спільнот правдивого просторового уявлення про нашу державу. Крім того, ініціатива допоможе громадськості зорієнтуватися в історичних і геополітичних реаліях, адже пропонує достовірні наочні докази багатовікового існування України на карті світу та Європи. Історичні документальні джерела дають змогу спростувати твердження ворожої пропаганди про "німецьку", "австрійську" чи "ленінську" Україну, "споконвічні російські землі": Крим, Донбас, Південну Україну, "Новоросію" як частину РФ тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Досвід розроблення та реалізації грантових проєктів установи висвітлено в наукових публікаціях Н. Зубко [4; 20—22], Г. Мельник-Хохи [3; 4; 18—22], В. Мудрохи [5; 6; 18—22], Н. Попадюк [18—21], В. Ферштея [18]. Історію творення та формування картографічного фонду бібліотеки [9], його окремих складників — історичних картографічних колекцій [7; 8, 10; 11], тематичні особливості (етнографічні карти) [12; 13], а також якісні та кількісні характеристики картографічної збірки розкрито у працях Т. Огородника, Н. Падюки. Окремі картографічні документи, які зберігаються у ЛННБ України ім. В. Стефаніка, становили об'єкти дослідження М. Вавричин [1; 2], І. Ровенчака [14; 15], Р. Сосси [16] та інших науковців.

Мета статті — розкрити ідею грантового проєкту "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст." та висвітлити основні заходи з його реалізації.

Методологія дослідження. Основу дослідження становлять загальнонаукові методи: аналіз; синтез; аналітичний; інформаційний і документознавчий аналіз. Окрім того, використано спеціальні наукові методи для добору, опрацювання, ідентифікації картографічних документів — бібліографічний, типографічний, картографічний; для їх упорядкування — хронологічний. Застосування в дослідженні соціокомунікаційного методу дало змогу продемонструвати динаміку, а також визначити особливості та специфіку реалізації грантового проєкту, розглянути основні заходи, схарактеризувати їх змістове й функціональне навантаження.

Наукова новизна результатів полягає в тому, що в межах проєкту вперше в Україні відбудеться оприлюднення для широкої громадськості унікальних, рідкісних і цінних документів із картографічного фонду ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Наукові працівники бібліотеки розробили комплекс

культурно-мистецьких заходів, що допоможуть ефективно презентувати результати грантового проєкту "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст."

Виклад основного матеріалу дослідження.

На початку 2025 р. культурно-мистецький проєкт "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст." узяв участь у конкурсній програмі "Культура під час війни" від Українського культурного фонду (далі — УКФ). Головною метою діяльності фонду, утвореного 2017 р., є заохочення розвитку національної культури та мистецтва в державі, забезпечення сприятливих умов для підвищення інтелектуального й духовного потенціалу окремої особистості та суспільства загалом, надання широкого доступу до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття й інтеграції української культури у світовий культурний простір [17].

У рейтинговому реєстрі програми ЛННБ України ім. В. Стефаніка посіла шосте місце й здобула 278 балів. Протягом травня—червня 2025 р. тривали переговornі процедури, результатом яких стало підписання договору про співпрацю.

У межах реалізації проєкту заплановано розгорнути стаціонарну виставку "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст." і проводити нею кураторські екскурсії, під час яких мешканці та гості м. Львова зможуть побачити 60 унікальних, рідкісних і цінних карт 1493—1992 рр. із картографічної колекції ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Серед найдавніших експонатів, на яких зображено територію сучасної України, — мапа Центральної та Східної Європи авторства гуманістів епохи Відродження Єроніма Мюнцера (1437/1447—1508) і Миколи Кузанського (1401—1464) з відомої інкунабули "Нюрнберзька хроніка" (1493) Шеделя Гартмана (1440—1514), а також карти-палеотипи зі стразбурзького видання Клавдія Птолемея "Географія" (1513) Мартіна Вальдземюллера (1470—1520) [10] і з видань середини XVI ст. Себастьяна Мюнстера (1489—1552) "Географія" (1540) та "Космографія" (1544) [11]. Раритетні експонати покликані спростувати один із найдавніших міфів Російської імперії про "Святую Русь", адже назву "Russia" на цих мапах картографи використовували на позначення територій сучасної України, що є спадкоємницею Київської держави (Русі) та Галицько-Волинської держави (Королівства Руського). Водночас для визначення невеликої території довкола Москви картографи використовували назву "Moskovia".

Зі всесвітньовідомого атласу "Theatrum Orbis Terrarum" фламандського географа та картографа

Абрагама Ортелія (1527—1598) експонуватимуться карти кінця XVI — початку XVII ст., на яких зображено територію України, а також його першу історичну карту українських земель з історичного атласу "Paregon" [16]. Золоте століття нідерландської картографії презентуватимуть карти українських земель амстердамського картографа та видавця Віллема Блау (1571—1638), зокрема експонуватиметься його карта течії ріки Дніпра територією України.

Про картографію другої половини XVII ст. надають уявлення карта України ("Carte d'Ukraine...") військового інженера-фортифікатора, картографа, архітектора, письменника французького походження Гійома Левассера де Боплана (бл. 1600—1673) із його другого видання "Опису України" (Руан, 1660) та карти авторства відомих європейських картографів, що ґрунтувалися на його працях: французького історика, картографа й космографа Ніколя Сансона (1600—1667), німецького видавця та картографа Якоба фон Зандарта (1630—1708), нідерландських картовидавців Герарда Валька (1652—1726) й Петера Шенка (1660—1711) та ін. Ці документи ілюструють поширення назви "Україна" в європейській картографії, яка поступово стала асоціюватися з картографічним образом козацької держави — Гетьманщиною.

Карти XVIII ст. підтверджують тенденцію до збереження та розширення назви "Україна" на позначення території автономної Гетьманщини до її ліквідації 1764 р. і знищення Запорозької Січі 1775 р. Російською імперією. У цій частині виставки експонуватимуться карти німецьких географа й картографа Йогана-Баптиста Гоманна (1664—1724), картографа та видавця Габрієля Боденера (1664—1758), гравера й видавця мап Тобіаса-Конрада Лоттера (1717—1777) та ін.

Презентовані стародруковані карти XV—XVIII ст. мають культурно-мистецьку цінність, оскільки часто є гравюрами, розфарбованими вручну, з художньо оформленими картушами назв, легендами, розами вітрів, іншими ілюстраціями. Якісне оформлення робить ці мапи естетично привабливими та раритетними творами мистецтва.

Значний масив карт відбиває основні етапи розвитку української картографії XIX — першої половини XX ст. Зокрема, це перші навчальні карти українською мовою авторства Мирона Кордуби "Стінна карта Європи" (1898) і Степана Рудницького "Стінна карта півкуль западної та східної" (1907) [14]. Цінними є перші українські тематичні мапи: етнічні (Михайла Коссака "Карта етнографічна Малоруси" (1861), Мирона Кимако-

вича "Русь-Україна і Біла Русь: карта етнографічна" (1892), Григорія Величка "Народописна карта українсько-руського народу" (1896); лінгвістичні (Костя Михальчука та Павла Чубинського, 1871) та ін. [13; 15]. Зазначені мапи збереглися в єдиному примірнику в бібліотеці чи в кількох примірниках в Україні та світі. На них зафіксовано відновлення назви "Україна" та відображено її поширення на всю етнічну територію українців, що є результатом процесів національного відродження й формування модерної української нації, інтенсивного розвитку європейської та вітчизняної етнокартографії.

Цінними для спростування російської дезінформації та недостатньо популяризованими є карти України, створені напередодні та під час Першої світової війни, а також Української революції 1917—1921 рр. У той період вони слугували ефективним засобом пропаганди української державності у світовому комунікаційному просторі. У межах проєкту експонуватимуться мапи українського вченого-географа Степана Рудницького (1877—1937), на яких Україна постала в міжнародно визнаних державних кордонах. Карти міжвоєнного періоду презентуватимуть картографічні праці Володимира Кубійовича (1900—1985), Миколи Кулицького (1903—1970), Степана Рудницького, які вивели національну картографію на новий рівень.

Трансформаційні процеси на території України у XX ст. віддзеркалюють карти радянських, діаспорних і закордонних видавництв. Завершить виставку одна із перших карт України видавництва "Мапа" (1992), на якій зафіксовано кордони нашої держави 1991 р.

Варто зазначити, що за кількісними показниками (понад 24,5 тис. од. зб.) картографічна колекція ЛННБ України ім. В. Стефаніка є другою в Україні (після Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). За кількістю картографічних документів XV—XVIII ст. ця колекція є найбільшою в Україні та однією із найбільших у Східній Європі.

На вебпорталі книгозбірні також буде презентовано віртуальну виставку для залучення аудиторії, надання можливості переглядати картографічну колекцію користувачам, які перебувають за межами України та досліджують її історію чи цікавляться цією тематикою.

Важливим компонентом проєкту стане цифрова колекція, розміщена в електронному каталозі бібліотеки. Команда фахівців запланувала оцифрувати та створити бібліографічні метадані 60 раритетних, унікальних і рідкісних картографічних документів 1493—1992 рр. із картографічного фонду

ЛННБ України ім. В. Стефаника. Копії карт із цифрової колекції становитимуть основу віртуальної виставки й будуть розміщені у вільному необмеженому доступі 24/7 для усіх зацікавлених осіб, незалежно від того, є вони читачами книгозбірні чи ні. Користувачі матимуть змогу одночасно працювати з одним і тим самим цифровим об'єктом у будь-який зручний для них час. Для презентації цифрової колекції використовують програмне забезпечення автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС) Alerh, упроваджене в бібліотеці 2007 р. Цінним елементом цієї АБІС є онлайн-каталог, зі сторінки якого буде організовано доступ до копій оцифрованих видань.

Отже, за допомогою інноваційних технологій та інтерактивних засобів презентації в межах зазначеного проекту географічні карти XV—XX ст. буде інтегровано в сучасний культурний контекст, що демонструватиме українській і світовій громадськості картографічні й історичні докази правомірності суверенітету України на визначені її державним кордоном території.

Популяризації культурно-мистецького проекту й експонованих у його межах картографічних документів сприятиме друковане ілюстроване видання "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст.: ілюстрований каталог виставки з картографічного фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника", що міститиме вступну статтю, описи й повноколірне зображення майже 50 картографічних документів. Каталог має привернути увагу широкої громадськості, спонукати до ознайомлення та поглиблення географічних й історичних знань про Україну.

Отже, проект "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст.", з одного боку, покликаний розвінчати твердження російської пропаганди про "історичну єдність" ("один народ") українців і росіян, демонструючи, що українські землі позначали на європейських картах ще у XV—XVI ст. окремо від Московії, а вже на перших етнічних картах XIX ст. ареал розселення українців маркували окремо від росіян — як самостійний слов'янський народ, розділений кордонами імперій, а з іншого — дасть змогу спростувати твердження ворожої пропаганди про "німецьку", "австрійську", чи "ленінську" Україну, "споконвічні російські землі": Крим, Донбас, Південну Україну, "Новоросію" як частину РФ тощо. Окрім того, проект підкріплюватиме впевненість українців, де б вони зараз не перебували, у правах на власну землю; надаватиме світовій спільноті документальні докази присутності України на карті світу та Європи в різні історичні епохи попри періоди

бездержавності; сприятиме глибшому розумінню історичного процесу формування території нашої сучасної держави та закріпить у свідомості громадськості, що єдиним істинним картографічним образом України є її карта в міжнародно визнаних кордонах 1991 р.

Висновки. Презентовані в межах культурно-мистецького проекту "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст." картографічні документи мають на меті наочно продемонструвати результати територіальної трансформації українських земель в різні історичні епохи, а також специфіку територіального поділу нашої держави, картографічне уявлення світу про Україну, її кордони та місце на карті Європи й світу від XV ст. до відновлення незалежності наприкінці XX ст. Широке коло громадськості матиме змогу осмислити подану картографічну інформацію про Україну та сформулювати власне уявлення про історичну закономірність і географічну об'єктивність процесів утворення території країни та її кордонів у глобальному вимірі. Проект допоможе підтвердити переконання українського суспільства та світової громадськості в несправедливості й абсурдності територіальних претензій РФ щодо України, здатність до критичного сприйняття кремлівських наративів і картографічної дезінформації. Культурно-мистецькі продукти, створені в межах проекту (стаціонарна та віртуальна виставки, кураторські екскурсії, цифрова колекція, друковане ілюстроване видання), покликані продемонструвати, що боротьба за незалежність, територіальну цілісність нашої країни тривала століттями, нагадати про героїчні епізоди козацької України (Гетьманщини) та Української революції 1917—1921 рр. і про трагічні моменти: анексії, поділи територій у періоди бездержавності, що важливо у світлі сучасної війни й агресивної кремлівської політики. Ці заходи мотивуватимуть громадян до подальшого спротиву й згуртованості, допоможуть підтримувати моральний дух і віру в Перемогу.

Перспективи подальших досліджень. Попри те, що грантовий проект "Imago Ucrainæ на картах XV—XX ст." заплановано реалізувати впродовж червня—жовтня 2025 р., з його результатами можна ознайомитися й після окресленого періоду. Зокрема, стаціонарна виставка буде доступною для огляду відвідувачів у головному корпусі ЛННБ України ім. В. Стефаника впродовж року, а її онлайн-версія на окремій вебсторінці — щонайменше впродовж трьох років. Окрім того, доступ до цифрової колекції в електронному каталозі залишатиметься постійним. Друкований ілюстрований каталог буде надісланий отримувачам обов'язкового примірника (у найбільші біб-

ліотеки України) та розповсюджений серед відвідувачів під час кураторських екскурсій.

Зібрані в межах проекту "Imago Ucrainae на картах XV—XX ст." матеріали слугуватимуть підґрунтям для реалізації наступних ініціатив, спрямо-

ваних на розкриття унікальної колекції картографічних документів ЛННБ України ім. В. Стефаника, формування комплексної бази даних карт, укладання бібліографічних покажчиків, написання наукових і науково-популярних праць.

Список бібліографічних посилань

1. Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах: кінець XV — перша половина XVII ст. Київ : Картографія, 2004. 207 с.
2. Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах: середина XVII — друга половина XVIII ст. : атлас репродукцій. Київ : Картографія, 2009. 223 с.
3. Мельник-Хоха Г. Я. Проектні рішення представлення електронних цифрових ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнародної наукової конференції (4—6 жовтня 2022 р.). Київ : НБУВ, 2022. С. 141—143.
4. Мельник-Хоха Г. Я., Зубко Н. Н. Гранти УКФ як передумова реалізації проєктів із збереження книжкової спадщини. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнародної наукової конференції (3—5 жовтня 2023 р.). Київ : НБУВ, 2023. С. 76—79.
5. Мудроха В. Інноваційний розвиток бібліотеки: проєктні рішення та грантові програми. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 5. С. 18—24. DOI: 10.36273/2076-9555.2024.5(334).18-24.
6. Мудроха В. Інноваційно-проєктна та грантова діяльність книгозбірні (досвід ЛННБ України ім. В. Стефаника). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 72. С. 287—297.
7. Огородник Т. Картографические коллекции кабинета картографии Львовской научной библиотеки им. В. Стефаника Национальной академии наук Украины. *Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку*. 2007. Вип. 5. С. 407—421.
8. Огородник Т. Картографічна збірка із Бібліотеки Народного Дому у Львові у фондах кабінету картографії ЛНБ ім. В. Стефаника. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. 2006. Вип. 4. С. 196—207.
9. Огородник Т., Падюка Н. Кабінет картографії. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2010. Вип. 2. С. 525—548.
10. Огородник Т., Падюка Н. Картографічна збірка з бібліотеки Й. Г. Павліковського : (за матеріалами ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України). *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. 2000. Вип. 8. С. 74—101.
11. Огородник Т., Падюка Н. Картографічна збірка з т. зв. "неосвоєного" фонду кабінету картографії матеріалами ЛНБ ім. В. Стефаника як джерело картографічних та історичних досліджень. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. 2004. Вип. 12. С. 436—446.
12. Падюка Н. Українська етнокартографія Галичини 30-х років XX ст. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2009. Вип. 1. С. 600—620.
13. Падюка Н., Сосса Р. Бібліографія етнографічних карт території України. *Історико-географічні дослідження в Україні*. 2019. Чис. 14. С. 119—143.
14. Ровенчак І., Цюцюра Л. Шкільні карти материків та частин світу С. Рудницького 1920 року. *Вісник геодезії та картографії*. 2014. С. 40—45.
15. Ровенчак І., Симутіна А. Перші етнічні карти українських земель XIX століття (за матеріалами картографічного фонду ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР). *Бібліотека — науці* : збірник наукових статей. Львів, 1990. С. 69—77.
16. Сосса Р. Історія картографування території України : від найдавніших часів до 1920 р.: короткий нарис. Київ : Наукова думка, 2000. 248 с.
17. Український культурний фонд: про нас. URL: <https://ucf.in.ua/p/about>.
18. Fershte V., Mudrokha V., Popadiuk N., Melnyk-Khokha G. Project-Innovation Activity In The Vasyl Stefanyk National Scientific Library Of Ukraine In Lviv. 2021 *IEEE: 16th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*. 2021. Vol. 2. P. 391—394.
19. Melnyk-Khokha G., Popadiuk N., Mudrokha V. Contemporary technologies of presenting Scientific Library's electronic digital resources in the global information medium. 2022 *IEEE: 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*. 2022. P. 377—381.
20. Melnyk-Khokha G., Popadiuk N., Zubko N., Mudrokha V. Project solutions for integration of the "Book heritage of the Shevchenko scientific society (1873—1913)": digital collection into the library's electronic infrastructure. *CEUR Workshop Proceedings, 4th International Workshop IT Project Management, ITPM 2023*. 2023. T. 3453. P. 206—215.
21. Melnyk-Khokha G., Popadiuk N., Zubko N., Mudrokha V. Repressed book: (re)presentation of National Cultural Heritage from the Funds of the Vasyl Stefanyk National scientific library of Ukraine in Lviv — Information

Technologies for the Implementation of a Cross-Sectoral Project. *CEUR Workshop Proceedings, 5th International Workshop IT Project Management (ITPM 2024)*. Bratislava, 2024. T. 3709. P. 179—191.

22. Melnyk-Khokha G., Zubko N., Mudrokha V. Project solutions and communication strategies for the successful implementation of the grant project "Digital collection of book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874—1913)". *2023 IEEE: 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies*. Lviv. 2023. P. 1—6.

Taras Ohorodnyk,
PhD of Social Communications,
Senior Researcher, Head
of Cartography Office, Vasyl Stefanyk
LNSLU

Nadiia Popadiuk,
PhD of Philosophy, Docent,
Researcher, Maryan and Ivanna
Kotsiv Department of Periodicals,
Vasyl Stefanyk LNSLU

Galyna Melnyk-Khokha,
Scientific Researcher, Department
of Library Science, Vasyl Stefanyk
LNSLU

**"Imago Ucrainæ on the maps of the 15th—20th centuries":
the idea and key activities of the grant project**

The article outlines the idea of a grant project "Imago Ucrainæ on the Maps of the 15th—20th Centuries" launched in 2025 by the Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine. Key measures for its implementation are considered. The cultural and artistic project is of particular importance for the library, as it will allow it to effectively reveal its cartographic collection, which contains many unique, rare, and valuable cartographic monuments that constitute the national cultural heritage. In addition, cartographic documents have significant valuable potential for strengthening informational resistance to enemy propaganda in the modern Russian-Ukrainian war. The successful implementation of the project will contribute to the debunking of Russian propaganda narratives, as well as a significant expansion of the library's cultural and educational services, and an increase in the level and efficiency of library and information services. The application of innovative presentation methods within the project will provide access and eliminate territorial barriers to remote users living both in Ukraine and abroad. Low-mobility population groups will have the opportunity to participate in the project's presentation events thanks to access to curatorial tours, digital copies of maps on the exhibition's website, and a digital collection of cartographic documents in the electronic catalog of the Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine.

Keywords: Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine; Ukrainian Cultural Foundation; "Imago Ucrainæ on the Maps of the 15th—20th Centuries"; grant project; stationary exhibition; virtual exhibition; digital collection; printed illustrated edition

References

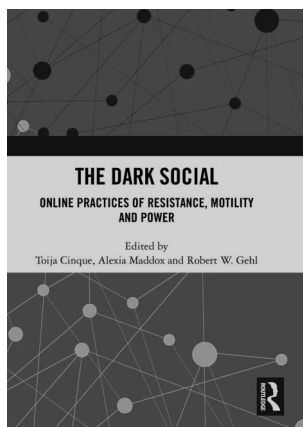
1. Vavrychyn M., Dashkevych Ya. & Kryshchalovych U. (2004). *Ukraina na starodavnikh kartakh: kinets XV — persha polovyna XVII st.* Kyiv: Kartohrafiia.
2. Vavrychyn M., Dashkevych Ya. & Kryshchalovych U. (2009). *Ukraina na starodavnikh kartakh: seredyna XVII — druha polovyna XVIII st. : atlas reproduksii.* Kyiv: Kartohrafiia.
3. Melnyk-Khokha G. (2022). Proiektni rishennia predstavleniia elektronnykh tsyfrovnykh resursiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i posluh : materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (4—6 zhovtnia 2022 r.)*. Kyiv: NBUV, pp. 141—143.
4. Melnyk-Khokha G. & Zubko N. (2023). Hranty Ukrainskoho kulturnoho fondu yak peredumova realizatsii proiektiv iz zberezheniia knyzhkovoi spadshchyny. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Aktualni pytannia zberezheniia ta innovatsiinoho rozvytku naukovykh bibliotek : materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (3—5 zhovtnia 2023 r.)*. Kyiv: NBUV, pp. 76—79.
5. Mudrokha V. (2024). Innovatsiinyi rozvytok biblioteky: proiektni rishennia ta hrantovi prohramy. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 5, pp. 18—24. DOI: 10.36273/2076-9555.2024.5(334).18-24.
6. Mudrokha V. (2024). Innovatsiino-proiektna ta hrantova diialnist knyhozbiirni (dosvid LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka). *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 72, pp. 287—297.
7. Ogorodnik T. (2007). Kartograficheskie kolleksiï kabineta kartografii Lvovskoy nauchnoy biblioteki im. V. Stefanika Natsionalnoy akademii nauk Ukrainyi. *Biblioteki natsionalnykh akademiy nauk: problemy funktsionirovaniya, tendentsii razvitiya*, 5, pp. 407—421.
8. Ohorodnyk T. (2006). Kartografichna zbirka iz Biblioteky Narodnoho Domu u Lvovi u fondakh kabinetu kartografii LNB im. V. Stefanyka. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*, 4, pp. 196—207.
9. Ohorodnyk T. & Padiuka N. (2010). Kabinet kartografii. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 2, pp. 525—548.
10. Ohorodnyk T. & Padiuka N. (2000). Kartografichna zbirka z biblioteky Y. H. Pavlikovskoho: (za materialamy LNB im. V. Stefanyka NAN Ukrainy). *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*, 8, pp. 74—101.
11. Ohorodnyk T. & Padiuka N. (2004). Kartografichna zbirka z t.zv. "neosvoienoho" fondu kabinetu kartografii materialamy LNB im. V. Stefanyka yak dzherelo kartografichnykh ta istorychnykh doslidzhen. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*, 12, pp. 436—446.

12. Padiuka N. (2009). Ukrainська etnokartohrafiia Halychyny 30-kh rokiv XX st. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 1, pp. 600—620.
13. Padiuka N. & Sossa R. (2019). Bibliohrafiia etnohrafichnykh kart terytorii Ukrainy. *Istorko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini*, 14, pp. 119—143.
14. Rovenchak I. & Tsiutsiura L. (2014). Shkilni karty materykiv ta chastyn svitu S. Rudnytskoho 1920 roku. *Visnyk heodezii ta kartohrafiï*, pp. 40—45.
15. Rovenchak I. & Symutina A. (1990). Pershi etnichni karty ukraïnskykh zemel KhIKh stolittia (za materialamy kartohrafichnoho fondu LNB im. V. Stefanyka AN URSR). *Biblioteka — nauksi : zbirnyk naukovykh stateï*, pp. 69—77.
16. Sossa R. (2000). *Istoriia kartohrafuvannia terytorii Ukrainy : vid naidavnishykh chasiv do 1920 r.: korotkyi narys*. Kyiv: Naukova dumka.
17. *Ukrainskyi kulturnyi fond: pro nas*. (2025). URL: <https://ucf.in.ua/p/about>.
18. Fershteï V., Mudrokha V., Popadiuk N. & Melnyk-Khokha G. (2021). Project-Innovation Activity In The Vasyl Stefanyk National Scientific Library Of Ukraine In Lviv. *2021 IEEE: 16th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*, 2, pp. 391—394.
19. Melnyk-Khokha G., Popadiuk N. & Mudrokha V. (2022). Contemporary technologies of presenting Scientific Library's electronic digital resources in the global information medium. *2022 IEEE: 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*, pp. 377—381.
20. Melnyk-Khokha G., Popadiuk N., Zubko N. & Mudrokha V. (2023). Project solutions for integration of the "Book heritage of the Shevchenko scientific society (1873—1913)": digital collection into the library's electronic infrastructure. *CEUR Workshop Proceedings, 4th International Workshop IT Project Management, ITPM 2023*, 3453, pp. 206—215.
21. Melnyk-Khokha G., Popadiuk N., Zubko N. & Mudrokha V. (2024). Repressed book: (re)presentation of National Cultural Heritage from the Funds of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv — Information Technologies for the Implementation of a Cross-Sectoral Project. *CEUR Workshop Proceedings, 5th International Workshop IT Project Management (ITPM 2024)*, 3709, pp. 179—191.
22. Melnyk-Khokha G., Zubko N. & Mudrokha V. (2023). Project solutions and communication strategies for the successful implementation of the grant project "Digital collection of book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874—1913)". *2023 IEEE: 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies*, pp. 1—6.

Надійшла до редакції 11.07.2025

РЕЦЕНЗІЇ

Аналіз впливу темних соціальних медіа на сучасне суспільство

The Dark Social: Online Practices of Resistance, Motility and Power. Edited by Tojja Cinque, Alexia Maddox, Robert W. Gehl. London : Routledge, 2023. 166 p. <https://doi.org/10.4324/9781003454281>.

У рецензованому виданні "Темні соціальні медіа: онлайн-практики протидії, мобільності та впливу" ("The Dark Social: Online Practices of Resistance, Motility and Power") за редакцією Т. Чінкве, А. Меддокс і Р. В. Гела досліджено особливості онлайн-комунікації через анонімне спілкування в зашифрованих, прихованих чи в інший спосіб "затемнених" віртуальних просторах. Автори книги розширюють зміст поняття темних соціальних медіа для ґрунтовнішого вивчення їх характеру, специфіки використання та впливу на сучасне суспільство в епоху цифровізації.

Порушена тема є надзвичайно актуальною, адже питання приватності, анонімності та безпеки в інтернеті стають дедалі важливішими для сучасного світу.

Видання пропонує нові підходи до вивчення темних соціальних просторів і загалом відповідає сучасним тенденціям дослідження цифрових культур і технологій. Новаторські ідеї авторів є переконливими й підтвердженими численними прикладами й дослідженнями. Вважаємо проведений аналіз значним внеском у галузі медіа-досліджень, культурології та соціології.

Глибокий і всебічний зміст книги розкриває різні аспекти темних соціальних просторів. Структура видання чітка, з поділом на розділи та підрозділи, що спрощує сприйняття й розуміння тексту. Логічно та послідовно викладений матеріал сприяє кращому розумінню основних ідей.

У вступі "Цифрові культури та акти відмови, секретності та влади через технології захисту приватності" Т. Чінкве, А. Меддокс і Р. В. Гел досліджують основні концепції книги, зокрема альтернативні системи комунікації та зв'язку

через поняття "електрифікованого соціуму". Науковці аналізують особливості виявлення прихованого контенту в Reddit, поширення теорій змови через WhatsApp, а також три уявлення щодо розвитку: подолання бідності, професійне управління та соціальна інклюзія.

У розділі "Реклама в темній мережі: система темної магії на пошукових системах Tor" Р. В. Гел аналізує особливості реклами в Темній мережі й визначає її як "систему темної магії". Учений дослідив понад 300 банерних оголошень, розміщених у пошукових системах Tor, розглянув їх асоціації з цінностями та обмеженнями, як-от брак метрик і загроза шахрайства.

Т. Чінкве в розділі "Дослідження Mastodon, Galaxy3 та 8Kun як постсоціальних медіа в темних мережах" з'ясовує, як нові технології цифрової комунікації створюють "темний поворот" у неоконунікативних практиках. Авторка провела цифрове (авто)етнографічне дослідження Mastodon, Galaxy3 та 8Kun у мережі Tor і виявила, що ці простори забезпечують важливі зони зв'язку та співпраці.

Автори розділу "Електрифікований соціум та його темні альтернативи: Поліція та політика в епоху обчислень" А. Меддокс і Л. Хімсберген вивчають вплив електрифікованого соціуму та його темних альтернатив на поліцію й політику в сучасну епоху обчислень, аналізують зміни в соціальних структурах і питання безпеки.

М. Поттер у розділі "Погані актори ніколи не сплять: маніпуляція контентом на Reddit" розглядає зусилля розробників платформи-форуму Reddit щодо виявлення та нейтралізації маніпуляторів, вивчає практики модерації та нові можливості для дослідження концепцій цифрової грамотності й структурної уяви.

У розділі "Темний, прозорий чи мутний? Використання Reddit для руйнування бінарності Темної та Прозорої Мережі" С. Копленд з'ясовує, як можна використовувати Reddit для руйнування бінарності між Темною та Прозорою мережами, аналізує різноманітні аспекти функціонування платформи та їх вплив на комунікацію.

Розділ "Афективний тиск WhatsApp: від безпечного простору до змовницьких пабліків" присвячено способам використання WhatsApp для поширення конспіративних теорій. А. Джонс і Н. Чеонг досліджують, як безпечні простори можуть перетворитися на конспіративні пабліки через афективний тиск, що змінює динаміку спілкування та сприяє поширенню дезінформації.

Дж. Сінанан і Т. Макнамара в розділі "Великі розриви в штучному інтелекті? Автоматизовані технології прийняття рішень та мрії про роз-

виток" сфокусували увагу на визначенні впливу автоматизованих технологій ухвалення рішень на розвиток суспільства, нових можливостях і викликах для соціального та економічного поступу.

У розділі "Висвітлення «темної» реклами" В. Тротт, Л. Лі, Р. Фордис і М. Андреевич досліджують способи оптимізації реклами в Темній мережі, аналізують її вплив на користувачів і можливості для маніпуляції.

Розділ "Критичне походження даних як методологія для вивчення того, як мова приховує етику даних" Р. Фордис і С. Джетані присвятили питанням критичного походження даних, вивченню можливостей мови у приховуванні етичних аспектів даних, впливу мовних практик на розуміння й використання даних.

У розділі "Написання феміністичного інтернету: хтонічна феміністична інтернет-теорія для двадцять першого століття" Н. Мауро-Флуд розглядає способи застосування феміністичної інтернет-теорії до сучасних цифрових медіа, а також особливості впливу феміністичних підходів на розуміння й використання інтернету.

У післямові "Проблематизація темних соціальних медіа" М. Хінксон, Р. Капферер і П. Д. Маршалл приділяють увагу різним аспектам темних соціальних медіа та їх впливу на суспільство, аналізують темні соціальні простори з різних дисциплінарних і міждисциплінарних ракурсів.

У рецензованому виданні використано різноманітні методи дослідження темних соціальних просторів, зокрема цифрову етнографію, аналіз контенту та інтерв'ю, що є адекватними та обґрунтованими.

Книга "Темні соціальні медіа: онлайн-практики протидії, мобільності та впливу" є важливим внеском у дослідження темних соціальних середовищ, де відбувається спілкування та обмін інформацією, недоступною для відстеження, аналізу й контролю традиційними методами, та їх впливу на сучасне суспільство. Водночас авторам доцільно було б навести більше практичних прикладів і кейсів.

Видання рекомендовано всім, хто цікавиться медіадослідженнями, культурологією й соціологією.

Юрій Сєров,

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
НУ "Львівська політехніка"*

*yurii.o.sierov@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5293-4791>*

Надійшла до редакції 26.06.2025

[https:// doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).21-29](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).21-29)
УДК 930.25НАФ+025.177:]004.738.5]]:303.4](477)(045)

Леся Ковальська,
докторка історичних наук, професорка кафедри
документознавства та інформаційної діяльності
Державного університету
інформаційно-комунікаційних технологій
dreamlife.lesya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1579-7708>

Григорій Ковальський,
кандидат філософських наук, доцент,
в. о. директора Українського науково-дослідного
інституту архівної справи та документознавства
g.kovalsky.undiasd@arch.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3352-4754>

Організація архівного зберігання аудіовізуальних документних ресурсів: чинник соціокомунікаційних технологій*

Специфіці документальної організації та змістовому наповненню Національного архівного фонду найповніше відповідає його офіційне визначення у ЗУ "Про Національний архівний фонд та архівні установи": "...це сукупність архівних документів, незалежно від їх виду, місця створення і форми власності на них, що зберігаються на території України, відображають історію духовного і матеріального життя її народу та інших народів, мають наукову, історико-культурну цінність..." [10]. Згідно зі ст. 1 закону, НАФ є частиною національної та світової культурної спадщини, інформаційним ресурсом, що перебуває під охороною держави й слугує для забезпечення інформаційних потреб громадян і держави.

Національний архівний фонд, на думку документознавця С. Кулешова, становить зібрання не просто цінних, а саме архівних документів, цінність яких визначають відповідно до законодавства України із застосуванням архівознавчих підходів і методик [5]. Така позиція дає змогу чітко розмежовувати поняття "архівний документ" і "документ НАФ", визначати їх правовий статус, кордони та забезпечувати належну адаптацію положень цивільного законодавства до специфіки архівних правовідносин. Відбір документів до складу НАФ здійснюють на основі їх суспільної, історичної та культурної цінності, котру визначають за низкою критеріїв: походження, зміст, зовнішні ознаки й інформаційна унікальність. Особливої ваги набуває здатність документа віддзеркалювати діяльність фізичних чи юридичних осіб, не дублюючи інформацію, наведену в інших джерелах. Задля вдосконалення аксіологічного підходу до формування НАФ доцільним є його осмислення як об'єкта культурної цінності, що надає перспективи для розроблення цілісної теорії вартості архівних документів у межах документознавства й архівознавства.

Національний архівний фонд становить складну ієрархічну систему, що складається з взаємопов'язаних підсистем, структурованих за принципами організації, класифікації та походження документів. Організація НАФ відбувається на трьох рівнях: міжархівному (розподіл документальних комплексів між установами); архівному (формування цілісних фондів і нефондових утворень); на рівні окремого архівного фонду або документного комплексу, у межах якого відбувається групування, формування і систематизація справ. Наукова класифікація документів є центральним елементом цієї організації, забезпечуючи цілісність, логічну послідовність і зручність використання архівних матеріалів. Такий підхід узгоджується з основоположним поняттям "архівний фонд", що об'єднує документи за спільним походженням [4, с. 46].

Архівний фонд є базовим поняттям архівознавства, що поєднує функції структурної, класифікаційної та облікової одиниці НАФ. Він вирізняється цілісністю й узагальненим змістом, що забезпечує системність у збереженні та використанні документів [13]. Історичний розвиток цього поняття дає змогу виокремити три типи фондів: офіційного, особового та змішаного походження. Організація документів відповідно до цих типів забезпечує систематизацію, облік і збереження національної документальної спадщини [4, с. 22].

Поповнення Національного архівного фонду здійснюють через внесення документованої інформації, що пройшла експертизу цінності та відповідає встановленим критеріям. Як зауважує С. Кулешов, документ слід розуміти як матеріальний об'єкт, котрий містить зафіксовану інформацію, призначену для передавання й використання, що визначає його як головне джерело інформації та засіб соціальної комунікації, а також базове поняття для багатьох наукових дисциплін [5].

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2025. № 10. С. 45—47.

Порядок організації аудіовізуальних документів в архівній установі спрямовано на забезпечення їх збереження, упорядкування та удосконалення для користувачів. Він ґрунтується на принципах фондової та нефондової класифікації, що дає змогу враховувати походження та змістове наповнення матеріалів. Специфіка аудіовізуальних документів (тип носія, технічні характеристики, поєднання візуального й звукового рядів) потребує застосування спеціалізованих методик зберігання, опису та опрацювання. Упровадження цифрових технологій і використання метаданих значно підвищує ефективність пошуку, довготривале зберігання та зручність доступу до цих ресурсів. Це забезпечує оперативне надання унікальної документованої інформації для різноманітних потреб та ініціатив [6]. Окрім того, в Основних правилах роботи державних архівів України організацію документів НАФ визначено "як комплекс організаційно-правових, науково-методичних і технологічних рішень та заходів, спрямованих на визначення структури НАФ, профілю і мережі архівних установ, формування ієрархічно пов'язаних документальних комплексів на усіх структурних рівнях НАФ з метою збереження їх цілісності та підвищення ефективності систем інтелектуального доступу до них" [1].

Вимоги до забезпечення зберігання документів архіву базуються на принципі неподільності архівних фондів і поширюється на всі матеріали, що зберігаються в архіві, незалежно від їх належності до НАФ. Процес передбачає створення багаторівневої ієрархії документів, що забезпечує збереження їх інформаційної цілісності. Це інтелектуально-технологічний цикл, метою якого є збереження не лише фізичного стану, а й змістової повноти документів. Такий підхід сприяє створенню системи ефективного управління великими інформаційними масивами, що є основою національної інформаційної бази. Організація документів НАФ ґрунтується на системному підході, що охоплює повний цикл опрацювання й зберігання документів. Фізичне збереження передбачає захист носіїв інформації, а інформаційне гарантує достовірність і повноту документів. Ці процеси потребують упровадження сучасних технологій і дотримання стандартів архівної роботи [13].

Правові аспекти фондової та нефондової організації документів НАФ регулює законодавство України, що визначає порядок зберігання та обліку архівних документно-інформаційних ресурсів. Ці поняття стосуються способів упорядкування документів у межах архівної, бібліотечної чи інформаційної діяльності. Обидва підходи за-

безпечують збереження й доступність документних ресурсів для суспільного користування.

Фондова організація передбачає упорядкування документів за принципом належності до конкретного фонду, тобто зібрання документів, які походять від одного джерела (особи, установи, організації). До характерних рис фондової організації належать такі: документи зберігаються в межах одного фонду (наприклад, фонд кіностудії, фонд письменника, фонд організації); використовується принцип походження (принцип провенансу) — документи не змішуються з іншими, навіть якщо тематика подібна. Фондову організацію зберігання документів часто застосовують в архівах, окрім того, такий підхід забезпечує контекст створення документів. Як приклад наведемо всі аудіозаписи, створені громадською організацією під час подій Майдану, котрі зберігаються у фонді цієї організації з відповідним описом.

Нефондова організація — це упорядкування документів за тематичним, видовим, проблемним, жанровим чи хронологічним принципом, незалежно від походження. Цей підхід застосовують для забезпечення швидкого доступу до документів, які мають спільну тематику чи цільове призначення. Характерні риси: документи можуть бути зібрані з різних джерел, але об'єднані спільною темою, проблематикою, типом носія тощо. Нefonдову організацію зберігання часто використовують у бібліотеках, медiateках, музеях, електронних архівах. Такий підхід є зручним для пошуку за змістом або темою. Для прикладу, це всі відео про екологічні ініціативи в Україні (незалежно від автора), зібрані в тематичну колекцію "Екологія" на онлайн-платформі.

Характеристики фондового та нефондового підходів до організації зберігання документів згруповано в табл. 1.

Нефондова організація аудіовізуальних документально-інформаційних ресурсів є оптимальною, оскільки забезпечує оперативний доступ до інформації за змістовими, жанровими, тематичними та проблемно-хронологічними ознаками, що важливо для ефективного використання аудіовізуального контенту в умовах цифрового середовища. Для аудіовізуальних документів така система є зручною, адже дає змогу зосередитися на змісті, а не на походженні матеріалів.

Цей підхід уможливорює поєднання ресурсів із різних джерел у межах єдиної тематичної колекції чи інформаційного масиву. Можливе спрощення пошуку за ключовими ознаками (тема, подія, місце, жанр тощо), що є зручним для користувачів. У межах такого

підходу можна формувати віртуальні добірки та цифрові архіви чи бібліотеки на основі змісту, а не походження, враховуючи сучасні

потреби інформаційного суспільства, орієнтованого на змістову, а не формальну організацію знань.

Таблиця 1

Організація зберігання архівних аудіовізуальних документів

Критерій	Фондова організація	Нефондова організація
Принцип організації	Походження (автор, джерело)	Тематика, жанр, проблема
Основна сфера застосування	Архіви	Бібліотеки, електронні колекції, архів аудіовізуальних документів
Цілісність	Зберігає контекст створення	Забезпечує зручність пошуку
Приклади	Фонд міністерства, фонд особи	Тематична збірка відео

З огляду на особливості аудіовізуальних ресурсів (великий обсяг, мультимедійність, різnorodність походження) нефондова організація стає більш гнучким і функціональним інструментом в умовах електронного архівування, цифрових платформ і мережових сховищ.

Водночас нефондова система має й певні недоліки, зокрема ризик втрати контексту створення документів. Для аудіовізуальних матеріалів, які часто є частиною більших комплексів даних, це може ускладнити розуміння їх оригінальної функції.

Цифрові технології відіграють важливу роль у нефондовій організації, допомагаючи створювати багатовимірні системи пошуку за ключовими словами, метаданими чи візуальними характеристиками.

Нефондову систему широко використовують у сучасних архівах завдяки її гнучкості та здатності відповідати різноманітним потребам користувачів. Вона особливо актуальна для великих аудіовізуальних колекцій, які потребують систематизації за змістом і форматом. Завдяки цьому підходу архіви можуть швидко реагувати на запити користувачів-дослідників і створювати тематичні добірки для різних цілей. Творчовиробнича діяльність спеціалізованих організацій зумовлює утворення значної кількості аудіовізуальних документно-інформаційних ресурсів, які за умови проходження експертизи цінності можуть бути внесені до НАФ та організовані для зберігання відповідно до правил комплектування архіву [6]. Нефондовий принцип організації документів НАФ передбачає збереження аудіовізуальних архівних ресурсів як окремих одиниць з урахуванням їх інформативної цінності.

Аудіовізуальні документально-інформаційні ресурси, створені в результаті документування творчовиробничої діяльності, можуть бути у формі кінодокументів, звукозаписів, фотографій і відео на різних носіях. Вони є частиною архівних фондів та обліковуються в документах фонду, але зберігаються за специфічними правилами нефондової організації. Українські архівісти

Л. Приходько та Т. Ємельянова вважають, що "за науковими ознаками нефондову організацію документів НАФ у межах архіву здійснюють у процесі класифікації документів подокументно за їх видами й різновидами, з урахуванням зовнішніх ознак, носія інформації та форми її організації, жанрових особливостей тощо" [4, с. 170].

Організація документів за нефондовою системою базується на науковій класифікації, що дає змогу створити логічну ієрархію для зберігання й пошуку інформації. Основною класифікаційною одиницею є окремий документ чи його частина, яка має самостійне значення. Обліковими одиницями нефондового комплексу є одиниця обліку та одиниця зберігання.

Аудіовізуальні документи вироблені на кіностудії чи телевізійному каналі фондоутворювачі організують за принципом нефондової організації та зберігають у спеціалізованих архівах установи. Класифікацію проводять з урахуванням основної діяльності організацій, які їх створюють. Тематичний і хронологічний підходи допомагають систематизувати матеріали в межах нефондового комплексу, що забезпечує структуроване збереження та доступність аудіовізуальної інформації.

Класифікацію документів проводять на етапі підготовки до передавання в архів та під час науково-технічного опрацювання. Документи розподіляють за видами: кінодокументи, відеодокументи, фотодокументи та фонодокументи, що спрощує роботу з ними й на етапі опрацювання, й у процесі подальшого використання [4, с. 171].

Кінодокументи систематизують за різними критеріями. Зокрема, за формою організації інформації вирізняють фільми, спецвипуски, кіножурнали, окремі кіно- і телесюжети, кінонариси та кінолітописи. За жанровими особливостями документи класифікують як хронікально-документальні, науково-популярні, навчальні, художньо-публіцистичні, художні, анімаційні чи рекламні [4, с. 171]. Одиниця обліку кінодокументів складається з одного або кількох елементів, що

формують комплект: фільм, кіножурнал, сюжет чи інший матеріал. Такий підхід забезпечує структурованість і зручність у роботі з архівами. Схожі системи організації застосовують до інших видів аудіовізуальних документів, враховуючи їх матеріальний носій.

У межах комплектування тематичного комплексу про події російсько-української війни систематизацію відеодокументів здійснюють за різними критеріями. За формами організації інформації вирізняють відеофільми, відеопрограми, відеосюжети й робочі відеоматеріали. Жанрова класифікація охоплює хронікально-документальні, науково-популярні, навчальні, художньо-публіцистичні, художні, анімаційні роботи та рекламні (соціальні) ролики. Крім того, відеодокументи систематизують за способом запису: магнітні чи цифрові [4].

У середині видів відеодокументів враховують формат запису: Betacam SP, S-VHS, VHS, AVI, Matroska та інші. Ще одним важливим критерієм є носій інформації: відеокасети, компакт-диски чи інші цифрові носії. За одиницю зберігання беруть фізично відокремлений носій чи файл із записом зображувальної та звукової інформації. У процесі систематизації відеодокументи групують за форматами запису, що закріплюють відповідними описами. Подальше групування в межах опису базується на хронологічно-номінально-жанровій схемі (випуски новин й аналітичних програм упорядковують за датами виходу, а відеофільми та сюжети — за алфавітом назв).

Така багаторівнева схема надає можливість чітко структурувати відеодокументи для зручності зберігання та використання. Кожен елемент систематизації сприяє збереженню цілісності та швидкому пошуку інформації. Цей підхід враховує специфіку носіїв і формату відеодокументів, забезпечуючи їх тривалу доступність та умови для ефективного використання в науковій, освітній і культурній сферах [12].

У межах зібраного візуального тематичного комплексу систематизують фотодокументи. За формою організації інформації вирізняють окремі фотодокументи, фотонариси та фотоальбоми. Жанрова класифікація охоплює хронікальні знімки, портрети та пейзажі. За зовнішніми ознаками документи поділяють на чорно-білі й кольорові [4]. За видами фотодокументи поділяють на негативи різних кольорів і розмірів, слайди (діапозитиви), позитиви (фотовідбитки), фотоальбоми, діафільми та цифрові зображення.

Характерною рисою ініціативного фотодокументування є переважання цифрового формату фотографій. Одиницею обліку або зберігання є

фізично відокремлений кадр (цифровий кадр, негатив, позитив, слайд), рулон діафільму чи фотоальбом. Фотодокументи одного виду додатково групують за хронологічними, тематичними чи авторськими ознаками. Такий підхід забезпечує зручність в організації та пошуку матеріалів, сприяє збереженню структурованості й системності фотодокументів. У результаті формується база для ефективного використання архівів у науковій та культурній діяльності [13].

У тематичному комплексі фонодокументів про події російсько-української війни документально-інформаційні ресурси систематизують за кількома критеріями. За змістом і жанровими особливостями їх поділяють на записи подій громадсько-політичного та культурного життя, творів літератури й мистецтва, виступів, спогадів та інтерв'ю сучасників воєнної агресії РФ про Україну. Фонодокументи також класифікують за місцем запису: студійний, позастудійний чи трансляційний. Ще одним важливим критерієм є носій інформації: восковий валик, грамплатівка, магнітна плівка, компакт-диск чи цифровий носій [4]. Систематизація документів враховує тип звукозапису: фонографічний, грамофонний, шорнофонний, оптичний, магнітний чи цифровий. Одиницею обліку є частина або кілька одиниць зберігання, об'єднаних за тематичними чи авторськими ознаками, наприклад, записи про певну подію. Одиницею зберігання вважають фізично відокремлений носій, переважно цифрового формату. Цей підхід забезпечує структуроване збереження та зручність у роботі з фонодокументами.

У процесі систематизації документи групують за жанровими особливостями та назвами звукозаписів. У середині кожної групи аудіовізуальні документи впорядковують за зростанням виробничих номерів, присвоєних установами-виробниками. Така організація сприяє швидкому доступу до записів і збереженню їх цілісності.

Перевага цифрових носіїв аудіовізуальних документів над аналоговими зумовлює зміну вимог до систематизації, як-от урахування наявності / відсутності індивідуального носія. Для кожного виду таких документів укладають окремий опис, що передбачає групування заголовків за схожими ознаками, які застосовують до їхніх аналогових версій, що охоплює жанрові особливості, зміст і хронологію. Після систематизації кожному документу надають обліковий номер у валовому порядку. Такий підхід сприяє впорядкуванню та зручності в роботі з аудіовізуальними документами на цифрових носіях [11; 12].

Одиницею обліку чи зберігання цифрових відео-, фото- та фонодокументів без індивідуаль-

ного носія є файл або сукупність файлів, що формують цілісний програмно-інформаційний об'єкт. В організації таких документів враховують технологічні особливості опрацювання електронних даних і технічні можливості комп'ютерних систем архіву, що забезпечує належне збереження й доступ до документів у файлових сховищах. Важливим аспектом є інтеграція цих матеріалів у загальну систему архівування, що допомагає оптимізувати процеси зберігання та використання цифрових документів [4].

Присвоєння назв і визначення хронологічних меж аудіовізуальних документів здійснюють на основі супровідної текстової інформації. Датування є обов'язковою умовою, оскільки без чітко визначених дат документи втрачають наукову цінність. Це гарантує їх придатність до подальшого використання з дослідницькою чи культурною метою.

Попри налагоджену традиційну систему нефондової організації архівного зберігання аудіовізуальних документів, актуалізувалися певні проблеми та виклики функціональності нефондового підходу, як-от брак єдиних стандартів опису.

У межах архівної справи опис документів традиційно здійснюють за фондовим принципом, що передбачає застосування міжнародних і національних стандартів ISAD(G), ISAAR(CPF), EAD (Encoded Archival Description) та інших. Зазначені стандарти забезпечують збереження архівного контексту, зокрема інформації про фондоутворювача, структуру фонду, хронологію створення документів, проте в умовах нефондової організації аудіовізуальних ресурсів ці принципи часто не застосовують чи застосовують частково.

Аудіовізуальні документи нефондового походження (наприклад, аматорські відео, записи громадських акцій, свідчень) можуть описувати за довільною схемою, яка залежить від технічних можливостей чи суб'єктивних підходів укладача. Внаслідок цього виникає різноманіття в методах опису: одні архіви використовують бібліографічні модулі, інші — адаптовані бази даних чи опис, обмежений лише назвою файлу та стислою анотацією. Це ускладнює міжархівну взаємодію, створення спільних електронних каталогів, інтеграцію до національних і міжнародних систем довідкового апарату. Брак структурованих метаданих також негативно позначається на пошуку, ідентифікації та визначенні джерел походження документів. У тривалій перспективі ці чинники призводять до загрози втрати цінної інформації стосовно контексту створення документа, що суперечить фундаментальним засадам архівознавства.

Отже, архівна галузь потребує адаптації чинних стандартів до потреб нефондової організації аудіовізуальних ресурсів чи розроблення гнучкіших стандартів опису, які дають змогу забезпечити належний рівень науково-довідкового апарату.

Архівна справа традиційно надає великого значення питанням автентичності, цілісності й достовірності документів. Це є основою довіри до архівного документного ресурсу як джерела історичної, правової чи наукової інформації. В умовах нефондової організації аудіовізуальних документів ці характеристики значною мірою втрачають гарантії, оскільки матеріали збираються з різних джерел, часто без встановленого механізму верифікації.

Документи можуть надходити до архіву від або сторонніх осіб, або через онлайн-завантаження, або бути зібраними в польових умовах — без технічної фіксації дати, місця створення, імені автора. Для аудіовізуального контенту, насамперед цифрового, значно ускладнюється ідентифікація автентичності: файл може бути змонтований, змінений чи сфальсифікований без слідів втручання. Якщо паперовий документ має зовнішні ознаки автентичності (підписи, печатки, водяні знаки), цифровий аудіовізуальний об'єкт потребує складніших інструментів перевірки — цифрових підписів, метаданих, технічної експертизи.

Брак повної інформації про джерело документів також ускладнює їх достовірність. Архівіст, який працює з нефондовою колекцією, не може гарантувати, що документ не є підделкою, монтажем чи результатом маніпуляції. Це ставить під загрозу об'єктивність архівної інформації й може мати негативні наслідки для дослідницької, правової чи публічної діяльності.

Отже, в архівній галузі слід унормувати процедури фіксації джерел походження, цифрової автентифікації, експертизи достовірності та прозорості метаданих під час роботи з нефондовими аудіовізуальними ресурсами.

Архівні установи завжди діють у правовому полі, що регламентує обіг документів, зокрема в частині авторських прав. Однак постає багато проблем у цьому аспекті щодо нефондових аудіовізуальних документів. По-перше, факт надходження документа до архіву не гарантує, що установа має право на його зберігання, відтворення чи поширення, по-друге, частина таких документів може містити особисту інформацію чи зображення осіб без їх згоди, що порушує норми права на приватність [9].

Проблема також полягає в тому, що багато нефондових архівів створюють на громадських або волонтерських засадах, без укладання юри-

дично оформлених договорів з авторами чи правовласниками. Внаслідок цього архіви не можуть легітимно оприлюднювати контент, навіть якщо він має значну історико-культурну цінність. Це обмежує публічний доступ і суперечить демократичному принципу відкритості архівної інформації.

Водночас чинне законодавство часто не враховує специфіку нефондових ініціатив, які мають суспільне значення (наприклад, документування воєнних злочинів, правозахисної діяльності). У цьому разі постає потреба балансу між захистом авторських прав і правом суспільства на доступ до значущої інформації.

Вкрай важливо впроваджувати в архівній галузі механізми правового регулювання, зокрема укладання ліцензійних угод, застосування відкритих ліцензій (Creative Commons), розроблення типових положень про використання нефондових матеріалів. Ці заходи допоможуть захистити архіви й користувачів, а також забезпечити законний доступ до суспільно значущих документів.

У питанні використання соціокомунікаційних технологій в організації аудіовізуальних документних ресурсів ініціативного походження важливим є акцент на методології описування архівних документів. Новітні умови інформаційної співдії, виклики технологізації та запити користувача потребують адаптації традиційних архівних підходів до нових цифрових реалій і умов нефондового накопичення інформації.

Відхід від класичної фондової моделі в організації аудіовізуальних документів в архівах є виправданим в умовах активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і створення масового контенту. У контексті ініціативного походження документів, зокрема, цифрових відео-, фото-, аудіозаписів, зібраних громадськими ініціативами, журналістами, волонтерами, часто немає чітких ознак фондоутворювача. Отже, методологія опису має виходити не з принципу ієрархії фонду, а з контексту створення, тематичної, подієвої чи функціональної ознаки. Опис архівного документа доречно проводити на рівні окремого документа чи тематичного блоку, з фіксацією мінімального набору метаданих (дата, автор, обставини створення, контекст).

Застосування гнучких схем метаданих надасть можливість архівними установами активно взаємодіяти та відкрити користувачам доступ до здобуття інформації з будь-яких джерел. У методології описування важливе значення має використання адаптивних схем метаданих, які допомагають забезпечити сумісність між різними архівами й платформами. Найчастіше викорис-

товують Dublin Core — як універсальний стандарт для базового опису; PBCore / PREMIS / METS — у разі потреби технічної деталізації; EAD — для інтеграції в традиційні архівні структури. Вибір метаданих залежить від типу ресурсу, цільового користувача та формату представлення (веб, база даних, мультимедійна платформа).

У процесі описування варто брати до уваги методологію контекстуалізації. Документи ініціативного походження позбавлені офіційного архівного контексту. Методологія описування має компенсувати це через додаткове пояснення контексту виникнення документа (історичне, соціальне, конфліктне, культурне тло); опису зв'язків з іншими документами (аналогія до серії у фондовій структурі); фіксації джерела надходження, умов використання, потенційної автентичності. На практиці методологія описування передбачає відновлення контексту замість ієрархічної структури.

Оскільки архівна галузь націлена на користувача, то неодмінною умовою методологічних змін є врахування користувацького досвіду (UX). У цифрових архівах акцент методології зміщується на доступність, інтерфейс і пошукову зручність для кінцевого споживача інформації, тому під час описування використовують ключові слова, теги; категорії за темами, жанрами, подіями; мультимедійні розширення (трейлери, субтитри, короткі описи). Під час описування фокусуються не лише на збереженні, а й на ефективному використанні документа.

Важливим елементом формування методологічного підґрунтя є інтеграція етичних і правових компонентів. Методологія опису має передбачати фіксацію правового статусу документа, зокрема: права автора та умови публікації; згоду на використання персональних даних; попередження про чутливий контент. Слід враховувати норми відповідальності за розміщення документів у публічному просторі.

Оновлена методологія описування архівних документів ініціативного походження в умовах соціокомунікаційних технологій — це поєднання традицій архівної справи з інструментами цифрової гуманітаристики, орієнтованої на гнучкість, доступність, контекстуальність та етичну відповідальність.

Висновки. Соціокомунікаційні технології слугують важливим інструментом організації, збереження й поширення аудіовізуальних документних ресурсів ініціативного походження, які перебувають поза межами традиційної фондової архівної моделі. Вони надають нові можливості інтерактивної взаємодії з користувачами, опера-

тивного наповнення архівів і гнучких форм доступу до інформації. У цьому контексті змінюються методологічні засади описування документів: акцент переноситься з ієрархічної структури фонду на контекстуальний і тематичний підходи, що оптимально відповідає природі цифрових, нефондових матеріалів. Водночас застосування таких підходів супроводжується низкою викликів. Передусім йдеться про брак єдиних стандартів опису для нефондових аудіовізуальних документів, що ускладнює інтеграцію різних архівних систем і міжархівну взаємодію. Значною проблемою залишається автентичність і достовірність цифрових матеріалів, які нерідко надходять без перевірених джерел чи ознак

авторства. Відкритим є й питання правового регулювання, особливо якщо документи містять особисту інформацію чи створені без юридично оформленої згоди.

Перспективу подальших досліджень становлять питання розроблення гнучких, уніфікованих моделей метаданих для опису нефондових документів; удосконалення цифрових інструментів перевірки автентичності; формування типових правових механізмів передавання, зберігання та використання аудіовізуального контенту ініціативного походження. Особливу увагу слід приділити етичним аспектам, зокрема під час роботи з документами, пов'язаними з конфліктами, приватним життям чи правозахисною діяльністю.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Правил роботи архівних установ України : Наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13#Text>.
2. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2024 рік. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. URL: <https://tsdavo.gov.ua/plany-ta-zvity/>.
3. Божук Л., Халецька Л. Ініціативне документування подій російсько-української війни (2022—2024 рр.) державними архівами України: підтримка та взаємодія з польськими партнерами. URL: <http://surl.li/mqxhcy>.
4. Теоретико-методичні основи організації Національного архівного фонду: методичний посібник / Укрдержархів. УНДІАСД. Л. Ф. Приходько (керівник теми), Т. О. Ємельянова. Київ, 2017. 194 с.
5. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / Український держ. НДІ архівної справи та документознавства, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ : [б. в.], 2000. 162 с.
6. Ковальська Л. Документна комунікація користувачів архівної інформації. *Intercultural Communication*. 2019. Т. 1. Вип. 6. С. 231—248.
7. Ініціативне документування подій широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України : методичні рекомендації / [уклад.: Л. В. Дідух, Т. М. Ковтанюк, В. В. Скальський] ; Державна архівна служба України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Київ : [б. в.] 2023. 101 с.
8. Свідчення війни: від усної історії до національної документальної спадщини. *Україна модерна*. 02.05.2024. URL: <https://surl.li/tnyatb>.
9. Бойко В., Кулешов С. Зумовлені війною: про деякі новації в сучасному українському документознавстві та архівознавстві. *Архіви України*. 2023. № 1. С. 13—26. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2023.334.013>.
10. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 (зі змінами) № 3814-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>.
11. Архів війни: зібрати та зберегти. URL: <https://surl.li/jdghwb>.
12. Цифровий архів документів (публікацій, фото, відео) про російсько-українську війну. *Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка*. URL: <https://library.korolenko.kharkov.com/arkhivuvannja-dokumentiv-pro-vijnu/>.
13. Приходько Л. Ф. Експертиза цінності аудіовізуальних документів : теоретичні засади, науково-методичні аспекти. *Архіви України*. 2017. № 3—4. С. 95—119.
14. Стратегія захисту документальної спадщини як запорука збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року. 30 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/677/7ff/a98/6777ffa9843e2801562533.pdf>.
15. Швецова-Водка Г. М. Документознавство: словник-довідник термінів і понять : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. 2-е вид. Київ : Знання, 2012. 320 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0007853.
16. Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images. UNESCO. Belgrade, 1980. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-safeguarding-and-preservation-moving-images>.
17. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732:2004. Київ : Держспоживстандарт України, 2005. 31 с.
18. Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять : ДСТУ 4419:2005. / розроб. А. Гончаренко [та ін.]. Уведено вперше ; чинний від 2006—07—01. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. III, 14 с. (Національний стандарт України).

19. Смельянова Т., Приходько Л., Січова О. Аудіовізуальні документи як складник Національного архівного фонду: поняття, теоретичні й прикладні аспекти організації, формування, збереження, доступу : монографія / відп. ред. : О. Січова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2024. 312 с.

Lesya Kovalska,
 Doctor of Historical Sciences,
 Professor of the Department of Document Studies
 and Information Activities State University of Information
 and Communication Technologies

Hryhoriy Kovalskiy,
 PhD of Philosophical Sciences,
 Associate Professor, Acting Director Ukrainian
 Research Institute of Archival and Document Studies

Organization of archival preservation of audiovisual documentary resources: the role of sociocommunicative technologies

The purpose of the article is to substantiate the importance of using sociocommunication technologies in the organization of audiovisual documentary resources of initiative origin. The methodological basis of the study is general scientific and special methods used in archival science, document studies and social communications. In the process of work, methods of scientific analysis and synthesis were used, which made it possible to identify the essence of initiative documentation as a source of audiovisual resources. A survey-analytical method was used to systematize the source base and modern experience in organizing audiovisual documents, as well as a classification method to determine the types of resources of initiative origin and approaches to their accounting, organization and use within socio-communication platforms. The scientific novelty of the study is determined by the trends of active implementation of socio-communication technologies in the practice of recording and documenting information and archiving audiovisual documents. The scientific novelty lies in clarifying the role of socio-communication technologies as a tool for organizing audiovisual documents of initiative origin, as well as in determining functional models of interaction between users, specialists and information institutions in the conditions of increasing digitalization of society. A conceptual combination of initiative documentation with socio-communication practice is proposed, which is considered as a new vector for the development of archival work in the digital era. An important task for archivists today is the analysis of the essence and features of initiative documentation as a source of audiovisual document formation, an established methodology for describing archival documents. For this purpose, the task was to reveal the features of the concept of audiovisual documentary resources of initiative origin and their role in the system of social memory. Terminological agreement will allow us to explore the potential of socio-communication technologies in the processes of collecting, organizing, storing and popularizing audiovisual documents. In general, in the process of archiving audiovisual documents, the main forms and tools of interaction between users and specialists through socio-communication platforms (websites, social networks, online archives, etc.) have been identified. The feasibility of integrating socio-communication technologies into the practice of archival and information institutions for working with documents of initiative origin has been separately substantiated. Conclusions. Further scientific reflections should be aimed at improving the methodology of archival storage of audiovisual documents, which takes into account technical digital realities. Archives should not only store, but also provide high-quality access to these documents, contributing to their integration into the global information and cultural space.

Keywords: documentary and information resources; audiovisual document; archival fund; digital transformations; methodology; description; socio-communication technologies

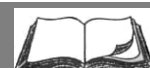
References

1. Pro zatverdzhennia Pravyl roboty arkhivnykh ustanov Ukrainy : Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 08.04.2013 № 656/5. (2013). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13#Text>.
2. *Zvit pro robotu arkhivnoi ustanovy ta vykonannya planu rozvytku arkhivnoi spravy za 2024 rik.* (n. d.). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia. Available at: <https://tsdavo.gov.ua/plany-ta-zvity/>.
3. Bozhuk L. & Khaletska L. *Iniatsyivne dokumentuvannia podii rosiisko-ukrainskoi viiny (2022—2024 rr.) derzhavnymy arkhivamy Ukrainy: pidtrymka ta vzaiemodiia z polskymy partneramy.* (n. d.). Available at: <http://surl.li/mqxhey>.
4. *Teoretyko-metodychni osnovy orhanizatsii Natsionalnoho arkhivnoho fondu: metodychni posibnyk.* (2017). Kyiv.
5. Kuleshov S. H. (2000). *Dokumentoznavstvo: Istoriia. Teoretychni osnovy.* Kyiv: [b. v.].
6. Kovalska L. (2019). Dokumentna komunikatsiia korystuvachiv arkhivnoi informatsii. *Intercultural Communication*, 1 (6), pp. 231—248.
7. Didukh L. V., Kovtaniuk T. M. & Skalskyi V. V. [uklad.]. *Iniatsyivne dokumentuvannia podii shyrokomasshtabnoi zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy : metodychni rekomendatsii* (2023). Kyiv: [b. v.].
8. *Svidchennia viiny: vid usnoi istorii do natsionalnoi dokumentalnoi spadshchyny. Ukraina moderna.* (n. d.). 02.05.2024. Available at: <https://surl.li/tnyatb>.
9. Boiko V. & Kuleshov S. (2023). Zumovleni viinoiu: pro deiaki novatsii v suchasnomu ukrainskomu dokumentoznavstvi ta arkhivoznavstvi. *Arkhivy Ukrainy*, 1, pp. 13—26. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2023.334.013>.

10. *Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy* : Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 (zi zminamy) № 3814-XII. (1993). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>.
11. *Arkhiv viiny: zibraty ta zberehty*. (n. d.). Available at: <https://surl.li/jdghwb>.
12. *Tsyfrovyyi arkhiv dokumentiv (publikatsii, foto, video) pro rosiisko-ukrainsku viinu. Kharkivska derzhavna naukova biblioteka im. V. H. Korolenka*. (n. d.). Available at: <https://library.korolenko.kharkov.com/arkhivuvannja-dokumentiv-pro-vijnu/>.
13. Prykhodko L. F. (2017). Ekspertyza tsinnosti audiovizualnykh dokumentiv : teoretychni zasady, naukovo-metodychni aspekty. *Arkhivy Ukrainy*, 3—4, pp. 95—119.
14. *Stratehiia zakhystu dokumentalnoi spadshchyny yak zaporuka zberezhennia natsionalnoi identychnosti ta derzhavnosti na period do 2027 roku*. (n. d.). Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/67777ff/a98/6777ffa9843e2801562533.pdf>.
15. Shvetsova-Vodka H. M. (2012). *Dokumentoznavstvo: slovnyk-dovidnyk terminiv i poniat* : navch. posib. 2-e vyd. Kyiv: Znannia. Available at: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0007853.
16. Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images (1980). *UNESCO*. Available at: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-safeguarding-and-preservation-moving-images>.
17. *Dilovodstvo yu arkhivna sprava. Terminy ta vyznachennia poniat* : DSTU 2732:2004. (2005). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
18. *Informatsiia ta dokumentatsiia. Dokumenty audiovizualni. Terminy ta vyznachennia poniat* : DSTU 4419:2005. (2006). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
19. Iemelianova T., Prykhodko L. & Sichova O. (2024). *Audiovizualni dokumenty yak skladnyk Natsionalnoho arkhivnoho fondu: poniattia, teoretychni yu prykladni aspekty orhanizatsii, formuvannia, zberezhennia, dostupu* : monohrafiia. Kyiv.

Надійшла до редакції 14.05.2025

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).29-34](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).29-34)
 УДК 021.4:[004.774:[025.177/.178:78.071.1(477)Яні]](045)

Жанна Мина,
 кандидатка історичних наук,
 доцентка кафедри соціальних комунікацій
 та інформаційної діяльності
 НУ "Львівська політехніка"
 zhanpa.v.myna@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7954-5799>

Анна-Марія Равська,
 бакалавриня кафедри соціальних комунікацій
 та інформаційної діяльності
 НУ "Львівська політехніка",
 спеціальність "Інформаційна, бібліотечна
 та архівна справа"
 anna-mariia.ravska.sk.2021@lpnu.ua

Збереження та популяризація аудіоархівної спадщини композитора Богдана-Юрія Янівського

Статтю присвячено проблемі збереження та популяризації аудіоархівної спадщини львівського композитора Б.-Ю. Янівського. Констатовано, що попри стрімкий розвиток вебтехнологій, галузь музичного мистецтва залишається недостатньо репрезентованою у цифровому просторі, а інформаційні ресурси часто характеризуються низьким рівнем структурованості та обмеженою доступністю для цільових аудиторій. Брак спеціалізованих сучасних інформаційних платформ ускладнює процес ознайомлення дослідників із мистецькою спадщиною Б.-Ю. Янівського.

Доведено доцільність створення вебресурсу для популяризації аудіоархівної спадщини композитора серед шанувальників музичного мистецтва. Підсумовано, що такий ресурс має слугувати не лише засобом промоції творчості Б.-Ю. Янівського серед студентства, викладачів і професійних дослідників, а й платформою для збереження й актуалізації маловідомих сторінок львівської музичної історії в умовах цифрової трансформації суспільства.

Ключові слова: Б.-Ю. Янівський; музичне мистецтво; аудіоплівки; аудіоархівна спадщина; популяризація; інтеграція; музичні твори; оцифрування

Постановка проблеми. У сучасному світі, що характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій і глобальними цифровими транс- | формаціями, популяризація культурної спадщини потребує нових підходів до організації, зберігання й поширення інформації. Традиційні засоби

збереження культурних надбань не відповідають вимогам часу щодо оперативності доступу, зручності пошуку та широкого охоплення аудиторії. Водночас цифрові ресурси забезпечують можливість системної репрезентації біографічних даних, творів, аудіозаписів, що сприяє поглибленню знань і формуванню зацікавлення національною культурою.

Творчість українського композитора, піаніста й педагога Б.-Ю. Янівського, який зробив вагомий внесок у розвиток музичної культури України загалом і Львова зокрема, потребує ширшого висвітлення. Брак якісних і повних вебресурсів, орієнтованих на систематизацію й популяризацію творчості митця, суттєво ускладнює процес ознайомлення дослідників з його музичною спадщиною. Нестача доступної достовірної інформації також призводить до втрати частини культурної пам'яті, що, зі свого боку, негативно впливає на формування національної ідентичності та загальний рівень мистецької освіти.

Враховуючи ці обставини, створення спеціалізованого вебсайту, присвяченого композитору Б.-Ю. Янівському, є вкрай актуальним завданням. Такий ресурс має забезпечити систематичний доступ до інформації про композитора, сприяти збереженню його творчого доробку для майбутніх поколінь, поширенню знань про українську музику в національному інформаційному просторі, активізації наукових досліджень у сфері музикознавства.

Окрім того, використання сучасних вебтехнологій для популяризації творчості композитора стане прикладом інтеграції культурно-освітніх процесів у цифрове середовище, надасть нові можливості для комунікації між митцями, дослідниками й широким загалом, сприятиме формуванню стійкого інтересу до української музичної спадщини.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою збереження та поширення культурної спадщини України через створення інноваційних інформаційних ресурсів, що забезпечуватимуть зручний і швидкий доступ до знань про видатних діячів мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні інтернет став одним з основних інструментів комунікації з аудиторією, ресурсом для популяризації життя й діяльності історичних постатей. Зокрема, М. Йокісіпіля наголошує на важливості репрезентації національної історії в інтернет-мережі й особливе місце відводить статтям у "Вікіпедії", які є найпоширенішими формами популяризації минулого. Водночас брак механізмів попереднього рецензування й експертного конт-

ролю призводить до значних коливань якості контенту. На думку автора, ігнорування фахівцями можливостей інтернету становить серйозну загрозу для розвитку історичної науки у цифровому середовищі [1].

У контексті пропонованого дослідження актуальними є думки М. Флашар, який у пошуках багатовимірної моделі сучасної музичної біографії робить висновок, що музична історія охоплює не лише знання про всесвітньовідомих особистостей, а й "історії менших композиторів" [2].

У. Граб наголошує на гостро назрілій потребі оновлення української музичної біографістики, доповненні новими документами, джерелами з поглибленими коментарями, з герменевтичним тлумаченням і новими підходами до жанру [3].

Х. Пелех у дисертаційному дослідженні обґрунтував важливість вивчення та популяризації творчості Б.-Ю. Янівського серед студентства й професійної музичної спільноти [4].

Питання розвитку творчості Б.-Ю. Янівського в контексті музичного середовища Львова розглянуто у статті Т. Ясюк [5]. Авторка доводить, що творчість композитора була органічним складником популярної музичної сцени того часу, поєднуючи академічні й естрадні елементи. Це підтверджує важливість розширення доступу до його доробку як елементу дослідження культурних процесів ХХ ст.

Х. М. Голубінка розглянула музичну діяльність Б.-Ю. Янівського, висвітлену в періодичних виданнях України, й дослідила його концертно-творчий шлях. Учена проаналізувала інформаційні публікації в періодичних виданнях кінця 60-х рр. ХХ — початку ХХІ ст., автори яких високо оцінюють композиторську, виконавську, театральну, педагогічну, культурно-громадську та меценатську діяльність митця [6; 7].

Формуванню естрадно-пісенної традиції Галичини в контексті політкультурної взаємодії, зокрема джерелам пісенної творчості Б.-Ю. Янівського, присвячено праці О. Колубаєва [8; 9].

Отже, вивчення творчості Б.-Ю. Янівського та створення присвяченого йому вебресурсу є важливим кроком для збереження й популяризації української музичної спадщини, що сприятиме глибшому розумінню національної культури, розвитку музичної освіти та вшануванню пам'яті видатного композитора.

Мета статті полягає в дослідженні архівної спадщини Б.-Ю. Янівського та розробленні концептуальної моделі вебсайту зі зручним доступом до матеріалів про композитора та його творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна організація й презентація інформації в

цифровому середовищі є вирішальним чинником у процесах комунікації, пошуку та засвоєння знань у сучасному суспільстві. Попри активний розвиток вебтехнологій, інформаційне забезпечення в галузі музичного мистецтва часто залишається фрагментарним і недостатньо структурованим, що ускладнює доступ користувачів до цілісних, достовірних та систематизованих відомостей про окремих діячів у цій сфері.

Культурна пам'ять, що охоплює сукупність знань про історію, мистецтво, духовні цінності та видатних діячів, формує ідентичність нації та забезпечує безперервність її розвитку. У цифрову епоху набуває актуальності завдання переведення культурних артефактів, творів мистецтва, архівних матеріалів та особистих досягнень видатних особистостей у цифровий формат. Це забезпечує тривалу збереженість документів, їх доступність для широкого кола користувачів та інтеграцію у глобальний культурний обіг.

27 травня 2022 р. Голова архівної служби А. Хромов підписав Наказ про затвердження методичних рекомендацій "Оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду", який вийшов відповідно до підпунктів 39, 66 пункту 4 Положення про Державну архівну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 870 з метою забезпечення оптимального та уніфікованого підходу архівних установ до процедури оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду України з урахуванням вітчизняного та зарубіжного нормативно-методичного забезпечення та наявної його практичної реалізації [10].

Брак належної репрезентації окремих культурних феноменів у цифровому просторі призводить до їх поступової маргіналізації чи забуття. У процесі дослідження культурної спадщини Львова виявилось, що значна кількість імен видатних діячів залишається маловідомою для широкого загалу. Зокрема, творчість Б.-Ю. Янівського, видатного українського композитора, який зробив важливий внесок у розвиток музичної культури Львова, наразі є малодоступною через обмежене інформаційне висвітлення.

Б.-Ю. Янівський творив у різних жанрах та стилях: від оперної, симфонічної, фортепіанної, вокальної, камерної, хорової музики до театральних вистав українських труп, кінофільмів і мультфільмів [6]. Тенденції постмодернізму не мали яскравого впливу на творчість композитора, попри помітну зміну соціокультурної ситуації у другій половині ХХ ст. Митцю були близькими традиції української музичної творчості 1950-х рр.,

він орієнтувався на манеру наставників М. Скорика й А. Кос-Анатольського.

У 1965 р. М. Скорик заснував естрадний ансамбль "Веселі скрипки", учасниками якого стали викладачі та студенти Львівської консерваторії імені М. В. Лисенка. За короткий період існування ансамбль став надзвичайно популярним [5], а його поява символізувала важливий етап розвитку українського естрадного мистецтва. Після переїзду в Київ колектив композитора увійшов до складу естрадного оркестру Львівського радіо під керуванням Б.-Ю. Янівського. У 1964—1971 рр. композитор працював на Львівському обласному радіо, що на той час було справжнім рупором для популярної музики. Дослідник творчості митця О. Колубаєв зазначає, що "однією з найяскравіших ознак, яку виділяють виконавці пісенного доробку майстра, є опора на фольклорні жанри та інтонами" [8, с. 46].

Творче надбання Б.-Ю. Янівського підтверджується значною за обсягом архівною спадщиною, спогадами, статтями та поезіями, присвяченими майстрові. За видатні мистецькі заслуги композитор отримав звання народного артиста України (1991) і лавреата Національної премії України імені Тараса Шевченка (1996).

Попри унікальність творчого доробку Б.-Ю. Янівського, його ім'я є малознаним навіть серед студентів мистецьких навчальних закладів, молодих музикознавців і широкого кола поціновувачів культури Львова.

Слід приділити увагу проектам "Дому звуку" у Львові. Це унікальний міждисциплінарний простір та один із програмних напрямів роботи ЛКП "Львівське радіо". Тут працюють зі спадщиною й актуальними практиками звукового та медіамистецтва, експериментують з різними формами аудіопродуктів, розробляють і впроваджують освітні програми. На власному сайті "Дім звуку" позиціонує себе як подієво-виставковий простір, місце проведення експозицій, експериментів, заходів, лабораторій та інших івентів, пов'язаних зі звуком і звуковим мистецтвом; медіаархів унікальних записів, які було створено чи зібрано на Львівському радіо, починаючи від 1950-х рр.; студія звукозапису (виробництво подкастів, аудіодрам, лайв-трансляцій та іншої аудіопродукції); резиденція-простір, відкритий для роботи запрошених медіа, артистів і дослідників, а також для співпраці з митцями, саунд-артистами та дослідниками.

Серед унікальних звукових матеріалів "Дому звуку" — аудіоархів Б.-Ю. Янівського, над оцифруванням спадщини якого активно працюють фахівці. 29 травня 2025 р. відбулася знакова подія в

межах гранту від House of Europe "(Не) Загублені Плівки: колекція оцифрованих записів Богдана-Юрія Янівського", присвячена оцифруванню колекції плівок композитора, записаних у різні роки на Львівському радіо. Учасники заходу обговорили значення постаті митця для музичного ландшафту Львова й України загалом. Під час експедиції до Державного архіву Львівської області дослідники виявили унікальні матеріали, які репрезентували на заході. Вперше прозвучали раніше не опубліковані композиції Б.-Ю. Янівського, знайдені у фонотеці Львівського радіо. На думку організаторів, ім'я композитора має стояти в одному ряді з такими посталями, як М. Скорик, В. Івасюк та І. Білозір [11]. У день знакової події на сторінці "Дім Звуку / РадіоГараж" у Facebook було опубліковано плейлист композицій, виконаних ансамблем Львівського радіо та телебачення під керівництвом Б.-Ю. Янівського. Добірку створено саме для події "(Не)Загублені Плівки: колекція оцифрованих записів Богдана-Юрія Янівського". До прослуховування запропоновано колекцію архівних записів [11].

Створення спеціалізованого вебресурсу, присвяченого творчості композитора, є не лише питанням популяризації окремої мистецької постаті, а й важливим кроком у справі збереження національної культурної пам'яті.

Цифрове середовище перетворюється на простір, де культурна спадщина не лише зберігається, а й активно живе, розвивається та стає джерелом натхнення для нових поколінь. У цьому контексті цифрова презентація творчості Б.-Ю. Янівського сприятиме не лише підвищенню обізнаності про його доробок, а й загальному підвищенню рівня культурної освіти в Україні.

Основна проблема полягає в недостатньому використанні інструментів вебтехнологій для формування якісного інформаційного ресурсу, здатного інтерактивно й ефективно донести до користувача відомості про життя, творчість і музичну спадщину окремих композиторів.

Брак доступних інформаційних ресурсів, присвячених діяльності композитора, обмежує можливість ознайомлення із його творчістю, що спричиняє втрату важливої частини культурної пам'яті міста. Для потенційних користувачів сайту: студентів мистецьких і музичних навчальних закладів, коледжів, академій та університетів, учнів музичних шкіл — така платформа стане доступним освітнім середовищем, що містить структуровану біографічну й аналітичну інформацію та аудіоматеріали. Це сприятиме не лише навчанню й виконанню академічних завдань, а й поглибленню знань про українську музичну

культуру. Для науковців, викладачів музики, мистецтва та суміжних дисциплін сайт слугуватиме джерелом навчально-методичних матеріалів, ілюстративних прикладів і наочного контенту для занять. Ресурс має бути надійним, зручним у використанні, з можливістю швидкого доступу до аудіозаписів. Важливу категорію цільової аудиторії також становлять поціновувачі культури, які прагнуть глибше ознайомитися з історією та розвитком музичного життя Львова.

Вебсайти зазначеного спрямування виконують багатофункціональну роль: освітню, методичну, науково-дослідну й популяризаційну, забезпечуючи потреби різних цільових аудиторій і сприяючи збереженню та поширенню національної музичної спадщини.

Отже, основними потребами цільової аудиторії є доступ до достовірної, структурованої й актуальної інформації про композитора й аудіозаписів його творів. Очікуваннями користувачів є сучасний дизайн, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, мультимедійність ресурсу, що сприятиме підвищенню зацікавлення творчістю композитора та її популяризації серед широкого загалу. Ресурс має поєднувати культурно-освітню, довідкову й популяризаторську функції, що забезпечить його системність і багатофункціональність.

Змістове наповнення вебсайту має охоплювати систематизовані біографічні дані про Б.-Ю. Янівського, архівні документи, фотоматеріали, аудіозаписи виконань його творів. Особливо важливим є впровадження рубрик, що відбиватимуть історико-культурний контекст діяльності митця, як-от нариси про музичне життя Львова відповідного періоду, інформація про видатних діячів культури та мистецтва, творчі колективи та мистецькі заклади.

Довідкову функцію вебсайту слід реалізувати через систематизацію основних даних про творчий доробок композитора: перелік творів, їх жанрову класифікацію, дати створення, особливості прем'єрних виконань, актуальну бібліографію тощо.

Вагомим чинником успішного функціонування ресурсу є культурно-просвітницький аспект, спрямований на формування в користувачів цілісного уявлення про місце й роль композитора в мистецькому просторі України та Львова. Забезпечення зв'язку між особистістю митця та культурними процесами тієї доби сприятиме глибшому розумінню вагомого значення його внеску в національну музичну культуру.

Популяризаторська функція вебсайту реалізується через інтеграцію мультимедійного контенту, організацію віртуальних виставок, публі-

кацію записів концертів, тематичних лекцій і конкурсних проєктів, спрямованих на активізацію інтересу широкого загалу до творчості композитора.

Висновки. Попри стрімкий розвиток вебтехнологій, галузь музичного мистецтва залишається недостатньо репрезентованою у цифровому просторі, а інформаційні ресурси часто характеризуються низьким рівнем структурованості та обмеженою доступністю для цільових аудиторій. Брак сучасних спеціалізованих інформаційних платформ ускладнює процес ознайомлення дослідників із мистецькою спадщиною Б.-Ю. Янівського. Інформаційне забезпечення популяризації

творчості композитора слугуватиме підґрунтям для збереження й актуалізації маловідомих сторінок львівської музичної історії в умовах цифрової трансформації суспільства. Створення вебресурсу сприятиме не тільки поширенню інформації про творчість Б.-Ю. Янівського, а й збільшенню каналів комунікації між різними групами зацікавлених користувачів. Завдяки застосуванню сучасних інструментів візуалізації та мультимедійної підтримки сайт зможе забезпечити ширше залучення аудиторії до процесу вивчення львівської музичної спадщини й стимулювати подальші дослідження в галузі мистецтвознавства.

Список бібліографічних посилань

1. Jokisipilä M. The Internet and National Histories. Popularizing National Pasts / edited By Stefan Berger, Chris Lorenz, Billie Melman. New York. 1st Edition. 2012. Ch. 13. P. 23 DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203182284> (дата звернення: 12.04.2025).
2. Flašar M. Twilight of Novelists: The Search for a Multidimensional Model of Contemporary Music Biography. 2016. URL: <https://surl.li/yqkndp> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Граб У. Б. Українська музична біографістика: до проблеми вибору методологічних координат *Українська музика*. 2023. Число 2. С. 18—26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2023-2-45>.
4. Пелех Х. М. Риси індивідуального стилю вокально-хорової творчості Богдана-Юрія Янівського : дис. ... д-ра філософії : 025 "Музичне мистецтво", гал. знань 02 "Культура і мистецтво" / М-во освіти і науки України, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2023. 218 с.
5. Ясюк Т. Популярна культура Львова 60-х років (на прикладі пісенної творчості Ігоря Хоми, Мирослава Скорика та Богдана-Юрія Янівського). *Гуманітарний корпус*. 2022. Випуск 43. С. 36—38. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36890/gum_43.pdf?sequence=1#page=36 (дата звернення: 10.04.2025).
6. Голубінка Х. Постать Богдана-Юрія Янівського у світлі періодичних видань. *Українська музика*. 2017. Число 4. С. 71—79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2017_4_10 (дата звернення: 9.04.2025).
7. Голубінка Х. Мистецький внесок Богдана-Юрія Янівського в українську та світову музичну культуру. *Zeszyty naukowe Koła Doktorantów "Ucrainica": naukowe czasopismo recenzowane*. Warszawa. 2021. Tom 1—2. S. 83—94. URL: https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Zeszyty_Ucrainica.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
8. Колубаєв О. Джерела пісенної творчості Богдана-Юрія Янівського. *Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно*. 2012. Число 3 (39). С. 46—52.
9. Колубаєв О. Л. Формування естрадно-пісенної традиції Галичини в контексті полікультурної взаємодії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2012. № 2. С. 88—94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2012_2_17 (дата звернення: 18.04.2025).
10. Оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду : методичні рекомендації / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства ; уклад.: Л. В. Дідух, Т. М. Ковтанюк. Київ, 2021. 82 с. URL: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1446_1.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
11. Дім Звуку / РадіоГараж. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/DimZvukuLviv/?locale=uk-UA> (дата звернення: 26.05.2025).

Zhanna Myna,
PhD of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Social Communications and Information Activities
of the National University "Lviv Polytechnic"

Anna-Mariia Ravska,
Bachelor, Department of Social Communications
and Information Activities
National University "Lviv Polytechnic",
Specialty "Information, Library and Archival Affairs"

Preservation and popularization of the audio archive heritage of composer Bohdan-Yurii Yanivskyi

The article is devoted to the problem of preservation and popularization of the audio-archive heritage of the Lviv composer B.-Yu. Yanivskyi. It is emphasized that despite the general development of web technologies, the field of musical art remains underrepresented in the digital space, and information resources are often characterized by a low level of structuring and limited accessibility for target audiences. The lack of specialized modern information platforms complicates the process of familiarizing researchers with the artistic heritage of B.-Yu. Yanivskyi.

The feasibility of creating a web resource for popularizing the composer's audio-archive heritage among music lovers is proven. Such a resource should serve not only as a means of popularizing the work of B.-Yu. Yanivskiy among students, teachers and professional researchers, but also as a platform for preserving and updating little-known pages of Lviv musical history in the conditions of digital transformation of society.

Keywords: B.-Yu. Yanivsky; musical art; audio tapes; audio archival heritage; popularization; integration; musical works, digitization

References

1. Jokisipilä M. (2012). *The Internet and National Histories. Popularizing National Pasts*. New York. 1st Edition. Ch. 13, p. 23. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203182284> [Accessed: 12.04.2025].
2. Flašar M. (2016). *Twilight of Novelists: The Search for a Multidimensional Model of Contemporary Music Biography*. Available at: <https://surl.li/yqkndp> [Accessed: 12.04.2025].
3. Hrab U. B. (2023). Ukrainska muzyczna biohrafistyka: do problemy wyboru metodolohichnykh koordynat. *Ukrainska muzyka*, 2, pp. 18—26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2023-2-45>.
4. Pelekh Kh. M. (2023). *Rysy individualnoho stylu vokalno-khorovoi tvorchosti Bohdana-Yuriiia Yanivskoho*. D.Sc. Thesis : 025 "Muzychne mystetstvo", hal. znan 02 "Kultura i mystetstvo". M-vo osvity i nauky Ukrainy, DDPU im. I. Franka. Drohobych, pp. 192—218.
5. Yasiuk T. (2022). Populiarna kultura Lvova 60-kh rokov (na prykladi pisennoi tvorchosti Ihoria Khomy, Myroslava Skoryka ta Bohdana-Yuriiia Yanivskoho). *Humanitarnyi korpus*, 43, pp. 36—38. Available at: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36890/gum_43.pdf?sequence=1#page=36 [Accessed 10.04.2025].
6. Holubinka Kh. (2017). Postat Bohdana-Yuriiia Yanivskoho u svitli periodychnykh vydan. *Ukrainska muzyka*, 4, pp. 71—79. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2017_4_10 [Accessed 9.04.2025].
7. Holubinka Kh. (2021). Mystetskyi vnesok Bohdana-Yuriiia Yanivskoho v ukrainsku ta svitovu muzychnu kultur. *Zeszyty naukowe Koła Doktorantów "Ucrainica": naukowe czasopismo recenzowane*. Warszawa, 1—2, pp. 83—94. Available at: https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Zeszyty_Ucrainica.pdf [Accessed 12.04.2025].
8. Kolubaiev O. (2012). Dzherela pisennoi tvorchosti Bohdana-Yuriiia Yanivskoho. *Studii mystetstvoznavchi: Teatr. Muzyka. Kino*, 3 (39), pp. 46—52.
9. Kolubaiev O. L. (2012). Formuvannia estradno-pisennoi tradytsii Halychyny v konteksti polikulturnoi vzaiemodii. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Mystetstvoznavstvo*, 2, pp. 88—94. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2012_2_17 [Accessed 18.04.2025].
10. Didukh L. V. & Kovtaniuk T. M. [uklad.]. (2021). *Otsyfruvannia audiovizualnykh dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu: metodychni rekomendatsii*. Available at: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1446_1.pdf [Accessed 20.04.2025].
11. Dim Zvuku / RadioHarazh. (n. d.). *Facebook*. Available at: https://www.facebook.com/DimZvukuLviv/?locale=uk_UA [Accessed 26.05.2025].

Надійшла до редакції 14.07.2025

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).34-39](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).34-39)
УДК 002.1:09]'1917/1921':[015:061.1]](477)(091)(045)

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка Державного архіву друку
Книжкової палати України
arkhiv@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Передумови революційних процесів 1917 р.: анатомія накопичення (на матеріалах видань із фондів Книжкової палати України)

Стаття є результатом історико-фондознавчого дослідження "Друковані видання доби революції та боротьби за збереження української державності (1917—1921 рр.): раритетні джерела з фондів Книжкової палати України", яке Державний архів друку проводить упродовж 2025 р. Під час книгознавчого дослідження застосовано метод контент-аналізу збережених у фондах установи книжкових, періодичних (журнальних і газетних), аркушевих, образотворчих, нотних, картографічних видань. Пропоновану розвідку присвячено питанням руйнації однієї з чотирьох європейських імперій, що існували до першої чверті ХХ ст. Спираючись на картковий репертуар "Каталогу книг спецзберігання" Книжкової палати України, авторка проаналізувала

окремі аспекти останніх років існування імперії Романових і висвітлює причинно-передумовні характеристики подальших революційних процесів, зокрема: другої російської буржуазно-демократичної революції (лютий 1917 р.), Української національно-демократичної революції (березень 1917 р.) і російської соціал-демократичної (пролетарської) революції (жовтень 1917 р.). Метою проведеного дослідження стало узагальнення матеріалів порічного (1917) фонду Державного архіву друку, визначення його актуальних контентів і введення в науковий обіг раритетних друкованих джерел із вітчизняної історії. Для проведення дослідження використано літературу, написану сучасниками, очевидцями та безпосередніми учасниками революційних подій минулого століття. Джерельну базу розвідки становлять наукові праці, полемічні трактати, мемуари, художні твори, видані на теренах України в 1917 р.

Ключові слова: видавництво "Друг народа"; друкарня С. В. Кульженка; видавниче товариство "Час"; монархія; імперія; династія Романових; Перша світова війна; буржуазно-демократична революція; національне самовизначення

Постановка проблеми. Минуло понад 100 років відтоді, як припинила існування Романівська імперія — унітарна за формою Російська держава, якою понад три століття правили монархи з династії Романових. Грандіозна подія спричинила низку епохальних зрушень, які докорінно змінили обличчя тогочасної Європи. Слід зазначити, що останніми десятиліттями як на науковому, так і на громадському рівнях країни-агресорки спостерігається глоризація царської родини. Сучасна Росія, забувши про злочини царату, відверто пишається своїми імператорами, а одному з них — Олександру III (1881—1894), якого називають "миротворцем", встановлено пам'ятник в анексованому Криму. Водночас друковані видання 1917 р. — останнього року царювання Романових — свідчать, що саме зусиллями самодержавного режиму було сформовано передумови всіх тогочасних революцій, охоплюючи Українські визвольні змагання.

Аналіз досліджень і публікацій. Події революційного 1917 р. висвітлено в літературі різного статусу й призначення. Проблему передумов і причин тогорічних революційних процесів розглянуто в різноманітних енциклопедичних виданнях, багатотомних академічних працях, колективних та одноосібних монографіях, тематичних збірниках документів тощо. Виразними досягненнями в зазначеному напрямі позначився Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, який випустив шеститомну "Політичну історію України. XX століття" (Київ, "Генеза", 2002—2003 рр.). Питання передумов і причини революційних подій 1917 р. розглянуто в першому та другому томах.

Мета статті — узагальнення матеріалів фонду 1917 р. Державного архіву друку; визначення його актуальних контентів і введення в науковий обіг раритетних друкованих джерел із вітчизняної історії; розширення уявлення про події, що спричинили революційні процеси 1917 р. як на теренах романівської імперії, так і на території України.

Реалізуючи зазначену мету, авторка опрацювала різноманітні видання зі спецфонду Книжкової палати України авторства дослідників і письменників столітньої давнини: наукові праці, полемічні й художні твори, епістолярії, спогади. Серед використаного нарративу є як відома, так і раніше не оприлюднена мемуаристика. Особлива цінність цих джерел полягає в тому, що вони уособлюють дух епохи, відтворюють події мовою очевидців і безпосередніх учасників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальним джерелом для розкриття порушеної теми, на наш погляд, є раритетне видання книга "Останній самодержець. Історія життя і царювання імператора Росії Миколи II" [1]. Написана невідомим автором, книга вийшла за кордоном накладом 500 примірників і була передрукована харківським видавництвом "Друг народа" вже після зречення Миколи II. Сучасного читача видання вразило б хіба що окремими сюжетами, проте є одна суттєва деталь. Річ у тім, що під цією назвою книга вийшла за п'ять (!) років до Лютневої революції 1917 р.! Тобто на розі століть, ще до початку Першої світової війни і другої буржуазно-демократичної революції в Росії, дослідник трактував царювання Миколи II як епоху останнього самодержавного правління. Наврочивши занепад династії Романових, опозиційний письменник, по суті, передбачив подальший історичний розвиток Росії. Слід зазначити, що книгу написав обізнаний "у придворних сферах" автор. Небезпечність видання підтверджує факт його вилучення з обігу урядом. Тож небезпідставною є гордість харківського видавництва "Друг народа", яке у передмові зазначило, що передруковує текст без будь-яких купюр чи змін.

У загальному змісті книги найґрунтовніше змальовано епізод Ходинки — сумнозвісної історії, пов'язаної з коронацією Миколи II. Власне, після цієї події він і дістав прізвисько "Кривавий". Автор докладно описує причини трагедії, наводить прізвища чиновників, які стали вину-

ватцями жахливої загибелі кількох тисяч людей. У книзі, зокрема, йдеться про те, що тогочасний міський голова Москви Алексеев полюбляв безтурботне, веселе дозвілля, тож підготовку Ходинського поля, де мала статися коронація, переклав на плечі антрепренера імператорського двору, статс-секретаря й управителя справами П. Ріхтера. Останній товаришував з оберпрокурором Синоду Победоносцевим, а тому був впливовою людиною. Ріхтеру допомагав архітектор з добряче підмоченою репутацією: автор не називає імені, але зазначає, що він "нажився" під час перебудови Великого Петербурзького театру на приміщення консерваторії [1, с. 63].

Отже, зазначені особи, ігноруючи топографічні особливості місцевості й не засипавши численні "вовчі ями" на Ходинському полі, розмістили святкові ятки зі смаколикми, безпосередньо за ровами та пастками. Слід зазначити, що за традицією, окрім солодошів, на коронаціях дарували кухлі з імператорською символікою. Знаючи про це, столичні мешканці ще вночі почали збиратися на місце святкування. Півмільйонний натовп вже на ранок являв собою компакту людську масу, через яку, за висловом автора, "не пробилось б і гарматне ядро". Відсутність вітру довершила справу — люди почали непритомніти ще до початку заходу. Водночас нетерпіння й велике бажання отримати подарунки від імператора збуджували натовп. "Атака" на ятки із солодошами й кухлями перетворила присутніх на стадо: люди падали в ями, ковтали брудну воду з калюж і топилися, а непритомних миттєво затоптували в багнюку. За офіційними даними, у тисняві загинуло 3 тис. осіб, але автор зауважує, що жертвами Ходинки стало не менше 8 тис. учасників. Усе поле було вкрито трупами із синіми від задухи обличчями, з розтросченими грудними клітинами, з яких через святкові сорочки стирчали поламани кістки... Та новоспеченому царю сумувати було ніколи — того ж вечора він поїхав на посольський бал. Ходинку загорнули землею, за припущенням автора, подекуди ще з ледь живими людьми, яких, ймовірно, можна було врятувати. Подію 14 травня 1895 р., коли через кухлі з царськими вензелями й портретами, що коштували 10 коп., загинули тисячі людей, письменник В. Короленко назвав "дурним знаком" для Миколи II [2, с. 18].

Про народні страждання, але з іронічним сарказмом і талановитою римою писав автор із колоритним псевдонімом "Дідусь Тарас". Зокрема, під час російсько-японської війни (1904—1905) цар замість могутньої зброї, що мала

зміцнити оборону, "надсилав у Маньчжурію ікони", а під час Кривавої неділі 9 січня 1905 р. так "пригостив" народну маніфестацію, що "тисяч п'ять небіжчиків відправили на погост спати" [3, с. 42]. Ганебна поведінка Миколи II спровокувала розгортання революційних подій 1905—1907 рр. — першими повстали матроси панцерника Чорноморського флоту "Князь Потьомкін Таврійський". Спогади учасників повстання у 1917 р. зібрав і видав І. Горелик [4].

Слід наголосити, що занепад імперії Романових автори XIX — початку XX ст. пов'язували і з іменами попередніх імператорів. Зокрема, про злочинну політику Миколи I-"вішателя" (1825—1855) щодо власного народу писав тогочасний історик Л. Шишко [5].

Досліджуючи цю тему, В. Короленко вбачав проблему "у відірваності царя від народних потреб" [2, с. 5]. До прикладу, Олександр II (1855—1881) почав правити як "народний цар", але згодом відокремився від підданих [2, с. 7]. Прірва між самодержцем і населенням була нездоланною. Більше того, селян, які зверталися до царя з проханням, кидали в тюрми. Письменник розповідає про селянина Радомишльського повіту Київської губернії Ф. Богдана, який не ймовірною хитрістю зумів потрапити до імператора та подати йому особисто петицію, після чого зухвальця схопили та відправили в непролазні хащі В'ятської губернії [2, с. 7—8]. Коментуючи своє життя, Ф. Богдан говорив, що він постраждав "за віру в царську правду". Отже, підсумовує В. Короленко, Олександр II, відмовившись від своїх юнацьких ідеалів, відірвався від народу й загинув сам.

Ще гіршим став його наступник Олександр III (1881—1894). Він не тільки знищив усе найцінніше, що залишилося від реформ батька, а й угледів біду в тому, що "мужики віддають дітей навчатися до гімназій" [2, с. 9]. Як наслідок, підписав ганебний закон "про кухарчиних дітей".

Справжнім ударом по авторитету монархії стали події 1891—1892 рр.: жахливий голод, а згодом холера, завезена із сусідньої Персії, довели злочинну неспроможність й аморальність імператорської влади. Призначені царем губернатори, "матусині синки", як їх називав В. Короленко, рятували лише власні життя: бакинський губернатор сховався від холерного ембріона в Кавказьких горах, саратовський губернатор дрейфував на пароплаві, а керівник Астраханської губернії, перш ніж наквати п'ятами, поставив у гирлі Волги сторожові судна, які не пускали у місто пароплави з Чорного моря й

Персії. Було затримано понад 400 суден, а в місті в цей час люди вмирили від спраги та голоду. Коли ж нарешті очікуваний пароплав прибув у порт Астрахані, то з'ясувалося, що на судні, замість хліба та води, транспортували труни! У шаленій люті астраханці призначили винуватцями лікарів і кинулися підпалювати медичні заклади та вбивати персонал [2, с. 11]. Ця історія сколихнула всю імперію: Росія чекала, що приволзькі губернатори дістануть справедливі судові вироки, проте вони отримали... "царські нагороди", а Олександр III у промові на честь 10-ліття свого правління похвалився, що роки його царювання пройшли "благополучно", чим здивував та обурих навіть найвище дворянство [2, с. 12].

Прийшовши до влади 14 листопада 1894 р., Микола II продемонстрував свій "демократизм": на урочистостях з нагоди початку його царювання не було поліції — захід охороняли лише військові, жандарми й двірники. Очевидці події були в захваті, віра в царя зміцнилася, адже "народна надія охороняла царя ліпше, ніж не-нависна народу поліція" [2, с. 12]. Та невдовзі прийшло розчарування: 19 січня 1895 р. Микола II виголосив тронну промову, написану ретроградом Победоносцевим, у якій запевняв, що охоронятиме основи самодержавства та не допустить земства (виборні органи влади на місцях. — *Л. Д.*) до втручання у внутрішнє управління. Під час промови Микола II зазнав особистого приниження: текст виступу хтось "турботливо" вклав у його кашкет, тому імператору довелося виголошувати промову, весь час у нього зазираючи [2, с. 14—15].

Критичну щодо російських монархів позицію письменника В. Короленка поділяв і тогочасний дослідник Г. Афанасьєв: порівнюючи російського царя з англійським королем, він писав, що "Яків II у 1688 р. і Микола II у 1917 р. опинилися в однаковому становищі. Їхні думки й почуття були ворожими до народоправства, виразником якого були Парламент в Англії та Дума в Росії... вони вносили у ці установи усю впертість своєї натури" [6, с. 12—13].

Відстороненість імператора від суспільства та його нагальних проблем поставила Росію на край прірви. І. Родштейн, який присвятив книгу волонтерам батальйонів смерті часів Першої світової війни, зауважував, що у країні запанували анархія та безлад, безвладність і беззаконня, а народні маси охопила "стихія розбещеності", через що "усі верстви суспільства розпалися" [7, с. 6]. Автор закликав "негайно рятувати батьківщину, не віддавати її Гріммам, Леніним, Троць-

ким, Зінов'євим, Богучарським, які, прикриваючись чистими ідеалами наукового соціалізму, одночасно брудними руками перекладають золото Вільгельма (мався на увазі тогочасний німецький імператор. — *Л. Д.*) у власні гаманці [7, с. 8]. І. Родштейн зазначав, що перемога над німцями потрібна "в ім'я порятунку батьківщини" [7, с. 27]. Вступаючи в полеміку з більшовиками, автор наголошував, що шлях до миру лежить через війну, а шлях до землі — через Установчі збори [7, с. 9].

Микола II, хоч і запізно, але усвідомив свої фатальні прорахунки у відносинах із громадянським суспільством. Неначе остання спокута сприймається його звернення до народу в тексті зречення на користь монаршого брата Михайла. У документі також містився заклик до народної громади допомогти "вивести Росію на шлях перемоги, благоденства і слави" [8, с. 17—18].

В імператорському правлінні й, напевно, не тільки російському, спостерігався парадокс: монархи, з одного боку, повністю ігнорували народні потреби, більше того, виявляли жорстокість до простих людей, а з іншого — у відповідь на свою байдужість очікували на щирі й безмежну любов підданих. І отримували її навіть у найскрутніші моменти — так би мовити, авансом. Саме так сталося під час війни Росії з Наполеоном у 1812 р., коли закріпачені селяни підіймалися "за царя-батьошку" з вилами та косами.

Утім, за століття ситуація докорінно змінилася. Огріхи царювання династії Романових на початок ХХ ст. стали очевидними для всіх, навіть неосвічених людей. Росія, що постійно воювала, вже у другій половині ХІХ ст. не відзначалася загальним суспільним піднесенням. Видатний діяч української культури М. Садовський, якому довелося брати участь у російсько-турецькій війні 1877—1878 рр., у своїх споминах зумів передати й панівні тоді настрої, й ставлення до імператорського правління. Наприклад, під час облоги Плевни солдати відверто голодували, тож збирали качани пшінки, пекли їх і гризли [9, с. 70]. Зранку раціон вояків обмежувався двома сухарями, і це на тлі червоного вгодованого обличчя великого князя Миколи Миколайовича (сина Миколи I. — *Л. Д.*), який "з радістю дивився на гарматне м'ясо, призначене для його слави" [9, с. 79]. Укладений Олександром II Сан-Стефанський мир (1878) М. Садовський назвав "езуїтським викрутасом", адже від турецької неволі визволили пригноблених болгарських "братів", а в Росії "від молдаванина до фіна на всіх языках все мовчало, бо благоденствовало".

І 30-мільйонному українському народові Емським указом царя (1876) того самого язика взагалі було "відрізано": повернувшись до Києва, М. Садовський на концерті М. Лисенка почув лише одну українську пісню "Дощик", та й ту виконували у французькому перекладі, бо "своєю мовою зась" [9, с. 84].

У фронтових записках російського солдата часів Першої світової війни (1914—1918) простежуємо апатію та суїцидальні настрої. Автор писав, що війна "через всю землю розкинулася і від неї лише одна дорога — у потойбічний світ, якби знати, яке там життя, давно б пішов..." [10, с. 71]. Вояк із болем оповідав, як козаки по-звірячому звалтували семирічну дівчинку, вона вже під другим нелюдем "мертвенька була", а його за спробу допомогти дитині жорстоко побили [10, с. 42]. Зі скорботою і жалем описував восьмирічного єврейського хлопчика, який залишився один із немовлям-братиком на руках, адже солдати вбили його матір, повісили батька, вчинили наругу над сестрою, закатававши до смерті [10, с. 66]. Вояка вразила історія, що сталася в Кам'янці, де у фортеці тримали нарече-

них, звинувачених у шпигунстві: напередодні страти дівчина попросила фарбу для волосся й щипці для завивання, адже хотіла востаннє сподобатися коханому [10, с. 68]. Водночас, на тлі такої тонкої сентиментальності, солдат спокійно розповідав про участь у мародерстві, адже вороги "дуже добре живуть" і мають речі, призначення яких йому навіть невідоме, тому під регіт офіцера, який мусив би заборонити такі дії, все згрібалось в ковдру для "подальшого з'ясування" [10, с. 46].

Висновки. Отже, спираючись на результати дослідження видань 1917 р. із фондів Державного архіву друку, можемо зробити висновок, що передумови революційних процесів 1917 р. було сформовано низкою внутрішніх (соціальна експлуатація, національні утиски, переслідування опозиції) і зовнішніх (імперіалістична політика, прагнення захопити нові землі) чинників. Невиліковною гангреною, що остаточно підточила здоров'я імперії Романових, стала Перша світова війна. Жорстока байдужість царів у ставленні до свого народу зрештою обернулася тотальною відповіддю, квінтесенцією якої стали революційні події 1917 р.

Список бібліографічних посилань

1. Последний самодержец. История жизни и царствования императорской России Николая II. Харьков : Друг народа, 1917. 64 с.
2. Короленко В. Падение царской власти. Полтава : Типография "Хуторянин" Полтавского общества сельского хозяйства, 1917. 32 с.
3. Дедушка Тарас. Правдивая история о русских царях (в стихах). Одесса : Техник, 1917. 48 с.
4. Горелик И. А. Потемкинские дни (воспоминания потемкинцев). Одесса : [б. и.], 1917. 15 с.
5. Шишко Л. Рассказы по русской истории в 3-х ч. Ч. 3. Одесса : Общее изд-во "Одесские новости" и "Труд", 1917. 93 с.
6. Афанасьев Г. Е. Английская революция 1688. Русская революция 1917. Киев : Типография С. В. Кульженко, 1917. 22 с.
7. Родштейн И. Россия на краю гибели. Киев : Республиканское издательство, 1917. 30 с.
8. Богданович Т. Великие дни революции 23.02—12.03.1917. Одесса : Типо-литография штаба округа, 1917. 24 с.
9. Садовський М. Спомини з російсько-турецької війни 1877—1878 рр. Київ : Час, 1917. 88 с.
10. Федорченко С. Народ на войне. Фронтовые записки. Киев : Издание издательского подотдела Комитета Юго-Западного фронта Всероссийского земского союза, 1917. 142 с.

Larysa Doiar,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the State Printing Archive of the Book Chamber of Ukraine

Prerequisites of the revolutionary processes of 1917: anatomy of accumulation (based on printed materials from the collections of the Book Chamber of Ukraine)

The presented article is the final in the implementation of the historical and fund research study "Printed publications of the era of the revolution and the struggle for the preservation of Ukrainian statehood (1917—1921): rare sources from the collections of the Book Chamber of Ukraine", which was conducted by the State Printing Archive during 2025. This research raises the problem of bibliographic research carried out on the book, periodical (magazine and newspaper), sheet, fine art, sheet music, and cartographic publications stored in the institution using the method of their content analysis. The presented study is devoted to the issues of the destruction of one of the four European empires that existed until the first quarter of the twentieth century. Based on the card repertoire of the "Catalog of Specially Stored Books" of the Book Chamber of Ukraine, the author analyzes the last years of the Romanov empire and highlights the causal and preconditional characteristics of all subsequent revolutionary processes, in particular: the

second russian bourgeois-democratic revolution (February 1917), the Ukrainian national-democratic revolution (March 1917) and the russian social-democratic (proletarian) revolution (October 1917). The purpose of the research was to generalize the materials of the institution's damaged (1917) fund, establish its current contents and introduce rare printed sources from national history into scientific circulation. The research used literature written by contemporaries, eyewitnesses and direct leaders of the revolutionary events of a century ago. The source base of this study is scientific works, polemical treatises, memoirs, and works of art that were published in Ukraine in 1917.

Keywords: publishing house "Friend of the People"; printing house of S. V. Kulzhenko; publishing company "Chas"; monarchy; empire; Romanov dynasty; World War I; bourgeois-democratic revolution; national self-determination

References

1. *Posledniy samoderzhets. Istoriya zhizni i tsarstvovaniya imperatorskoy Rossii Nikolaya*. (1917). Khar'kov: Drug naroda.
2. Korolenko V. (1917). *Padeniye tsarskoy vlasti*. Poltava: Tipografiya "Khutoryanin" Poltavskogo obshchestva sel'skogo khozyaystva.
3. Dedushka Taras. (1917). *Pravdivaya istoriya o russkikh tsaryakh (v stikhakh)*. Odessa: Tekhnik.
4. Gorelik I. A. (1917). *Potemkinskiye dni (vospominaniya potemkintsev)*. Odessa: [b. i.].
5. Shishko L. (1917). *Rasskazy po russkoy istorii v 3-kh ch.* Ch. 3. Odessa: Obshcheye izd-vo Odesskiye novosti i Trud.
6. Afanas'yev G. Ye. (1917). *Angliyskaya revolyutsiya 1688. Russkaya revolyutsiya 1917*. Kiev: Tipografiya S. V. Kul'zhenko.
7. Rodshteyn I. (1917). *Rossiya na krayu gibeli*. Kiev: Respublikanskoye izdatel'stvo.
8. Bogdanovich T. (1917). *Velikiye dni revolyutsii 23.02—12.03.1917*. Odessa: Tipo-litografiya shtaba okruga.
9. Sadovskiy M. (1917). *Spomini z rosíys'ko-turets'koí vîyni 1877—1878 rr.* Kyiv: Chas.
10. Fedorchenko S. (1917). *Narod na voyne. Frontovyye zapisi*. Kiev: Izdaniye izdatel'skogo podotdela Komiteta Yugo-Zapadnogo fronta Vserossiyskogo zemskogo soyuza.

Надійшла до редакції 12.09.2025

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).39-47](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).39-47)
УДК 02(100+477):[098.3:614.841]:316.75(045)

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу книжкової
індустрії та медіа Книжкової палати України
zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

Марина Ганечко,

старша наукова співробітниця відділу
моніторингу книжкової індустрії та медіа
Книжкової палати України
zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0009-0001-6928-0376>

Полум'я над сторінками: спалена книга як мовчазна жертва ідеології

Статтю присвячено дослідженню багатоміжової історії знищення книг. Спалену книгу розглянуто не лише як результат фізичної втрати інформації, а і як трагічний символ ідеологічної боротьби та геноциду культурної спадщини. Проаналізовано причини та наслідки цілеспрямованого вилучення й знищення літератури в різні історичні періоди; наголошено на її значенні як об'єкта контролю, інструменту пропаганди та мішені для придушення вільнодумства.

Особливу увагу приділено символічній ролі спаленої книги як мовчазного свідка ідеологічної непримиренності, потужного заклик до захисту інтелектуальної свободи, культурного розмаїття, потреби збереження культурної спадщини.

Окремо розглянуто український контекст — від імперських заборон і радянської цензури до сучасного знищення бібліотек під час війни. Висвітлено традиції опору та відродження: від самвидаву до цифрового збереження літературної спадщини. Констатовано, що книга в українській історії постає символом гідності й культурного спротиву.

Наголошено на потребі осмислення наслідків втрат бібліотечних фондів та актуалізації завдання збереження культурної пам'яті в сучасному інформаційному просторі.

Ключові слова: знищення книг; спалення книг; ідеологія, цензура; символізм; контроль думок; інтелектуальна свобода; культурна репресія; символ фенікса

Постановка проблеми. Навмисне знищення книг протягом історії людства є не лише актом фізичного вандалізму, а й потужним символом ідеологічної боротьби, що призводить до безповоротної втрати знань, культурної спадщини та різноманіття думок, перетворюючи їх на попіл. Дослідження цього явища є критично важливим сьогодні, в епоху інформаційної війни та поляризації, адже аналіз історичних фактів знищення літератури допомагає усвідомити механізми цензури, мотивації, довготривалі наслідки для розвитку цивілізації, актуальність цієї проблеми в сучасному інформаційному суспільстві, цінність вільного обміну думками та необхідність збереження культурної спадщини від руйнівного впливу догматизму в будь-якій формі, зокрема й у цифровому просторі, що обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Феномен спалення книг як інструменту ідеологічного контролю привертає увагу дослідників гуманітарних наук. У монографії R. Ovenden простежено історію цілеспрямованого знищення знань від античності до сучасності, проаналізовано політичні, релігійні та культурні мотиви таких дій [1]. У статті L. Boissoneault у *Smithsonian Magazine* подано широкий історичний контекст бібліоциду — від Цінь Шихуана (213 р. до н. е.) до цифрової цензури, а в матеріалі T. Biscontini на ресурсі EBSCO описано факти нацистських спалень понад 20 тис. книг у 1933 р. як спроби "очищення" культури [2; 3]. R. Knuth висвітлює випадки знищення бібліотек тоталітарними режимами XX ст. [4]. У сучасному контексті автори трактують спалення книг як вияв протесту чи цензури. Зокрема, I. Crouch у *The New Yorker* аналізує резонанс довкола "Книги негрів" Л. Гілла в Нідерландах, а B. Levin у *Vanity Fair* — приклади заборон книжок у школах Вірджинії [5; 6].

Українські дослідники також приділяють увагу цій тематиці. М. Тимошик розглядає вплив наслідків знищення українських книжкових зібрань на формування національної ідентичності [7]. В Українській бібліотечній енциклопедії згадано про втрати книгозбірень Києво-Печерської лаври (1718) та Києво-Могилянської академії (1780) [8]. У радянський період активно знищували "шкідливу" літературу, і цей аспект досліджувала О. Дзира на прикладі фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [9]. Ю. Ко-

лісник аналізує механізми політичної цензури в радянській пресі [10]. Питання втрат бібліотек та архівів під час російсько-української війни на міжнародному рівні висвітлювала Х. Бондарєва [11]. О. Федотова досліджувала спалення книг як інструмент ідеологічної боротьби та символ придушення національної ідентичності, розглядаючи бібліокластію як одну з форм цензурного контролю [12]. С. Зворський у статті "Стирання слова" оцінює такі дії як акт культурної агресії [13].

Подальші дослідження окресленої проблеми допоможуть краще зрозуміти механізми культурних репресій і важливість захисту свободи слова в сучасному суспільстві.

Мета статті. Бібліокластію, або знищення книг через спалення, розглянуто у статті як глибоко символічний вчинок, спрямований на руйнування знань, світоглядних парадигм і культурної самобутності в контексті панування тоталітарних ідеологій. Дослідження спрямовано на всебічне вивчення цього явища як інструменту ідеологічного контролю. У центрі уваги перебувають історичні прецеденти спалення книг, їхні першопричини, механізми реалізації та далекосяжні наслідки для суспільства, культурної спадщини, суспільної свідомості й фундаментальних етичних принципів цивілізації. Особливу увагу приділено інтерпретації спаленої книги як потужного знаку та мовчазного свідка боротьби за домінування над свідомістю, засобу викорінення культурної пам'яті й інтелектуальної свободи. У цьому контексті важливим є осмислення досвіду України, де нищення книжкової культури поєднувалося з тривалим спротивом — від збереження заборонених текстів до сучасних практик відновлення національної літературної традиції в умовах війни й інформаційного протистояння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж століть людство створювало книжки як носії знань, культурної спадщини й історичної пам'яті, але водночас і нещадно знищувало їх. Від глиняних табличок до електронних книг шлях збереження інформації був результатом багатовікової копіткої праці та супроводжувався не лише досягненнями, а й болючими втратами. Війни, ідеологічний тиск, релігійна нетерпимість і політична ворожнеча зумовлювали використання бібліокластії як способу підкорення народів і придушення їхньої ідентичності.

Книга завжди відігравала головну роль у розвитку цивілізації, сприяючи поширенню знань, формуванню культурних цінностей і збереженню колективної пам'яті. Водночас закарбована й трагічна історія її знищення — спалені бібліотеки, конфісковані видання, публічні аутодафе. Від давнього Китаю до тоталітарних режимів ХХ ст. бібліоцид став символом ідеологічної боротьби з вільною думкою й прагненням контролювати свідомість.

В історії людства неодноразово відбувалося фізичне винищення книг для досягнення політичних чи релігійних цілей, і це системне явище потребує глибокого осмислення. У сучасних умовах війна РФ проти України супроводжується руйнуванням бібліотек і музеїв, а отже це питання знову набуває надзвичайної актуальності.

Історичні причини знищення книг

Ранні спалення: від Античності до Середньовіччя. Практика знищення небажаних книг має глибоке коріння. Один із найбільш ранніх випадків бібліокластії датовано 213 р. до н. е. Імператор Китаю Цінь Ші Хуанді наказав спалити книги й закопати живцем учених. Було знищено твори науки, медицини, сільського господарства, конфуціанських класиків, історичні записи (окрім історії династії Цінь) та філософські праці. Страчено близько 500 учених, ще тисячі зазнали репресій. Це був один із перших прикладів державного знищення інтелектуальної спадщини в історії [16].

В античному світі знаходимо свідчення цілеспрямованого знищення текстів, які суперечили панівним релігійним чи політичним поглядам. Згадки про спалення єретичних книг у Стародавньому Єгипті, знищення філософських праць, автори яких критикували владу в античній Греції, свідчать про розуміння потенційної сили слова та прагнення контролювати інформаційний простір.

Одним із найвідоміших прикладів є ймовірне знищення значної частини Александрійської бібліотеки — одного з найбільших центрів знань античного світу. Хоча точні обставини та масштаби втрат залишаються предметом дискусій серед істориків, різні джерела вказують на пожежі під час римських завоювань і пізніших політично-релігійних конфліктів як можливі причини загибелі цінних сувоїв. Руйнування чи спалення бібліотек у Стародавньому світі часто було наслідком політичної нестабільності, війн і боротьби за владу, а нищення культурних центрів

противника розглядали як спосіб підірвати його інтелектуальну та духовну міць.

У ранньому Середньовіччі, після падіння Римської імперії, втрати книжкових фондів були пов'язані з варварськими вторгненнями та загальним занепадом культурного життя в окремих регіонах Європи. Хоча монастирі відіграли важливу роль у збереженні частини античної спадщини завдяки переписуванню книг, значну кількість давніх текстів було безповоротно втрачено. Релігійні мотиви також призводили до вилучення й знищення книг, особливо язичницьких, єретичних, богохульних або таких, що загрожували чистоті віри.

У період Середньовіччя церква відігравала головну роль у збереженні інтелектуального життя й одночасному контролі над ним. З поширенням ересі й інакості сформувалася інституція цензури, спрямована на вилучення та знищення книг, які вважали небезпечними для віри. Кульмінацією цієї боротьби стала діяльність інквізиції, котра використовувала публічні спалення книг як символічний акт очищення від "єретичних" ідей і залякування вірян. Ці багаття стали метафорою боротьби з вільнодумством і спробою встановити жорсткий ідеологічний контроль. Водночас варто зазначити, що саме завдяки монастирським бібліотекам було збережено значну частину античної та ранньосередньовічної літератури. Переписуючи й зберігаючи стародавні рукописи, монахи фактично врятували для нащадків цінні знання з філософії, науки та літератури.

Випадки спалення книжок траплялися і в юдаїзмі. Після того як у 1234 р. противники Маймонида — єврейського філософа та богослова — звернулися до інквізиції з проханням розслідувати ересь, кати-ченці спалили його твори. У ХVІІІ ст. у деяких єврейських громадах спалювали як єретичні книги Моше Хаїма Луцатто та Мозеса Мендельсона.

Знищення у вогні буддійських сутр практикували у школі дзен, але це було не виявом фанатизму, а радше прагненням спонукати учня до "просвітління". Вважалося, що його слід шукати не в культових предметах і релігійних символах, а в "істинній природі" людини, яка і є "природою Будди" [16].

Інквізиція часів Середньовіччя стала одним із найжорстокіших інструментів цензури, а спалення книг нарівні з людськими жертвами — публічною демонстрацією сили й нетерпимості до інакомислення.

Епоха Відродження та Реформації, попри розквіт гуманізму та наукової думки, також не змогла повністю уникнути практики знищення книг. Релігійні війни та конфлікти між католиками й протестантами супроводжувалися актами взаємного спалення ворожої та небезпечної для віри літератури. Ці показові "покарання" мали на меті не лише знищити фізичні об'єкти, а й стерти з пам'яті цілі пласти культурної й інтелектуальної спадщини. Винахід друкарства Й. Гутенбергом у середині XV ст. мав подвійний вплив: з одного боку, сприяв збільшенню доступності книг і поширенню знань, з іншого — потенційно зростали й масштаби бібліокластії, оскільки можна було знищити значно більшу кількість примірників крамольних книг.

XX століття та новий час. XX ст. було періодом безпрецедентного за масштабами та жорстокістю знищення книг, особливо в контексті панування тоталітарних ідеологій. У нацистській Німеччині публічні спалення книг у 1933 р. стали жаклиним символом ідеологічної нетерпимості та прагнення до тотального контролю над думками й свідомістю громадян, актом варварства, вандалізму та ненависті до інтелектуальної свободи, символічним очищенням культурного простору від "небажаних" ідей. Близько 25 тис. книг авторів єврейського походження, ліберальних, пацифістських та інших "неарійських" поглядів було кинуте у вогонь. Під заборону потрапили сотні творів німецької й світової літератури, наукові праці З. Фрейда та А. Ейнштейна. Переслідування митців швидко перетворилося на полювання на всіх незгодних із режимом і зрештою призвело до масового геноциду — Голокосту [15; 16]. Подібні практики цензури та знищення літератури були поширеними й за інших тоталітарних режимів, для яких контроль над інформацією та думками був головним елементом утримання влади.

У Радянському Союзі під жорсткою цензурою опинилася значна частина літературної спадщини. Книги письменників, оголошених "ворогами народу", дисидентів та опозиціонерів, чий погляд розходився з офіційною ідеологією, твори, що не відповідали партійній лінії, вилучали з бібліотек, знищували, авторів піддавали переслідуванням, а на згадування їхніх імен чи книг накладали табу.

Культурна революція в Китаї також супроводжувалася масовим знищенням "буржуазних" або "феодальних" книг.

У контексті діяльності тоталітарних режимів бібліоцид не був випадковим актом вандалізму, а навпаки — слугував системним інструментом ідеологічного контролю, що виконував низку основних функцій. Передусім він став засобом усунення альтернативних ідей: вилучення з обігу літератури, яка суперечила офіційній доктрині або підривала авторитет влади, та позбавлення суспільства доступу до іншої думки. Одночасно це сприяло ліквідації інтелектуальної опозиції — знищення творів, що містили критичні або незалежні погляди, давало змогу боротися з інакомисленням на ідеологічному рівні.

Такий підхід мав на меті створення ідеологічно однорідної свідомості: штучний інформаційний вакуум заповнювали пропагандистськими матеріалами, що формували "правильний" світогляд. Публічні акти спалення книг, окрім практичного значення, також виконували символічну функцію — вони демонстрували повний контроль держави над культурним та інтелектуальним простором, були актом символічного утвердження влади. Крім того, ці дії часто подавали як акти очищення суспільства від "шкідливих" ідей, що нібито загрожували моральному чи політичному порядку. Нарешті, вони виконували роль інструмента залякування: публічне знищення книг було частиною стратегії психологічного терору, спрямованого на придушення вільнодумства та недопущення критики режиму.

Світові війни XX ст. також призвели до величезних втрат культурної спадщини, зокрема й книжкових фондів. Бомбардування міст, руйнування бібліотек та архівів, цілеспрямоване знищення культурних цінностей окупантами стали трагічною реальністю, спричинивши безповоротну втрату мільйонів видань. Сплановане винищення культурного фонду часто становило частину стратегії підризу національної ідентичності ворога.

З початком Другої світової війни нацисти показово спалювали книжки на окупованих територіях. Значних втрат зазнали бібліотеки й архіви в Польщі, Радянському Союзі й інших країнах, окупованих гітлерівською Німеччиною. Руйнування були масштабними та мали довготривалі наслідки для культурної спадщини багатьох країн. Варто згадати знищення бібліотеки Київського державного університету під час німецької окупації, коли було втрачено сотні тисяч цінних видань.

У південних районах України, окупованих Румунією, загарбники знищували бібліотечні

книжки та навіть грамплатівки всіма мовами, за винятком румунської [8].

Окрім прямого знищення під час бойових дій, окупанти часто вивозили цінні книжкові зібрання до Німеччини. Після звільнення території багато бібліотек лежали в руїнах, а їхні фонди були частково або повністю втрачені.

Після завершення Другої світової війни 1946 р. іранські урядові війська придушили підтримувані СРСР курдські й азербайджанські сили, зокрема курдську Республіку Мехабад. Унаслідок цього в багатьох курдських районах було спалено всі книги курдською мовою, заборонено її викладання у школах і закрито курдські видання. Така сама доля спіткала й азербайджанську літературу на території самопроголошеного Азербайджанського Народного Уряду на півночі Ірану [14].

Варто також згадати про руйнування бібліотек та архівів в Югославії під час Балканських воєн у 1990-х рр., коли цілеспрямовані обстріли цих об'єктів мали стерти культурну ідентичність протидержавних сторін.

Під час воєн чи збройних конфліктів книги часто спалюють цілими бібліотеками й архівами. Наприклад, у ході Боснійської війни 1990-х рр. навмисне знищення Національної та Університетської бібліотек Боснії й Герцеговини в Сараєво стало серйозним ударом по культурній спадщині країни. Понад два мільйони книг, періодичних видань і документів, які відтворювали мультикультурну тканину регіону, було втрачено під час пожежі. Конфлікт в Іраку призвів до розграбування й спустошення бібліотек та архівів по всій країні, зокрема й Національної бібліотеки та архіву в Багдаді. У 2003 р. через пожежі та мародерство було втрачено незліченну кількість рукописів і книг, окремі з яких розповідали про багату історію Іраку — колиски цивілізації. Шкода, завдана цим значним культурним інституціям, стала відчутним бар'єром на шляху до розуміння й оцінювання внеску країни у світову спадщину [17]. Члени угруповання "Ісламська держава" повністю спалили бібліотеку в другому за величиною іракському місті Мосул. Сербська армія обстрілами з артилерії руйнувала бібліотеки в Сараєві, у 2001 р. в Індії спалили Коран, що призвело до масових заворушень по всій країні. У 2006 р. у Німеччині ультраправі націоналісти знищили у вогні "Щоденники Анни Франк", а у 2011 р. у Нідерландах — "Книгу негрів" Л. Гілла [14].

Український контекст

В українському вимірі бібліокластия — це не лише акт варварства, а й інструмент боротьби проти української культури, мови та самобутності. Протягом століть імперські режими, передусім Російська імперія та СРСР, цілеспрямовано й послідовно обмежували використання української мови, забороняли друк творів, написаних українською (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р.), закривали українські освітні та наукові установи, знищували пам'ятки національної спадщини та репресували діячів культури, вилучали і спалювали українську літературу. Під час сталінських репресій 1930-х рр. (Розстріляне відродження) було знищено сотні українських митців, бібліотеки очищали від "націоналістичних" видань, які не відповідали офіційній ідеології, спалювали або переробляли на макулатуру, унаслідок чого епохальні твори залишилися без читача. Варварська та деспотична політика супроводжувалася русифікацією й ідеологічною цензурою [13].

У новітній історії, зокрема під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну 2022 р., бібліоцид українських книжок набув загрозливого характеру, а знищення нашої культури знову стало елементом агресивної політики. На окупованих територіях російські війська й адміністрації вилучають і спалюють українську літературу, підручники з історії нашої держави, книги сучасних авторів, а також твори, що підтверджують національну самобутність. Особливо трагічною є ситуація в містах, які зазнали інтенсивних бойових дій: Маріуполі, Харкові, Чернівці, Сіверськодонецьку та інших.

Руйнування бібліотек, університетських книжкових фондів, приватних колекцій призвело до безповоротної втрати великої кількості цінних видань. Окрім фізичної ліквідації, спостерігаються випадки вивезення раритетних книжкових колекцій з окупованих територій до РФ, що також є формою культурних репресій. Такі дії становлять не лише воєнний злочин, а й свідому спробу знищити культурну пам'ять і витіснити українську ідентичність із публічного та освітнього просторів, що є частиною ширшої політики культурного геноциду.

Багато бібліотечних фондів в Україні стали недоступними для читачів через пошкодження від ракетних ударів та бойових дій, і доля цих зібрань залишається невідомою. Попри небезпеку, українські бібліотекарі, волонтери та громадські організації активно працюють над

збереженням книжкових фондів: здійснюють евакуацію літератури з небезпечних регіонів, оцифровують раритетні та цінні видання, створюють онлайн-архіви для збереження культурної спадщини. Міжнародні організації також надають допомогу у відновленні пошкоджених бібліотек і збереженні культурних цінностей України.

На жаль, варварське ставлення до культурної спадщини залишається актуальною проблемою й у XXI ст. Проте історія свідчить, що спалені книжки не зникають — вони повертаються у нових виданнях, шкільних програмах і серцях читачів. Спалення книжок в Україні стало не лише актом знищення, а й символом того, що українське слово — нездоланне та здатне виживати навіть у найтемніші часи.

Наслідки знищення книг як загроза культурному й інтелектуальному розвитку суспільства

Знищення книг є одним із найрадикальніших способів викорінення культурної пам'яті та контролю над колективною свідомістю суспільства. Це призводить до глибоких і довготривалих наслідків у різних сферах людської діяльності. Насамперед спостерігається інтелектуальна й культурна деградація: разом із втраченими книгами суспільство втрачає й накопичені знання, ідеї, наукові досягнення, що гальмує розвиток освіти, науки, мистецтва та культури.

Окрім того, деформація історичної пам'яті є однією з найнебезпечніших загроз, яку становить знищення літературних і документальних джерел. Загибель автентичних текстів може призвести до перекручення чи навіть повної втрати важливих історичних фактів, унеможливаючи об'єктивне осмислення минулого.

В умовах обмеженого доступу до знань, що виникає внаслідок руйнівних дій, інтелектуальний розвиток майбутніх поколінь суттєво ускладнюється. Нестача широкого спектра джерел перешкоджає формуванню критичного мислення, самостійному аналізу інформації та виробленню незалежної позиції.

Зрештою, посилення ідеологічної монополії є ще одним суттєвим наслідком: викорінення альтернативних поглядів, викладених у літературі, сприяє утвердженню єдиної панівної ідеології, придушує плюралізм думок й унеможливає конструктивний суспільний діалог.

Отже, знищення книг є не лише актом фізичного руйнування носіїв інформації, а й небезпечною загрозою, що призводить до глибоких

культурних, соціальних і політичних трансформацій деструктивного характеру.

Опір знищенню та символ фенікса. Чи відроджується книга після спалення?

Історія людства неодноразово засвідчувала опір знищенню книги як символу культури й людської думки. У різні епохи бібліотекарі, науковці, письменники та пересічні читачі, свідомо ризикуючи життям, рятували цінні рукописи та друковані видання від вогню, цензури чи конфіскації. Таємне збереження книг, створення прихованих бібліотек, переписування заборонених текстів, передавання знань через усну традицію стали виявами мужності й глибокого усвідомлення високої вартості культурної спадщини. Ці дії є прикладом інтелектуального спротиву, що свідчить про нездоланну сутність книги.

Періоди масового знищення книжкових фондів майже завжди супроводжувалися подальшими спробами їх відновлення. Символ фенікса, що відроджується з попелу, якнайкраще ілюструє стійкість книги як носія знань і пам'яті, влучно передає її здатність до нового життя. Навіть зруйнована фізично, книга може оживати через різні форми фіксації й передавання змісту. Збережені фрагменти втрачених книг, переклади, спогади та свідчення очевидців, дослідження істориків ставали основою для реконструкції цілісних наративів. Яскравим прикладом опору стала практика самвидаву в СРСР, коли заборонену радянською владою літературу копіювали вручну або за допомогою друкарських машинок і поширювали в умовах суворої цензури. Це свідчило про жагу до правди й опору системі забуття, прагнення до збереження минулого, активну боротьбу за історичну пам'ять у протистоянні з ідеологічними чи тоталітарними зусиллями стерти цілі шари національної чи світової культури [18].

Не менш важливу роль у збереженні національного слова відігравала українська діаспора, яка в еміграції перевидавала твори репресованих і заборонених авторів, зберігаючи голоси, змушені мовчати вдома. У сучасну цифрову добу функцію фенікса виконують інтернет і цифрові бібліотеки, що стали новітнім щитом проти фізичного знищення інформації.

Ці факти свідчать про незламну здатність книги до відродження — навіть після спроб знищення в часи переслідувань. Вона долає простір, час, вогонь і забуття, залишаючись здатною до оновлення та розповсюдження як живе втілення

людського прагнення до свободи, правди й пам'яті, доводячи своє безсмертя в культурній та історичній перспективі.

Сучасність: нові загрози та форми знищення книг

У сучасному світі, попри значний технологічний прогрес і зростання усвідомлення цінності культурної спадщини, загроза бібліоциду залишається актуальною. Збройні конфлікти, що тривають у різних регіонах світу, призводять до руйнування бібліотек, архівів та освітніх інституцій. Екологічні катастрофи — пожежі, повені, землетруси — становлять серйозні виклики для існування паперових носіїв інформації.

У ХХІ ст. загрози для книг набули нових, не таких очевидних, але не менш руйнівних і небезпечних форм. Якщо в минулому домінували акти фізичного знищення книг: спалення, цензурні заборони, вилучення з бібліотек, притаманні тоталітарним режимам, то сьогодні основну небезпеку становлять цифрові ризики. Це, зокрема, онлайн-цензура, кіберзлочинність, втрата даних, технічні проблеми, маніпуляції алгоритмами та політичні рішення, здатні обмежити або повністю заблокувати можливість здобувати знання.

Цифрові бібліотеки, попри широкий функціонал, вразливі до технічних негараздів, кіберзагроз, вилучення контенту, блокування доступу до окремих матеріалів та юридичних обмежень. Алгоритми модерації, спроможні автоматично вилучати "небажані" матеріали, що суперечить юридичним та етичним критеріям і створює нову форму цифрової цензури, становлять ризики для збереження інтелектуальної спадщини. Ці процеси супроводжуються витісненням друкованих джерел електронними, які позбавлені стабільної матеріальної форми, піддаються редагуванню або можуть зникнути з цифрового середовища.

Постають і додаткові виклики: проблеми сумісності форматів, старіння носіїв, брак єдиної, уніфікованої інфраструктури довготривалого архівування. Ці проблеми актуалізують потребу розроблення ефективних механізмів цифрового збереження культурної спадщини.

Паралельно поширюється ще одна форма інформаційної загрози — дезінформація, яка дедалі частіше витісняє академічні джерела популярними, але ненадійними альтернативами. Захист книг потребує не лише фізичного збереження, а й активної культурної, правової та освітньої боротьби за доступ до верифікованої інформації. Знищення книги в наш час не завжди має форму прямого насильства й часто маскується

під економічну доцільність, технічну модернізацію чи політичну коректність. Тому завдання сучасного суспільства — розпізнавати ці приховані загрози та об'єднати зусилля задля захисту інтелектуальної спадщини людства — не лише архівування, а й етичного контролю за цифровим середовищем, гарантування свободи слова, підтримки відкритого доступу до знань і захисту історичної пам'яті в умовах цифрової реальності [19].

Висновки. Спалена в полум'ї книга — це не лише результат знищення матеріального об'єкта, а й замах на пам'ять, культуру, ідентичність та можливість мислити вільно. В історії людства вогонь ставав знаряддям не тільки очищення, а й придушення: тоталітарні режими ХХ ст., релігійні фанатики, колоніальні імперії — усі прагнули знищити небажані наративи, стерти "неправильні" думки, змусити їх забути чи замінити "правильними". У цьому контексті спалена книга є мовчазною, але потужною жертвою, символом того, що ідеології бояться сили слова більше, ніж зброї.

Водночас історія бібліоциду — це історія спротиву. Кожен випадок знищення книги створює ланцюг протидії: збереження текстів у пам'яті, переписування, приховане книгорозповсюдження, еміграційне книговидання, архівування й оцифровування. Ідеологічні режими, знищуючи книги, лише підсилюють їх значення в очах тих, хто розуміє цінність і потенціал друкованого слова, адже згоріла книга перетворюється на символ свободи думки.

Український контекст надає явищу бібліоциду особливої гостроти. Історія України позначена не лише руйнуваннями та імперськими утисками, а й свідомою політикою винищення культурної спадщини, серед якої книга становила одну з пріоритетних цілей. Знищення бібліотек у радянський період, Розстріляне відродження, вилучення українських видань під час сталінських чисток, заборона "шкідливої" літератури — це ланки однієї тривалої стратегії, спрямованої на мовне й історичне обезголовлення українського народу. У наш час війна з РФ знову повертає українців до цих сторінок: бібліотеки, зруйновані ракетними обстрілами чи свідомо розграбовані окупантами, — це не випадковість, а продовження наступу ідеологічного фронту.

Проте факти знищення книг неодмінно супроводжують приклади відродження. Після кожного акту культурного вандалізму українська книга поверталася — часто потужнішою. Дисци-

дентський самвидав, підпільні бібліотеки в селах, оцифрування української спадщини в еміграції, відновлення видавничих традицій після 1991 р., розвиток незалежного книговидавництва після 2014 р., культурна мобілізація після повномасштабного вторгнення у 2022 р. — усі ці заходи демонструють, що книга в Україні є не лише носієм знань, а й зброєю спротиву, формою самоусвідомлення нації.

У сучасному світі, де цифрова реальність змінює формат існування тексту, спалення книги не обов'язково означає фізичний вогонь. Це може бути алгоритмічне забуття, цензура через видалення з цифрових платформ, заміщення контентом без змісту й глибини. Проте, як і раніше,

книга залишається полем боротьби — за значення, пам'ять, ідентичність. І сьогодні, як і в минулому, збереження книги — це не лише про архіви й полиці, а й про здатність суспільства чинити опір забуттю та облудним вигадкам псевдоісториків.

Отже, полум'я над сторінками — це не кінець, а початок нової розмови про те, що вогонь не лише знищує, а й очищує простір для оновлення. Книга, яка вижила, була переписана чи відтворена, набуває нової сили — як символ незламності, доказ того, що свободу слова й думки можна переслідувати, але не знищити. Українська історія — одне з найпереконливіших цьому свідчень!

Список бібліографічних посилань

1. Ovenden R. *Burning the Books: A History of the Deliberate Destruction of Knowledge*. Cambridge : Belknap Press, 2020. 320 p.
2. Boissoneault L. A Brief History of Book Burning, From the Printing Press to Internet Archives. 3.08.2017. *Smithsonian Magazine*. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/brief-history-book-burning-printing-press-internet-archives-180964697/>.
3. Biscontini T. Nazi Book Burnings. 2023. *EBSCO*. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/nazi-book-burnings>.
4. Knuth R. *LIBRICIDE: The Regime-Sponsored Destruction of Books and Libraries in the Twentieth Century*. Westport, CT : Praeger, 2003. 277 p.
5. Crouch I. Heated Debates, Burning Books. 21.06.2011. *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/heated-debates-burning-books>.
6. Levin B. Conservatives Are Just Openly Endorsing Book Burning Now. 11.11.2021. *Vanity Fair*. URL: <https://www.vanityfair.com/news/2021/11/virginia-school-board-book-burning?srsId=AfmBOoqqJ5xOY1krkJNvXYGdnomGu8YwjSfEaQ8PhwjXbjUtJkCQHDwQ>.
7. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. 2-ге вид., випр. Київ : Наша наука і культура, 2007. 495 с.
8. Бібліокластія. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Бібліокластія>.
9. Дзира О. Війна з українською книгою: радянські часи та сучасні реалії. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. С. 59—65.
10. Колісник Ю. В. Засилля політичної цензури в інформаційному просторі УРСР [Архівовано 9 грудня 2017 у Wayback Machine]. *Вісник Львівського ун-ту. Серія: Журналістика*. 2011. Вип. 35. С. 167—179.
11. Бондарева Х. Комітет ПАРС визнав стирання РФ української культурної ідентичності елементом геноциду. *Європейська правда*. 28.05.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/28/7186922/>.
12. Федотова О. Спалення книг як прояв цензурного контролю над культурою. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 3. С. 44.
13. Зворський С. Стирання слова. 2024. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/znyshchennia-bibliotek/>.
14. Крутов М. Спалення книг: історія та сучасність. 2016. *Суснієство*. URL: <https://ru.krymr.com/a/27491616.html>.
15. United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC. Nazi Book Burnings. *Encyclopedia Holocaust*. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/book-burning>.
16. Тарасова Д. З кого російський уряд взяв приклад палити книжки. 22.09.2014. *Еспресо*. URL: https://espresso.tv/article/2014/09/22/z_koho_rosiyskyu_uryad_vzyav_pryklad_palyty_knyzhky.
17. Самех Е. Втрачені бібліотеки світу та їхні таємниці: розгадка історичних загадок. 24.04.2024. *Connollycove*. URL: <https://www.connollycove.com/the-lost-libraries-of-the-world/>.
18. Салабан Н. Сам пишу, сам друкую, сам поширюю, сам за це сиджу в тюрмі. 2018. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/samvydav-sam-pyshu-sam-drukuii-sam-poshyriuii-sam-za-tse-sydzhu-v-tiurmi/>.
19. Напюрковський М. Електронні книжки не горять. 16.10.2019. *Verbum*. URL: <https://www.verbum.com.ua/10/2019/library-shadows/ebooks-dont-burn/>.

Mykhaylo Onyshchuk,
 PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
 Head of the Department of Monitoring the Book Industry
 and Media of the Book Chamber of Ukraine

Maryna Hanechko,
 Senior Researcher
 of the Department of Monitoring the Book Industry
 and Media of the Book Chamber of Ukraine

Flames above the pages: a burnt book as a silent victim of ideology

The article is devoted to the study of the centuries-old history of book destruction; the burned book is considered not only as a result of the physical loss of information, but also as a tragic symbol of ideological struggle and genocide of cultural heritage. The causes and consequences of the purposeful seizure and destruction of literature in different historical periods are analyzed; its significance as an object of control, a tool of propaganda and a target for the suppression of free thought is emphasized.

Special attention is paid to the symbolic role of the burned book as a silent witness to ideological intolerance, a powerful call to protect intellectual freedom and cultural diversity, as well as to the need to preserve cultural heritage. The Ukrainian context is separately considered - from imperial bans and Soviet censorship to the modern destruction of libraries during the war. The traditions of resistance and revival are highlighted: from samizdat to the digital preservation of literary heritage. The book in Ukrainian history appears as a symbol of dignity and cultural resistance.

The need to understand the consequences of the loss of library funds and to actualize the task of preserving cultural memory in the modern information space is emphasized.

Keywords: destruction of books; burning of books; ideology, censorship; symbolism; control of thoughts; intellectual freedom; cultural repression; phoenix symbol

References

- Ovenden R. (2020). *Burning the Books: A History of the Deliberate Destruction of Knowledge*. Cambridge: Belknap Press.
- Boissoneault L. (2017). A Brief History of Book Burning, From the Printing Press to Internet Archives. *Smithsonian Magazine*. Available at: <https://www.smithsonianmag.com/history/brief-history-book-burning-printing-press-internet-archives-180964697/>.
- Biscontin T. (2023). Nazi Book Burnings. *EBSCO*. Available at: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/nazi-book-burnings>.
- Knuth R. (2003). *LIBRICIDE: The Regime-Sponsored Destruction of Books and Libraries in the Twentieth Century*. Westport, CT: Praeger.
- Crouch I. (2011). Heated Debates, Burning Books. *The New Yorker*. Available at: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/heated-debates-burning-books>.
- Levin B. (2021). Conservatives Are Just Openly Endorsing Book Burning Now. *Vanity Fair*. Available at: <https://www.vanityfair.com/news/2021/11/virginia-school-board-book-burning?srsId=AfmBOoqJ5xOY1krkJNvXYGdnomGu8YwjSfEaQ8PhwjXbjUtJkCQHdWQ>.
- Tymoshyk M. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy*: pidruchnyk. 2-he vyd., vypr. Kyiv: Nasha nauka i kultura.
- Biblioklastiia. (n. d.). *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia*. Available at: <https://ube.nlu.org.ua/article/Biblioklastiia>.
- Dzyra O. (2022). Viina z ukrainskoju knyhoiu:adianski chasy ta suchasni realii. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 30, pp. 59—65.
- Kolisnyk Yu. V. (2011). Zasyllia politychnoi tsenzury v informatsiinomu prostori URSR [Arkhivovano 9 hrudnia 2017 u Wayback Machine]. *Visnyk Lvivskoho un-tu. Seriya: Zhurnalistyka*, 35, pp. 167—179.
- Bondarieva H. (2024). Komitet PARIE vyznav styrannia RF ukrainskoi kulturnoi identychnosti elementom henotsydu. *Yevropeiska pravda*. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/28/7186922/>.
- Fedotova O. (2015). Spalennia knih yak proiav tsenzurnoho kontroliu nad kulturoiu. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, p. 44.
- Zvorskyi S. (2024). Styrannia slova. *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/znyschennia-bibliotek/>.
- Krutov M. (2016). Spalennia knih: istoriia ta suchasnist. *Suspilstvo*. Available at: <https://ru.krymr.com/a/27491616.html>.
- United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC. Nazi Book Burnings. (n. d.). *Encyclopedia Holocaust*. Available at: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/book-burning>.
- Tarasova D. (2014). Z koho rosiiskyi uriad vziav pryklad palyty knyzhky. *Espresso*. Available at: https://espresso.tv/article/2014/09/22/z_koho_rosiiskyy_uryad_vzyav_pryklad_palyty_knyzhky.
- Samekh E. (2024). Vtracheni biblioteky svitu ta yikhni taiemnytsi: rozghadka istorychnykh zahadok. *Sonnollycove*. Available at: <https://www.connollycove.com/the-lost-libraries-of-the-world/>.
- Salaban N. (2018). Sam pyshu, sam drukuii, sam poshyriuii, sam za tse sydzhu v tiurmi. *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/samvydav-sam-pyshu-sam-drukuii-sam-poshyriuii-sam-za-tse-sydzhu-v-tiurmi/>.
- Napiurkovskiy M. (2019). Elektronni knyzhky ne horiat. *Verbum*. Available at: <https://www.verbum.com.ua/10/2019/library-shadows/ebooks-dont-burn/>.

Надійшла до редакції 18.07.2025

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).48-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).48-52)
УДК 050.44Хобі(477):001.891.3](045)

Наталія Романюк,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
доцентка кафедри медіапродюсування та видавничої справи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
n.romaniuk@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9225-2955>

Рубрика "З минулого" журналу "Хобі" як спосіб популяризації української культури та джерельна база для дослідників

Статтю присвячено дослідженню контенту журналу "Хобі", що виходив протягом 2005—2008 рр. і лише нещодавно став предметом наукової уваги.

Наголошено, що часопис був унікальним за наповненням і цільовим призначенням, позиціонував себе як "журнал для всіх поколінь" про "світ наших захоплень".

Розглянуто тематичне наповнення рубрики "З минулого". Констатовано, що цей розділ є важливим, з одного боку, у змістовому аспекті, адже в ньому публікували репортажі, есе, нариси, інтерв'ю, що стосувалися краєзнавства, історії, літератури, живопису, видавничої справи України; з іншого — як майданчик для оприлюднення творчих напрацювань талановитих дописувачів журналу "Хобі".

Зауважено, що постійним автором рубрики "З минулого" був В. Панченко, також у ній друкували розвідки Л. Куценка, І. Кочергіна, Н. Гончарової та інших.

Підсумовано, що багатоаспектні за тематикою нариси рубрики "З минулого" сприяли популяризації української культури та заохочували до вивчення рідної історії, а нині можуть слугувати джерельною базою для дослідників.

Ключові слова: всеукраїнський журнал "Хобі"; рубрика "З минулого"; журнальні видання України 2000-х рр.; краєзнавство; дослідження української культури; В. Панченко

Постановка проблеми. Всеукраїнський журнал "Хобі" виходив друком упродовж 2005—2008 рр., об'єднував авторів з різних куточків України, публікував статті щодо дозвілля й захоплень видатних сучасників і персоналій минулого. Часопис був унікальним за наповненням і цільовим призначенням та позиціонував себе як "журнал для всіх поколінь" про "світ наших захоплень". Видання створювала команда з різних місць України, ядро якої перебувало в Кропивницькому (тоді Кіровограді) та Києві. Одним із найважливіших і найцікавіших складників часопису була рубрика "З минулого", у якій друкували репортажі, есе, нариси з краєзнавства, історії, літератури, видавничої справи, живопису тощо.

Журнал не мав електронної версії, його підшивки наявні лише в поодиноких бібліотеках і приватних зібраннях, тож зміст публікацій майже не перебував у полі зору науковців. Водночас шпальти часопису містять цінні напрацювання В. Панченка — відомого українського літературного критика, літературознавця, письменника; Л. Куценка, І. Кочергіна та ін., які можуть бути цікавими дослідникам творчого доробку цих авторів і суміжних тем.

Аналіз досліджень і публікацій. Журнал "Хобі" донедавна не становив предмета уваги науковців. Минулого року вийшла перша стаття, у якій досліджено тематичну палітру та жанрову специфіку часопису [16], проте цього матеріалу недостатньо для всебічного вивчення характерних особливостей цього всеукраїнського періодичного видання. Джерельною базою дослідження слугував 31 випуск журналу "Хобі" та неопубліковане інтерв'ю з його редактором В. М'ятовичем.

Мета статті — виявити та проаналізувати особливості змісту часопису "Хобі"; дослідити тематику публікацій рубрики "З минулого" для популяризації видання серед широкого загалу; ввести в науковий обіг фактичний матеріал щодо творчого доробку В. Панченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість публікацій, що побачили світ у рубриці "З минулого" журналу "Хобі", було присвячено уславленим особистостям, пов'язаним з українським словом, мистецтвом, культурою, наукою й технікою.

Зокрема, В. Панченко писав про "літописця українського відродження" Є. Чикаленка; автора гімну України П. Чубинського; феміністку та

літераторку Н. Кобринську; златопільські сторінки життя М. Зерова; мешканців різних поколінь родинного гнізда Тобілевичів; "поетолікаря" з Ялти С. Руданського; українського поета XVIII ст. С. Климовського; дослідника місцевості, де колись жив автор, Ф. Плотніра; "утомленого людьми" М. Коцюбинського в Кононівці; про майстрів пензля І. Сошенка та М. Ге; одного з власників мастки в Качанівці В. Тарновського; українського авіатора Л. Мацієвича.

Л. Куценко присвятив публікацію пристрасті українського лірика Олександра Олеся до риболовлі, О. Балабко — М. Башкірцевій. З-під пера І. Кочергіна вийшла стаття про О. Поля, а Н. Гончарової — про музей на Харківщині, який називали сільським Ермітажем.

Частина зазначених місць разом зі згадками про їхніх видатних мешканців нині опинилася в окупації, тож вкрай важливо зберегти національну пам'ять, відтворену у змістовних і цікавих статтях журналу "Хобі".

Непересічні особистості героїв публікацій розкрито саме крізь призму їхніх захоплень, справ для душі, поклику, що увиразнює багатство й розмаїття української історії та культури. Відомі зі шкільних років (а для когось — невідомі) персоналії ставали ближчими до читача: класики не лише писали тексти, а й рибалили, збирали старовину чи фольклор, мали різноманітні хобі.

Редактор журналу, коментуючи започаткування розділу "З минулого", зазначав: "Ця рубрика з'явилася не випадково. У всі часи були диваки, які вигадували для себе захоплення, й ми бачили одним із своїх завдань розповісти про них на сторінках журналу. Рубрика стала популярною значною мірою завдяки тому, що серед її авторів був відомий літературознавець, науковець і політик Володимир Панченко. Як кожна неординарна людина він мав купу захоплень, одне з яких — мандрівки нашою країною. Щоразу він повертався додому з невідомою досі інформацією про відомих письменників, художників, меценатів, історичні та архітектурні пам'ятки" [6].

Розповіді про видатних осіб часто були вплетені в подорожні нариси, тож створювався певний палімпсест: місце, яким воно поставало за часів певного діяча, та місце, яким його в літературних мандрах побачив В. Панченко. Часто автор знаходив уже не знані місця-будівлі, а лише їхні руїни чи майже забуті спогади.

Постійний автор рубрики "З минулого" зазначав: "Коли їздиш по Україні, відчуваєшся інколи в ролі Гамлета, який із сумом констатував: "порвався зв'язок часів". Більшовизм, який свого часу оголосив "війну — палацам!", таки багато чого поруйнував. І справа не лише в понищених палацах, парках, "дворянських гніздах"; справа ще й у тому, що було перервано історичну, культурну тяглість. Тепер той "зв'язок часів" доводиться відновлювати, хоча це й важко, тому що травми історичної пам'яті заліковуються дуже нелегко" [15].

Один із перших матеріалів рубрики "З минулого" — "Українець, який відмовився від булави" — присвячено "літописцю українського відродження" Є. Чикаленку, автору "Розмов про сільське господарство" та видавцеві газети "Рада": "Євген Харлампійович був азартною людиною. Якщо хобі — це захоплення, то тут якраз у захопленні вся річ. Йому було цікаво робити неможливе". На запитання, чи існувала для Є. Чикаленка якась межа між захопленням і сенсом життя, В. Панченко відповів: "Тут часом важко відділити одне від одного. Скажімо, в Перешорах він записував колядки, щедрівки, пісні, згодом видав їх окремою книжкою під назвою "Триста найкращих пісень". Як ви гадаєте, це хобі, чи щось, може, більше? Якщо й хобі, то таке, яке "працювало" на верховну ідею Чикаленка, а для нього такою верховною ідеєю була Україна" [13].

У літньому номері 2006 р. вийшла стаття В. Панченка "Добрий ангел", присвячена покровителю Т. Шевченка художникові І. Сошенку. Читаємо, як описує його наприкінці життя учень М. Стороженко: "Усі — й старі, й молоді — його дуже поважали, бо він був людина тиха та до усякого прихильна" [8].

У нарисі "Євангеліє від Миколи Ге" про художника, який був "онуком француза, сином українки", В. Панченко дослідив частину життя митця, пов'язану з нашою країною: українську галузку його генеалогічного дерева, навчання в Києві та період, який сім'я М. Ге провела на хуторі в Чернігівській губернії. У вступній частині Володимир Євгенович наголошував: "Професор Юрій Шевельов вважав, що ім'я Ге "безпідставно цілком приписане до мистецтва російського", адже він "був однією з центральних постатей українського мистецтва другої половини попереднього століття, якщо не просто центральною" [9].

У першому номері часопису "Хобі" за 2007 р. В. Панченко постав уже не як дослідник життя

уславлених персоналій, а як герой інтерв'ю: "У подорожах мене найбільше цікавлять історії людей, переплетіння доль". Багато персонажів статей і нарисів літературознавця — це люди пера й пензля, особливий інтерес для нього також становили місця в Україні, з якими ці персоналії пов'язані. Так само і в інтерв'ю переплелися захоплення В. Панченка: книжки (зокрема приватна колекція в Києво-Могилянській академії), мандри та непересічні постаті. "Створити більш-менш виразну картину історичного мережива України, з'єднати минуле і сучасне, знайти обірвану ниточку історії, "доточити" її до сьогодення — таку чітко осмислену мету має Володимир Панченко" [7].

У нарисі "Пристрасті Василя Тарновського" головних героїв два: один із власників маєтку в Качанівці Василь Васильович і палацо-парковий комплекс. Усе свідоме життя В. Тарновський збирав старожитності, твори мистецтва тощо: "Його життєва місія виявилася в іншому: він залишив після себе Качанівку та музей у Чернігові. І хіба цього мало?". Сучасники не завжди однозначно оцінювали його колекцію, однак саме в ній зберігалися кілька картин, офортів і рисунків Т. Шевченка, а наприкінці життя П. Куліш подбав, "щоб його архів узяв до себе саме Василь Тарновський" [11].

У публікації "Сила чорноземна наш Чубинський..." В. Панченко по-новому відкрив автора слів українського гімну. Окрім відомих для кожного українця рядків, П. Чубинський залишив вагому видавничу й етнографічну спадщину. Протягом 1870-х рр. збирав легенди, загадки, прислів'я, чаклування, народний щоденник, казки міфічні й побутові, весільні обряди, пісні побутові й обрядові, народні юридичні звичаї, етнографічно-статистичні дані, огляд українських говірок, опис житла, їжі й одягу українців, євреїв і поляків. Загалом вийшло друком сім томів праці "Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край". А "під дахом" Південно-Західного відділу Російського географічного товариства фактично легалізувалася діяльність "громади", через що він, за словами одного з царських високопосадовців, перетворився на "центральный комітет української партії" [12].

Зі статті "Феміністка" читачі журналу "Хобі" дізналися про першу українську феміністку та літераторку Н. Кобринську з Болехова, український жіночий альманах "Перший вінок", виданий "заходами й коштом" двох жінок — 32-річної Наталі Кобринської і 38-річної Олени

Пчілки", творчі й громадські зв'язки із наддніпрянською Україною [14].

У "Новомиргородських етюдах. Інтродукція" В. Панченко розповів про містечко Новомиргород-Златопіль у контексті його розвитку як прикордоння, "столиці" Нової Сербії, у XVIII ст., а також про златопільські сторінки життя М. Зерова [10].

Цінний творчий доробок, опублікований у рубриці "З минулого", — це розвідки, над якими автори працювали не один день, адже кожна потребувала ретельного дослідження. Далі приділимо увагу статтям кількох інших авторів, що виходили в цій рубриці в поодиноких випусках часопису "Хобі".

Літературознавець Л. Куценко розповів про "полум'яну пристрасть" українського лірика Олександра Олеся до риболовлі: "...він ладен був кинути геть усе й утекти з Праги десь на Сазаву, Млекоєди чи до Ледача, аби на день чи на кілька усамітнитися з вудочками над затокою або ставом". Історія любові до риболовлі наприкінці життя письменника тісно переплелася з іншою — стосунками із М. Фабіяною та народженням спільного сина Олександра. "Сьогодні весь ранок робив коректуру, збігав на пошту, а потім на риболовлю. О, якби Ви бачили, які риби у мене на гачку!" — писав із захватом у листі Олесь [5].

В одному з випусків йшлося про музей у с. Пархомівці на Харківщині, історія якого почалася з того, що молодий учитель історії П. Луньов разом з учнями організував у школі художню галерею. З часом вона переросла у музей, колекцію якого становили картини, старовинні книги, ікони, керамічні вироби, прикраси. Під його приміщення навіть виділили триповерховий будинок XVIII ст. [3].

Ще одна непересічна особистість, портрет якої постав перед читачами "Хобі" з-під пера І. Кочергіна, — О. Поль, громадський діяч, підприємець, меценат та ініціатор багатьох проєктів. Він зібрав велику колекцію старожитностей, зокрема козацької зброї, відкривав родовища залізної руди, аспіду та графіту, долучився до спорудження мосту через Дніпро й будівництва залізничного сполучення через Катеринослав [4].

У рубриці "З минулого" побачив світ уривок з книжки "З Ніци до Мужена. Від Башкирцевої до Винниченка" О. Балабка під назвою "Від Кочубеїв до Кочубеїв" — "променад" з художницею М. Башкирцевою" [1].

Варто зазначити, що окремі публікації цієї тематики виходили також і в інших виданнях. Наприклад частина публікацій В. Панченка по-

бачила світ у газетах "Народне слово", "День", "Говорить і показує Україна". А більшість його текстів, опублікованих у журналі "Хобі", згодом вийшли друком під палітуркою книги "сучасного пілігрима" "Сонячний годинник" [2].

За три роки випуску в часописі надруковано статті й про кількох російських діячів. У контексті нинішньої війни РФ проти України логічними стануть запитання щодо їх доцільності, однак слід враховувати період виходу часопису (2005—2008) і контекст, у якому автори висвітлювали певні теми: як російські діячі були пов'язані з Україною та зазнавали українського впливу, які місця були їхніми колицками чи стали домітками тощо.

Окремі статті, що перегукуються з тематикою рубрики "З минулого", потрапляли до інших розділів. Наприклад, у рубриці "Скарби" вийшла стаття В. Панченка про Глодоський скарб та його відкривача В. Чухрія; у "Мандрівках" — публікація "В Оук-Парк до Хемінгуей". У рубриці "Пізнаваймо Україну" оприлюднено

статті "Експурсія музеєм Бориса Грінченка" Н. Павленко та "Фортеця мого дитинства" О. Снітовського.

Висновки. Завдання, які ставили перед собою творці журналу "Хобі", наповнюючи рубрику "З минулого", на наш погляд, збігаються з баченням В. Панченка: "Моя нинішня місія — просвітительська. Я щось відкриваю, щось доповнюю і намагаюся це популяризувати, тому що наукові розвідки дуже часто залишаються у вузькому колі. А моє завдання — розімкнути коло, щоб достукатися до чимширшого кола читачів і слухачів" [7].

Нариси рубрики "З минулого" стосувалися літератури, живопису, видавничої справи, краєзнавства, історії України й, завдяки публікації не у спеціалізованих наукових часописах, а в журналі про світ людських захоплень, потрапляли в поле зору читачів із різними інтересами, підтримуючи зв'язок часів. Нині ці публікації можуть слугувати цінною джерельною базою для дослідників.

Список бібліографічних посилань

1. Балабко О. Від Кочубеїв до Кочубеїв. *Хобі*. 2008. Червень. С. 56—73.
2. Володимир Євгенович Панченко : біобібліографічний покажчик / [уклад.: В. Є. Панченко, Т. О. Патрушева] ; редкол. серії: В. П. Моренець, В. Є. Панченко, Т. О. Ярошенко ; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.", Наук. б-ка. Київ : НАУКМА, 2014. 113 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b5ef70f4-e135-4188-8b26-06e39de92d3f>.
3. Гончарова Н. Скарби сільського Ермітажу. *Хобі*. 2007. Квітень. С. 68—71.
4. Кочергін І. Неспинний поступ Олександра Поля. *Хобі*. 2006. Липень—серпень. С. 50—56.
5. Куценко Л. "В Вас стільки сонця золотого...". *Хобі*. 2006. Червень. С. 70—74.
6. М'ятович В. Інтерв'ю для статті про "Хобі". (Н. Романюк, інтерв'юер), (Папка "Хобі"). Особистий архів автора. 2023. 7 березня.
7. Момот Л. Володимир Панченко: "У подорожах мене найбільше цікавлять історії людей, переплетіння долі". *Хобі*. 2007. Січень. С. 6—16.
8. Панченко В. Добрий ангел. *Хобі*. 2006. Липень—серпень. С. 24—31.
9. Панченко В. Євангеліє від Миколи Ге. *Хобі*. 2006. Жовтень—грудень. С. 30—42.
10. Панченко В. Новомиргородські етюди. Інтродукція. *Хобі*. 2008. Жовтень—листопад. С. 54—63.
11. Панченко В. Пристрасті Василя Тарновського. *Хобі*. 2007. Березень. С. 28—37.
12. Панченко В. "Сила чорноземна наш Чубинський...". *Хобі*. 2007. Травень. С. 24—30.
13. Панченко В. Українець, який відмовився від булави. (Інтерв'юер Сергій Задорожний). *Хобі*. 2006. Січень. С. 24—27.
14. Панченко В. Феміністка. *Хобі*. 2008. Травень. С. 58—67.
15. Панченко В. "Шукай краси, добра шукай...". *Хобі*. 2006. Вересень. С. 46.
16. Романюк Н. Журнал для колекціонерів і дослідників "Хобі": тематична палітра, жанрова специфіка. *Український інформаційний простір*. 2024. № 1 (13). С. 109—118. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300854](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300854).

Natalia Romaniuk,

PhD of Social Communications,

Associate Professor, Department of Media Production and Publishing,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

**The sections "From the past" in the magazine "Hobby"
as a way to popularize Ukrainian culture and a source base for researchers**

The article is devoted to the study of the content of the magazine "Hobby", which was published during 2005—2008 and only recently became the subject of research.

It is emphasized that the magazine was unique in content and purpose, positioned itself as a "magazine for all generations" about the "world of our hobbies".

The thematic content of the "From the Past" section is thoroughly examined. It is stated that, on the one hand, this section is of interest in terms of content, since it published reports, essays, sketches, interviews related to local history, history, literature, painting, and publishing of Ukraine; on the other hand, it is important as a platform for publishing the creative works of talented contributors.

It is noted that the permanent author of the "From the Past" section was V. Panchenko, and it also published intelligence reports by L. Kutsenko, I. Kochergin, N. Goncharova, and others.

It is concluded that the multi-faceted essays of the "From the Past" column contributed to the popularization of Ukrainian culture and encouraged the study of native history, and now can serve as a source base for researchers.

Keywords: all-Ukrainian magazine "Hobby"; the sections "From the Past"; magazine editions of Ukraine in the 2000s; local history; Ukrainian culture research; V. Panchenko

References

1. Balabko O. (2008). Vid Kochubeiv do Kochubeiv. *Khobi*, June, pp. 56—73.
2. Panchenko V. Ye., Patrusheva T. O. [uklad.]. (2014). *Volodymyr Yevhenovych Panchenko : biobibliografichni pokazhchyk*. Kyiv: NaUKMA. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b5ef70f4-e135-4188-8b26-06e39de92d3f>.
3. Honcharova N. (2007). Skarby silskoho Ermitazhu. *Khobi*, April, pp. 68—71.
4. Kocherhin, I. (2006). Nespynnyi postup Oleksandra Polia. *Khobi*, July—August, pp. 50—56.
5. Kutsenko L. (2006). "V Vas stilky sontsia zolotoho...". *Khobi*, June, pp. 70—74.
6. Miatovych V. (2023, March 7). *Interviu dlia statii pro "Khobi"* (N. Romaniuk, Interviuer), (Folder "Khobi"). Personal archive of the author.
7. Momot L. (2007). Volodymyr Panchenko: "U podorozhakh mene naibilshe tsikavliat istorii liudei, perepletinnia dol". *Khobi*, sichen, pp. 6—16.
8. Panchenko V. (2006). Dobryi anhel. *Khobi*, July—August, pp. 24—3.
9. Panchenko V. (2006). Yevanheliie vid Mykoly He. *Khobi*, October—December, pp. 30—42.
10. Panchenko V. (2008). Novomyrhorodski etudy. Introduktsiia. *Khobi*, October—November, pp. 54—63.
11. Panchenko V. (2007). Prystrasti Vasylia Tarnovskoho. *Khobi*, March, pp. 28—37.
12. Panchenko V. (2007). "Syla chornozemna nash Chubynskiy...". *Khobi*, May, pp. 24—30.
13. Panchenko V. (2006). Ukrainets, yakyi vidmovyvsia vid bulavy. Interviewed by Serhiy Zadorozhny. *Khobi*, January, pp. 24—27.
14. Panchenko V. (2008). Feministka. *Khobi*, May, 58—67.
15. Panchenko V. (2006). "Shukai krasny, dobra shukai...". *Khobi*, September, p. 46.
16. Romaniuk N. (2024). Zhurnal dlia kolektsioneriv i doslidnykiv "Khobi": tematychna palitra, zhanrova spetsyfika. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir. Ukrainian Information Space*, 1 (13), pp. 109—118. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300854](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300854).

Надійшла до редакції 28.05.2025

До уваги передплатників!

Угоду щодо передплати на видання Книжкової палати України

можна укласти безпосередньо з установою.

Звертайтеся у відділ підготовки та розповсюдження видань

тел. (044) 292-65-73

e-mail: vydannya@ukrbook.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 25 пр. Зам. 60.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
